

caiete critice

3 (365) / 2018

Revistă editată de Fundația Națională pentru Știință și Artă

Director: Eugen SIMION

*Mateiu Caragiale,
Agenda
de Eugen Simion*

---

*Forces spirituelles,
innovations
et accélérations
de l'histoire
de Jean-Robert Pitte*

---

*Les sciences
modernes sont-elles
une invention
européenne?
de Michael Metzeltin*

---

*Orașul amnezic
de Nicolae Corbeanu*

---

*Reflecții asupra
universității
postmoderne
de Mihaela Constantinescu*

caiete critice

Revistă editată de
*Fundația Națională
pentru Știință și Artă,
Grupul interdisciplinar
de reflecție*

și
Editura Expert,
sub egida
Academiei Române

Nr. 3 (365) / 2018

Revistă indexată CNCS în categoria B

Redacția:

Eugen SIMION
director

Valeriu IOAN-FRANC
redactor-șef

Lucian CHIȘU
coordonare editorială

Mihaela BURUGĂ
secretariat de redacție

Aida SARCHIZIAN

Călin CĂLIMAN

Maria MOLDOVEANU

Oana SOARE

Nicolae LOGIN

Luminița LOGIN

EDITURA
Expert

Tel.: 318.24.38; 318.81.06

E-mail: edituraexpert@gmail.com

office@fnsa.ro

ISSN: 1220-6350

ISSN (on-line): 2285-5041

Colegiul editorial:

Mihai CIMPOI

Jacques De DECKER (Belgia)

Serge FAUCHEREAU (Franța)

Valeriu IOAN-FRANC

Jaime GIL ALUJA (Spania)

Klaus HEITMANN (Germania)

Radivoje KONSTANTINOVIC (Serbia)

Evanghelos MOUTSOPOULOS (Grecia)

Mihail METZELTIN (Austria)

Thierry de MONTBRIAL (Franța)

Basarab NICOLESCU

Dumitru ȚEPENEAG

CUPRINS

3/2018

FRAGMENTE CRITICE

Eugen SIMION: Mateiu Caragiale, *Agenda*

Mateiu Caragiale, Agenda 3

Jean-Robert PITTE: Forțe spirituale, inovații și accelerări ale istoriei

Forces spirituelles, innovations et accélérations de l'histoire 9

A GÂNDI EUROPA

Michael METZELTIN: Științele moderne sunt ele o invenție europeană?

Les sciences modernes sont-elles une invention européenne? 19

DOCUMENT

Florin Felix NICHITA: *Poezie și Matematică*. Nichita Stănescu și Solomon Marcus.

Intâlniri

Poetry and Mathematics. *Nichita Stănescu and Solomon Marcus.*

meetings 23

SCRISOARE DE LA KÖLN

Nicolae CORBEANU: Orașul amnezic

The amnesic city 27

COMENTARII

Grațiela POPESCU: Rezistența la „reabilitare” în teatrul românesc sub comunism,
între alegorie și mit

*The Resistance to „rehabilitation” in Romanian theater under communism,
between allegory and myth* 30

Alexandru MATEI: Universalitatea sentimentului estetic

The universality of aesthetic sentiment 37

Ioana Cristina PUȘCARCIUC: Kazuo Ishiguro - Cunosător al memoriei

Kazuo Ishiguro - Connoisseur of Memory 42

EDUCAȚIE

Mihaela CONSTANTINESCU: Reflecții asupra universității postmoderne

Reflections on the postmodern university 45

Lucian CHIȘU, Viorica Ana CHIȘU: Comunicarea online în instituții

de învățământ superior românești și europene (I)

Online communication in institutions of Romanian and European

higher education (I) 52

EMINESCU

Valentin COȘEREANU: Cronologie Eminescu (IV)

Chronology of Eminescu (IV) 65

*Ilustrăm acest număr cu lucrări ale artistului plastic
Jean Alexandru Steriadi (1880-1956)*

Eugen SIMION

Mateiu Caragiale. Agenda*

Abstract

Articolul de față se referă la evenimentele notate într-o agendă (în limba franceză) de Mateiu Caragiale între anii 1925-1935, interesante în măsura în care oferă date despre preocupările lui cotidiene, surprinse și într-un Jurnal. Însemnările sunt, în marea lor majoritate, seci, albe, dar printre ele se regăsesc și unele dintre fantasmеle și obsesiile heraldice, ambiții și crize nobiliare, probleme sentimentale, poziția de soț al mai vârstnicei sale consoarte (cu un sfert de scol), stadii intermediare în finalizarea operei artistice, calcule de rentabilizare a moșiei de la Fundulea, goana după medalii, și, mai ales, dorința de a intra în diplomatie. Din agende rezultă că își alege și desenează blazonul sub deviza Cave, age, tace. Scriitorul dispăre la 17 ianuarie 1936, la 52 de ani. Un horoscop întocmit de Mateiu Caragiale la 2 februarie 1921, orele 18, „chez Margo” (Margareta Miller Verghei), dezvăluie o seamă de ambiții, ca și buna idee ce o avea despre sine, însă cea mai mare parte a acestor intuiții a fost contrazisă de viață.

Cuvinte-cheie: Mateiu Caragiale, istorie literară, agendă, biografie, heraldică, gen, literatură subiectivă

This article refers to the events noted in an agenda (in French) by Mateiu Caragiale between 1925-1935, interesting as far as they offer data about his daily concerns, also mentioned in a Diary. Most of the notes are dry, blank, but among them we can also find some of the heraldic phantasms and obsessions, nobiliary ambitions and crises, sentimental problems, his position of husband of his elder wife (by a quarter of a century), intermediary stages in the finalization of his artistic work, calculations regarding the accountability of his estate in Fundulea, his rush for medals and especially his wish to enter the diplomatic arena. From the agendas there results that he chooses and draws his coat-of-arms under the slogan Cave, age, tace. The writer passed away on 17th of January 1936, aged 52. A horoscope prepared by Mateiu Caragiale on 2nd of February 1921, hours 18, „chez Margo” (Margareta Miller-Verghei) reveals a series of ambitions, as well as his good self-image, but most part of these intuitions was contradicted by life.

Keywords: Mateiu Caragiale, literary history, agenda, biography, heraldry, genre, subjective literature.

Paralel cu jurnalul intim, Mateiu I. Caragiale a notat evenimentele zilei într-o agendă, în franceză, între 1923-1935, interesantă în măsura în care putem urmări cronologia vieții lui cotidiene. Aflăm însă în

aceste note seci, albe și câteva însemnări subiective în care regăsim fantasmеle, ambițiile, în fine, crizele nobiliare și obsesiile lui heraldice. Pe fila de titlu din 1923 este notat numele autorului (Mathieu J. Caragiale)

Eugen SIMION, Academia Română, președintele Secției de Filologie și Literatură, directorul Institutului de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”; Romanian Academy, President of the Philology and Literature Section, Director of The „G. Călinescu” Institute for Literary History and Theory, e-mail: eugen.simion@fnsa.ro.

* Lucrare realizată în cadrul Proiectului Prezervarea și valorificarea patrimoniului literar românesc folosind soluții digitale inteligente pentru extragerea și sistematizarea de cunoștințe (INTELLIT), PN-III-P1-1.2-PCCDI-2017-0821/ Nr 54PCCDI/ 2018.

urmat de numele soției, Marica. Deducem că, însurat, *principele oriental, boierul de neam vechi, ultim Basaraba* etc., de ani 38, și-a găsit, în fine, un rost (i-a ieșit de data aceasta pontul) și vrea să țină o socoteală a gospodăriei (moșiei) și a vieții sale conjugale. Agenda pornește însă, la 21 mai 1923, cu o notație frivolă: „încalț pentru prima oară pantofii negri. Comand o pereche acaju”. Marica are 63 de ani (născută la 10/22.05.1860), tânărul ei soț – pontagiul păgubos din perioada 1905-1908 –, are cu 25 de ani mai puțin. Peste o zi are deja sentimentul deșertăciunii („zi deșartă”) sau, oricum, nu-i o zi plină. La 25 mai schimbă verighetele, pe 31 își cumpără pantofii acaju, luni (18 iunie), la 10³⁰, are loc căsătoria civilă și, în aceeași zi, slujba religioasă la Schitul Darvari, pe 1 iunie pleacă la Sibiu etc. Agenda este plină, în continuare, de mici evenimente gospodărești: a depus o declarație la percepție, alta la bancă, a încasat 3000 lei de la Blank, vinde un ceas vechi și încasează 1260 lei, vinde o tabacheră și capătă 1900 lei, primește corecturile la *Remember*, aniversează zece ani de când i-a fost conferit Ordinul Sfânta Ana, clasa a doua. Mateiu Caragiale, obstinat de decorații, va sărbători, ca mari evenimente

istorice, distincții, mai mult, le caută, le solicită prin scrisori solemne, roagă pe Ion Pillat să intervină pe lângă ministru... Un întreg spectacol! Prețuirea pentru heraldică se traduce și prin asemenea iubiri exagerate pentru simboluri. Când capătă *Legiunea de onoare* în grad de cavaler este o clipă divină în viața lui. *Vanități de eu*, ar zice G. Călinescu. Mateiu Caragiale le are în grad maxim și, dacă nu se naște cu ele, și le creează și le cultivă cu o obstinație pe care n-o mai întâlnim la niciun scriitor român.

Sunt în agendă și referințe culturale, dar – cu foarte mici excepții – referințele nu privesc ideile, ci relațiile practice ale veșnic solicitantului Mateiu Caragiale. Vede, de pildă, pe Goga și se înscrie în Partidul Poporului, vizând un post în diplomatie. Nu-l obține și, după o vreme, demisionează. *Se înscrie* în mai multe rânduri la Palat, dar nu se văd rezultatele. În pană (veșnică, de altfel) de bani, vinde un lanț de aur. Își comandă un costum negru și, după aceea, are o zi și o noapte neagră (26 iulie 1924). Noroc că peste câteva zile poate aniversa al XI-lea an de când i-a fost conferită Medalia „Bene-Merenti”. O consolare, pentru că, altminteri, viața lui Mateiu nu pare a se schimba din punct de vedere material prea mult. Sau nu încă. Probă că își vinde, în continuare, perlele și solicită bani de la alții. Marica își scrîntește un picior și faptul este înregistrat în această condică de gospodărie. La 24 decembrie 1924 termină spovedania lui Pantazi din *Craii de Curtea-Vechi*, iar în martie același an întâlnește pe „canalia de soție a lui Bogdan Pitești”, celebra Mica. Prin iunie 1925 este mușcat de un câine turbat și face injecții. Supărat că și-a stricat bastonul de lemn de palmier în această confruntare. Interesat de testamentul Maricăi. Trimite regelui *Remember* și este bucuros să afle de la Cella Delavrancea că regele ar fi spus despre el că „este un mare talent”. Nu uită de decorații și nici de un loc în diplomatie. Presiuni („l-am văzut pe Goga, va trebui să nu-l slăbesc”; „să fi mințit Pillat”), insistențe, reverii, decepții. Cumpără *Le latin mystique* de Remy Gourmont și operele postume ale lui Verhaeren, apoi două volume de Machiavelli și *Les chansons de Bilitis* în traducerea lui Guizot.

Aflăm, în fine, date mai precise despre lecturile autorului *Crailor*. Tot de la Cella Delavrancea ia cunoștință de admirația ce i-o poartă *numitul Barbu* (Ion Barbu). Atât. Prin august 1926 termină spovedania lui Pașadia, iar în ianuarie 1927 are o treabă cu Barbilian (tatăl poetului) la Giurgiu. Treburi juridice privind titlurile de proprietate și cam tot atunci își cumpără o pereche de pantofi negri, cu 1500 lei. Intervine, în martie 1927, o mică dramă: își pierde, noaptea, pe o ceață deasă, în estrada Bursei, sub ferestrele Băncii italiene „frumosul ac de cravată în formă de potcoavă, împodobit cu 11 briliante”. Alertă, chemat prefectura poliției, văzut comisar-șef... Promisiuni de recuperare. Nu știm dacă frumosul ac de cravată a fost recuperat, deducem în schimb că, la 26 martie 1927, de ziua lui de naștere, când face 42 de ani, primește de la Elena Slătineanu un breloc de aur cu diamante, smaralde, safire, rubine, cu valori magice („iubire, credință, speranță”). Continuă să vândă lucruri din casă (*Grigorescu*, *Bilitis*), merge la Fundulea și constată că însămânțările sunt întârziate (73 pogoane grâu, 60 pogoane orz), în ianuarie 1928 pleacă spre Italia pentru a-l întâlni pe Titulescu (în vederea unui post în diplomatie – vechea marotă a lui Mateiu), întors acasă reîncepe să lucreze la *Craii*... La 26 mai 1928 îi dă lui Ion Barbu un exemplar din *Remember*, iar la 20 august se instalează cu Marica la Sionu. Moment solemn: stindardul verde-galben flutură deasupra conacului de la Sionu. Solicită autorizația pentru a-și cumpăra o pușcă. Primește, în decembrie 1929, *Legiunea de onoare* (cavaler) și oferă lui Francis Lebrun (ambasadorul Franței?) 40 de ouă proaspete, apoi o găscă. A terminat *Craii de Curtea-veche* și începe *Sub pecetea tainei*.

Mateiu Caragiale pare, în fine, că s-a aranjat. Moșia de la Fundulea produce ceva, arendașul este suspect, proprietarul este, totuși, mulțumit. Nu prea mult însă, din moment ce depune, în continuare, bunuri din casă la Muntele de pietate. Își desenează blazonul și își determină deviza: *Cave, age, tace*. Intervine, în aprilie 1933, o problemă sentimentală: Elise Băicoianu. Mathieu-Jean Caragiale se îndrăgostește și, potrivit obicei-

iurilor lui senioriale, îi trimite 20 de garoafe stacojii. Se gândește la *reforma vieții lui* și constată că ea a dat deja rezultate bune, a atins un grad de desăvârșire. Trebuie s-o consolideze. Așa că lansează alt strigăt de luptă: „să-mi desăvârșesc descanalizarea”. Își face un program și stabilește o conduită de urmat. Conduita este bazată pe distincție rece, dar nu indiferentă: „să acționez cu o extremă prudență în afaceri. De asemenea, în aceea cu care mi s-a complicat existența în ultima vreme. Dacă pot să-mi păstrez superioritatea, neconsimțind decât în anumite sacrificii materiale, rezultatul, oricare ar fi, pozitiv sau negativ, n-ar prezenta pentru mine nici o primejdie. Dacă nu, ar fi un dezastru. Totul depinde de metodă. Răceală de gheață, dar fără indiferență”.

Rămâne chestiunea Elisei. Află de „dezgustătorile ei legături” și sentimentele sale scad considerabil. Se simte vexat („a fost nepoliticoasă”) și se gândește la răzbunări complicate „dar ca un om rafinat”. Feroce și rafinat în același timp? Ezitări, strategii amoroase, schimbări de saluturi reci și stânjenitoare, dileme. Mateiu nu s-a arătat nicio dată până acum (cel puțin în documentele

confesive) un pasionat necondiționat în chestiuni de amor. Este mai de grabă rapid și expeditiv, niciodată, repet, platonice, *reueur*, idealist. Nu evită comentariile cinice și nu exclude – se vede din corespondența cu Boișteanu – latura practică a ecuației (pontul, dama coaptă, rentabilă). Acum în 1933, la 48 de ani, bărbat însurat, moșier mândru, ultimul principe oriental își raționalizează sentimentele și își chibzuiește atitudinea. Își calculează șansele și stabilește mai multe căi de atac, nu elimină din discuție dorința lui de *descanalizare*, nici afacerile. Spirit pragmatic Basaraba aspiră la o vagă (acum) înfumurare estetică („pasiunea mea la o elementară dorință de posesiune”). Primează, totuși, „politica realităților”. Așadar: luciditate maximă, control strict al pasiunilor, răceală tactică, prudență în toate. În afaceri, ca și în amor. Micul discurs îndrăgostit din *Agenda* amestecă, insolit, amorul cu tranzacțiile: „Am avut norocul de a nu o mai fi întâlnit pe L. [Elise]. Trebuie să evit acest lucru, atât pentru a nu întârzia răcirea, cât și pentru motive de calomnie. La ce bun s-o cuceresc? Intenția mea este să dau înapoi, retrăgându-mă cu prudență. Ei îi revine să facă primul pas. La 15.V., cântă la Manu, acolo voi avea de dovedit că sunt un mare rafinat. 15 zile de meditație au redus-o pe L.B. [Eliza Băicoianu] la proporțiile unei femei accesibile și pasiunea mea la o elementară dorință de posesiune. Binecuvântată, încă o dată, împrejurarea, poate voită din partea ei, de a nu ne întâlni. În loc să mă aprindă, asta m-a răcit. Iar defectele ei și-au dobândit relieful normal: îngrășare, sărăcie, lipsă de eleganță, cusururi care ar descalifica-o pe oricare alta, mai cu seamă lipsa de eleganță. Să mă apuc să le îndrept, ar fi din partea mea cea mai nesăbuită nebunie; nu vreau măcar să mă gândesc la asta. Dacă aș putea s-o fac să alunece cu oarecari sacrificii ușoare, aș intra și eu în joc. Dar dacă aș da bir cu fugiții, n-aș face mai bine? [...] Si tout pourrait se parfaire si aisément que mon *décanaillement*, l'affaire de la contestation, surtout! Si les moyens matériels me permettent, outrer *froidure glaciale*. Je dois être encore plus circonspect en affaires et plus dur. Les affaires sont les affaires [...] Demian, à

l'audition, m'arranger ne pas être à la portée d'un contact avec L.B. [Elise Băicoianu] en lui faisant cependant remarquer ma présence. [...] Audition Association Musicale chez. C. Mano. Agi selon disposition prise. Echange de saluts, froid de ma part, contraint de la sienne. [...] *Suis sur point me réaliser touchant à la perfection. N'ai jamais été si lucide. Inaugure enfin mes anciennes méthodes que j'ai dû mettre au rancart pendant environ 30 ans, méthodes radicales.* [...] Dacă totul s-ar putea realiza cu atâta ușurință ca *descanalizarea* mea, afacerea contestației mai ales! Dacă mijloacele materiale mi-ar îngădui să împing la maximum *răceala glacială*. Trebuie să fiu și mai *circumspect* în afaceri și mai dur. Afacerile sunt afaceri. Măine, la audiere, să fac așa fel încât să nu fiu în raza unui contact cu L.B. [Eliza Băicoianu], făcându-i totuși remarcată prezența mea [...] *Sunt pe punctul de a mă realiza, atingând perfecțiunea*. Nici când n-am fost atât de lucid. Inaugurez, în fine, *vechile mele metode, pe care trebuia să le las deoparte timp de aproximativ 30 de ani, metode radicale. Cave, age, tace*. Politica realităților. Afacerile sunt afaceri”.

Rezultatul acestei strategii nu se vede limpede. Mateiu perseverează, nu fuge să se salveze, întocmește fișa protagonistei și, cum nu iese nimic, face o depresiune. Nu prea adâncă și nici lungă pentru că peste câteva zile îi trimite 125 de garoafe „aproape roșii” și o dorește carnal. Ca să-și recapete stăpânirea de sine și *marile lui calități*, decide să reducă sever consumul de vin, ceai și cafea. Se văd deja efectele: și-a redobândit „chintesența de răceală și de rezervă”, răbdarea și energia. Marele Mateiu este gata de o nouă acțiune. O demistifică pe Elise și denunță sentimentalismul romantic, dar, din orgoliu viril, nu renunță la ea. Renunțarea ar fi o formă de slăbiciune. Dileme adânci! Mateiu trece, totuși, fără mari traume interioare (oricum, nu le notează) de la o decizie la alta. Renunță sau nu la Elise, *diva păguboasă, cabotină*? Lucrurile nu sunt limpezi. Orgoliul maxim se împacă greu cu sentimentul eșecului: „M-am ars zdravăn în afacerea L.B. [Elise Băicoianu]. Alegerea mea a căzut pe o femeie de lume, nici laie nici bălaie, cu patru ani mai în vâr-

stă decât mine, cu o legătură dezgustătoare, săracă, lipsită de eleganță și divă păguboasă, cabotină. S-a purtat urât cu mine, m-a evitat, s-a făcut că nu mă vede, odată fiind cu soră-sa pe bulevard, colț cu șoseaua chaussée Bonaparte, n'a pas voulu se retourner et le même soir a passé tout près de moi, sans me regarder, ne m'a jamais fait parvenir le plus léger remerciement de mes attentions répétées. Ne pas me retirer serait de ma part manquer de dignité et de caractère. Comme je faisais tout mon possible pour la voir, je le ferai pour le contraire. [...] Une fois éliminée la partie sentimentale dans l'affaire L.B. [Elisa Baicoyanu], le reste ne présente plus de danger, puisque je ne regarde pas aux sacrifices matériels qui ont été bien légers et resteraient toujours dans les limites de mes moyens ordinaires. Y renoncer totalement serait plutôt preuve de faiblesse, que de force. Je ne dois pas me laisser oublier par elle, qui sait, peut-être, le coup est plus facile à faire qu'il ne me semble. Il faut que je joue serré et surtout nulle illusion de coeur. Le romantisme ne doit être qu'apparent, si je me laisse prendre à mon propre jeu, je perds la partie. Il faut que je l'aie à bon marché, à discretion et que je me refroidisse le premier et de bonne heure. Cependant, *l'instinct me commande de renoncer à m'intéresser à cette femme, de la fuir et de l'oublier*. [...] A renunța cu desăvârșire la ea ar fi mai degrabă dovadă de slăbiciune decât de trăire. Nu trebuie s-o las să mă uite, cine știe, poate că lovitura este mai ușor de dat decât mi se pare. Trebuie să joc strâns și *mai cu seamă nici o iluzie sentimentală*. Romantismul nu trebuie să fie decât aparent, dacă mă las prins în propriul meu joc, pierd partida. Trebuie s-o dobândesc ieftin, la discreție și să mă răcesc primul și din vreme. Totuși, *instinctul îmi poruncește să renunț a mă mai interesa de această femeie, să fug de ea și s-o uit*".

În anii ce urmează (1934, 1935), *Agenda* este din ce în ce mai săracă în evenimente. La 49 de ani Mateiu rezumă în ea stilul și programul său de viață: „muncă, evadare, emancipare, eclipsă, exclusivism, snobism, afacerile sunt afaceri, economie, chiverniseală, energie, morgă [...] reformă definitivă

a vieții mele”, în care după cum se poate observa, morga și snobismul (calități ale dandysmului estetizat) se asociază cu spiritul burghez de chiverniseală. Programul de *desăvârșire a descanelierii* este reformulat, reluat pentru câțva timp, în termeni sensibil asemănători: „gravitate, ținută, reținere, răceală glacială, fermitate, corectare, eleganță, avariție [...] morgă”. Nu sunt uitate afacerile. Mateiu Caragiale își stabilește o terapeutică a moralului și a voinței sale și ea ar trebui să înceapă prin suprimarea „bântuieilor erotice” și o reacție împotriva „obsesiei trecutului”. O terapeutică bazată pe snobism și eleganță. Eleganța detașării. Experimentează timp de un an de zile solitudinea, izolarea și face o introspecție a existenței sale în ultimii treizeci de ani. Leapădă, într-o oarecare măsură, morga și notează într-un stil mai modest prozaic amărăciunea sa. Viața lui n-a fost desăvârșită. Nu-și pierde însă speranța și nici vanitatea desăvârșirii: „Cu excepția scurtului răstimp cât am fost șef de cabinet al unui ministru, viața mea n-a fost decât o înlănțuire de provizorate, de acceptarea răului în lipsă de mai bine, de constrângeri și suferințe, de care m-aș fi putut cruța dacă ideea cu care intrasem în joc, de a mă îmbogăți dintr-o singură lovitură, s-ar fi menținut neclintită. Am ratat în toamna lui 1916 ocazia cea mai de necrezut miraculoasă de a pune mâna pe 80.000 lei aur, fără nici o efortare, fără nici un risc și pericol, și de atunci norocul pe care l-am disprețuit m-a respins fără încetare. Astfel, cristalizarea mea a fost stăvilită, începutul ei datează de la revelația din 28.X.1933 și cred că este pe cale să se desăvârșească. Dezintoxicarea mea morală e completă, m-am redobândit și, orice mi-ar mai rezerva încă împrejurările, vreau să trăiesc intervalul care separă de acum înainte viața mea de moarte, după pofta și placul inimii mele. Multă vreme m-am lăsat în voia valurilor, în timpul din urmă m-am recules, am plonjat și, în prezent, despovărat și desferecat, înot împotriva curentului, spintecând apa”.

Mathieu-Jean Caragiale n-a avut timp să-și schimbe stilul de viață după pofta și placul inimii sale. Dispare la 17 ianuarie

1936, la 52 de ani, după 13 ani de căsnicie cu Marica Sion care, ironie a soartei, îi va supraviețui. S-a păstrat și un horoscop întocmit de Mateiu Caragiale „chez Margo” (Margareta Miller Verghi) la 2 februarie 1921, orele 18, din care putem ghici marile lui ambiții și buna idee ce are despre sine. S-ar putea ca unele intuiții în ceea ce privește caracterul său să fie corecte. „Mare cunoscător de oameni” – scrie el – „am mână de jucător norocos”. Corespondența și notele din *Agenda* sugerează contrariul. Nu se înșală, cred, atunci când își recunoaște talentul de portretist („le-aș face portrete uimitoare”). A ucis pe cineva, cum prevede? Nu avem cunoștință! Și-a petrecut jumătate din viață pe vapor? A fost mereu în pagubă, cum iarăși zice, din cauza unei femei? Nu știm la cine se referă. *Horoscopul* din 1921 este, oricum am judeca lucrurile, un document al închipuirilor sale. Merită să fie

reprodus: „foarte, foarte mândru; capabil să disimulez orice; natură pasională pentru jocurile de noroc sau pentru femei; extrem de pătimăș mă paște primejdia de a ucide pe careva; am moștenit inteligența și caracterul mamei mele; refractar la influențe, răzvrătit față de educație, din care n-am învățat decât formule exterioare, politețea; nu simt nevoia prieteniei, în stare de a nu-l vedea pe cineva timp de luni de zile și, de asemenea, de a-l vedea de cinci ori pe zi; mare cunoscător de oameni, le-aș face portrete uimitoare; înțeleg și rețin repede, însă fără a face legătura; am mână de jucător norocos; nu știu să păstrez banii; nu voi iubi multă vreme o femeie; în mare pagubă, din pricina unei femei; familia se simte moralmente vinovată față de mine; nu voi rămâne multă vreme în România; voi întreprinde numeroase călătorii; voi petrece jumătate din existență pe vapor sau pe drumuri”.

Jean-Robert PITTE

Forțe spirituale, inovații și accelerări ale istoriei*

Abstract

Spațiul și timpul sunt inseparabile, este o realitate și o descoperire a ultimilor ani de cercetare. Astfel, geografia și istoria sunt domenii care s-au intersectat de pe vremea iezuiților până în epoca modernă. Contemporanii noștri sunt majoritari determiniști și cred că schimbările climatice prin care trece azi Pământul se datorează activităților umane dereglate. Discursul dominant actual despre natură provine din ideile animiste ale Europei de Nord care s-au răspândit pe toată planeta și constituie o trezire salutară a conștiinței că oamenii trebuie să gestioneze mediul cu înțelepciune. O anumită viziune materialistă asupra condiției umane a atribuit numeroasele bulversări ale istoriei umanității și ale geografiei planetei unor factori de mediu, în special schimbărilor climatice care antrenează efecte demografice. Dar asta este o explicație parțială și falsă. Valorile spirituale și morale au condus la accelerări ale istoriei, la desfășurarea de evenimente importante, radicale. De exemplu, calvinismul este la originea pasiunii pentru punctualitate și, deci, la originea artei ceasurilor elvețiene.

Cuvinte-cheie: spațiu și timp, istorie și geografie, schimbări de mediu, viziune materialistă, valori spirituale.

The space and the time are inseparable, it is a reality and a discovery of the last years of research. Thus, geography and history are domains that have intersected from the time of the Jesuits to the modern age. Our majority contemporaries are thinking in a deterministic way, and they think that climate changes through which Earth is passing nowadays are due to degraded human activities. The current dominant discourse about nature is proceeding from the animating ideas of Northern Europe that have spread throughout the planet and is a salutary awakening of the consciousness that people must manage the environment wisely. A certain materialistic vision about the human condition has attributed the numerous disturbances of the history of humanity and of the planet geography to environmental factors, especially climatic changes that provoke demographic effects. But this is a partial and false explanation. Spiritual and moral values have led to the acceleration of history, to major and radical events. For example, the Calvinism is the origin of the passion for punctuality and, therefore, the origin of Swiss watches art.

Keywords: space and time, history and geography, environment changes, materialistic vision, spiritual values.

Potrivit tradiției, secretarul permanent al Academiei noastre are libertatea de a-și alege tema cuvântării pe care o va ține cu prilejul ședinței solemne de deschidere a

noului an academic. Mie ar fi trebuit să-mi vină rândul la deținerea acestei funcții de-abia într-unul din anii următori. Dar dumneavoastră, iubiți confracți, ați hotărât

altfel. Iar eu n-aș putea să vă oblig să mă ascultați un an întreg încercând să vă demonstrez că geografia este o știință admirabilă, care, firește, poate duce la izbucnirea unor războaie, cum scria în 1976 Yves Lacoste, dar care poate duce la fel de bine, și mult mai sigur, la instaurarea și la menținerea păcii, permițând omenirii nu numai să-și cunoască mai îndeaproape și să-și îngrijească mai atent planeta, ci și să-și înțeleagă mai bine propria diversitate, în propriul ei beneficiu. În schimb, dacă voi mai avea zile de la bunul Dumnezeu, voi dispune de șase ocazii de a evoca în fața dumneavoastră domeniul științific de care sunt atât de atașat, invitându-vă să mă însoțiți pe cărările acestuia, cărări pe care le-am bătătorit cu o infinită plăcere de-a lungul unei jumătăți de secol de cercetări și de profesorat, activități cărora m-am dedicat deplin și care mi-au dăruit enorme satisfacții. Astăzi, însă, aș dori să vă împărtășesc una dintre convingerile mele profunde: timpul și spațiul sunt indivizibi-

le. Ele nu pot fi fragmentate. Toate ritmurile timpului, toate dimensiunile spațiului terestru se combină și se recompun fără încetare, cu încetiniri și accelerări fulgerătoare pe care omenirea le trăiește, în funcție de etapele istorice traversate, fie în interiorul unor teritorii minuscule, fie depășindu-și granițele pentru a se îndrepta spre alte orizonturi, îndepărtate, și spre un viitor pe care și-l dorește luminos.

Cuplarea istoriei cu geografia a devenit o tradiție a învățământului francez încă din vremea când colegiile iezuite sau lassaliene ale epocii moderne au adoptat această inovație pedagogică. În zilele noastre, cele două discipline continuă să fie predate, în gimnazii și licee, de către unul și același profesor, din nefericire pentru geografie care, astfel „anexată”, pare a fi ruda săracă admisă în procesul pregătirii viitorilor dascăli. Chiar și în Academia noastră, actuala denumire a secției căreia îi aparțin, zisă de „istorie și geografie”, stă mărturie pentru această opțiune intelectuală datând din

1934, an în care prezenta titulatură venea să o înlocuiască pe cea de „istorie generală și filosofică”. Până atunci, doar doi geografi ocupaseră aici fotoliul de academician: Paul Vidal de La Blache (în 1906) și Jean Brunhes (în 1927). Îngăduiți-mi, totuși, să adaug și numele lui André Siegfried, ales în 1932 în secția de „morală”, devenită „morală și sociologie” în 1958, chiar dacă, din păcate, universitatea nu i-a acordat niciodată acestui mare geograf considerația cuvenită, deși ar fi meritat-o din plin. Au urmat apoi alți patru geografi academicieni: Augustin Bernard (1938), Raoul Blanchard (1958), Maurice Le Lannou (1975) și Pierre George (1980).

Mulți dintre contemporanii noștri sunt adepți convinși ai determinismului; ei cred în atotputernicia Mamei Natură, presupusă a fi bună și blândă, dar care ar fi devenit astăzi teribil de mânioasă. Deși rațională și capabilă de stăpânire de sine, Gee (Gaia) pare că ar ține acum cu tot dinadinsul să se răzbune pentru insuportabilele acte de violență la care a fost și este supusă. Determiniștii sunt siguri că o să se prăvălească cerul peste noi dacă nu vom înceta să creștem și să ne înmulțim. Schimbările climatice la care asistăm, spun ei, sunt nefaste – pe de o parte în mod intrinsec, pe de altă parte exclusiv din cauza unei activități umane dereglate: agricultură poluantă, creștere intensivă a animalelor destinate consumului (ceea ce duce la un exces de flatulențe bovine cu consecințe grave asupra efectului de seră), depășire a limitelor normale în materie de producere a energiei, industrializare, circulație, încălzire, climatizare etc.

În prezent, discursul despre natură care domină în majoritatea țărilor planetei noastre nu corespunde tradițiilor lor culturale, ci succesului de care se bucură unele principii mai mult sau mai puțin animiste venite din țările Europei de nord și care și-au croit treptat drum spre nordul Americii, apoi spre sudul celor două continente, pentru a cuceri în cele din urmă întreg mapa-

mondul. Aceste idei sunt, fără îndoială, semnul unei salutare conștientizări a faptului că omenirea e datoră să dea dovadă de multă înțelepciune în gestionarea mediului înconjurător, ceea ce nu a făcut întotdeauna de-a lungul istoriei sale, mai ales din momentul accelerării ritmului de dezvoltare imprimat de revoluția industrială care, se cuvine să ne amintim, a început, de asemenea, în nordul Europei și al Americii. Cu toate acestea, ideile despre care vorbeam reprezintă, în același timp, un ansamblu doctrinal mai degrabă îngrijorător și neliniștitor, dacă nu chiar de-a dreptul pesimist: deși pretind că se întemeiază pe analize științifice obiective, ele sunt în realitate, în mare măsură, mai curând convingeri decât fapte efective; or, nici majoritatea și nici chiar consensul nu constituie dovezi, dovezi certe. Desfășurate sub conducerea lui François d'Orcival, cercetările noastre din anul viitor consacrate opiniei publice ne vor permite reflecții aprofundate asupra acestei importante probleme.

Va trebui să privim schimbările rapide pe care le trăim raportându-ne la intervale mari de timp, perspectivă ce ne va insufla mai degrabă optimism și ne va îndemna să acționăm. O anumită viziune materialistă asupra condiției umane a făcut ca numeroase perturbări fundamentale survenite în istoria omenirii și în geografia planetei pe care ea o populează să fie atribuite unor factori de mediu (e vorba în special de modificările climatice cu efecte demografice), ca și cum consecințele unor acte ar fi întotdeauna inevitabile, implacabile ca fatalitatea. În realitate, explicația este nu numai parțială, ci și părtinitoare, dacă nu chiar complet falsă. Procesul este mai degrabă invers: voința, libertatea și spiritualitatea oamenilor sunt cauza marilor prefaceri, a marilor salturi produse în plan istoric și geografic, convingere pe care Renan o afirma atunci când spunea că „ideile sunt cele care conduc lumea”¹. Renunțând la intransigența din tinerețe, Maurice Godelier merge și mai departe scriind: „La baza

1 *L'avenir de la science. Pensées de 1848*, Paris, Calmann Lévy, 1890, p. 23.

societăților umane stă sacral. În egală măsură cu știința[...]"². Marcel Gauchet admite și el: „[...] suntem obligați să ne revizuiim convingerile, începând cu economismul primar care pretinde că explică totul, împiedicând astfel Occidentul să înțeleagă celelalte societăți de pe glob”³.

Modificările mediului înconjurător au constrâns, în unele cazuri, omenirea să reacționeze, dar, spre deosebire de speciile vegetale și animale, specia umană nu se mărginește doar să se adapteze la noile condiții de viață. Ea e capabilă să inoveze, indiferent dacă ceea ce o înconjoară se schimbă sau nu. De altminteri, evenimente capitale precum apariția și prăbușirea marilor imperii, descoperirile epocale, revoluția industrială sau cele două războaie mondiale nu sunt câtuși de puțin legate de schimbările de mediu, ci se datorează în întregime fie geniului propriu speciei umane, fie deșteptării celor mai barbare și mai autodistructive instincte ale ei.

Admirabilul roman *Pourquoi j'ai mangé mon père* (*De ce l-am mâncat pe tata*), cea mai reușită scriere a lui Roy Lewis, publicată în 1960 și bazată pe cunoștințele științifice acumulate până la acea dată despre paleolitic, demonstrează afirmațiile de mai sus tratând subiectul cu o deosebită vervă comică. Théodore Monod considera romanul lui Lewis o adevărată capodoperă. Coborârea din copaci, progresele înregistrate în procurarea hranei și înmulțirea populației sunt, în opinia autorului, consecințele unei revoluții produse în modul de a gândi al oamenilor. El atribuie descoperirea focului unui pitecantrop mult evoluat ca psihic, imaginativ și avid de inovații tehnice. Datorită stăpânirii focului (care nu era deloc o necesitate vitală), omenirea a făcut, acum vreo 400.000 de ani, un uriaș pas înainte în dominarea naturii, materializat în prelungirea nocturnă a luminii diurne prin iluminarea grotelor, asigurarea unei protecții sporite

contra animalelor sălbatice, asigurarea unei hrane mai gustoase, mai ușor de digerat și mai sănătoase (focul distrugând, prin coacerea și prăjirea alimentelor, paraziții de orice fel, în special cei ai cărnii), creșterea rezistenței la frig și cucerirea unor noi spații vitale, mai ales în perioada glaciațiunilor, fabricarea de măciuci și de bâte mai dure, mult mai eficace pentru vânătoare, dar și pentru înarmarea războinicilor. Pe lângă toate acestea, focul a favorizat apariția vetrelor, stimulând astfel apropierea între oameni, încurajând schimburile și dezvoltând socialitatea. Operând o contracție a preistoriei, Roy Lewis face din fiul eroului său inventatorul artei rupestre, un mijloc formidabil de afirmare, prin artă, a stăpânirii depline a omului asupra regnului animal, atât de necesar nu doar subzistenței propriu-zise, cât și înmulțirii sale. Aceluiași personaj, autorul îi atribuie și „legiferarea” exogamiei. Oricare ar fi fost data exactă a apariției acesteia, nu încapă îndoială că ea a marcat un progres imens nu numai prin interzicerea incestului și prin evitarea implicită a riscurilor genetice ale consangvinității, ci și prin ceea ce romancierul comentează astfel: „Ca să se producă, până și cea mai mărunță dezvoltare de ordin cultural are nevoie de un context emoțional, de o emoție individuală care să atingă intensitatea unui stres. Pe scurt, trebuie ca un tânăr să plece din «casa părintească» (mai exact din sânul familiei), să-și caute o femeie, să o curteze, să o răpească și să se bată pentru ea”. Apariția cultului morților, cu aproape 100.000 de ani în urmă, este o altă treaptă extrem de importantă în istoria umanității. El face ca viața să capete un sens mai profund, să fie mai prețuită, înzestrată fiind acum și cu speranța eternității. Ritualul canibal final imaginat de Roy Lewis este un veritabil omagiu adus eroului său: „Acesta a fost, dragi copii, sfârșitul tatălui meu ca făptură din carne și oase. Și sunt sigur că a

2 Maurice Godelier, *Au fondement des sociétés humaines. Ce que nous apprend l'anthropologie*, Paris, Albin Michel, 2007.

3 Marcel Gauchet avec Eric Conan et François Azouvi, *Comprendre le malheur français*, Paris, Stock, 2016, p. 270.

fost exact cel pe care și l-ar fi dorit și el: să fie ucis cu o armă într-adevăr modernă [un arc] și mâncat într-un mod pe deplin civilizat [fript]”.

Să avansăm cu câteva milenii. Lucrările arheologului Jacques Cauvin și ale echipei sale, a căror sinteză se intitulează *Naissance des divinités, naissance de l'agriculture*⁴ (*Nașterea divinităților, nașterea agriculturii*), au arătat că una dintre cele mai remarcabile accelerări ale istoriei omenirii – e vorba de revoluția neolitică din Orientul Apropiat și Mijlociu, constând în apariția agriculturii și a creșterii animalelor folosite omului cu circa 10.000 de ani înaintea erei noastre – a fost precedată și nu urmată de o revoluție religioasă majoră. Spre deosebire de teroarea inspirată de vechile animisme, dezvoltarea cultului zeitelor-mame și a cultului taurului (ca simboluri ale fecundității și, respectiv, ale virilității procreatoare) marchează îndepărtarea de idoli și de personificările lor, ca și o mai mare libertate a ființei umane, mai puțin supusă acum constrângerilor unui mediu înconjurător divinizat. Stratigrafia aduce în acest sens argumente de necombătut, contrazicând astfel, fără drept de apel, poziția deterministă potrivit căreia noile credințe ar fi fost rezultatul evoluției tehnice. De fapt, ordinea proceselor s-ar cuveni inversată, căci tocmai această nouă perspectivă a străvechilor civilizații din Levant și apoi din Mesopotamia asupra originilor vieții și tocmai această tendință de venerare a forței nestăvilite a vieții ce renaște mereu sunt cele ce le-au dat societăților mezolitice ideea de a controla și dirija unele procese vitale pentru existența oamenilor, cum ar fi, de pildă, cultivarea cerealelor sau domesticirea micilor rumegătoare. Desigur, nu se poate nega faptul că, în acest context, migrația speciilor vii spre nord la sfârșitul ultimei glaciațiuni din timpul erei cuaternare (glaciațiunea Würm) a contribuit la apariția noutăților tehnice, dar acesta nu este decât un simplu factor favorizant, nicidecum unul determinant.

Aceeași fascinație a vieții explică, de altfel, atât gustul pentru băuturile obținute prin fermentație – în primul rând berea și apoi vinul, surse ale unei stări de veselie, de neașteptată bucurie și, deopotrivă, surse ale unei senzații de depășire a condiției umane –, cât și plăcerea consumării pâinii, producerea acestor alimente fiind atribuită inițial unor pulsuni vitale ce vor rămâne misterioase și sacre până la descoperirea de către Pasteur a diferitelor tipuri de drojdie (pentru dospitul pâinii, pentru fermentația alcoolică), descoperire ce va pune definitiv capăt teoriei generației spontanee. În aceeași ordine de idei, dorința de a trăi împreună, în grupuri constituite în virtutea unor afinități (prețuirea acelorași valori, venerarea acelorași divinități) explică apariția satelor, a unor rudimente de drept funciar și a unor instituții politice încă în germen. Aceleași evoluții s-au înregistrat în China, în America Centrală și în munții Anzi, alte focare ale revoluției neolitice; mă tem însă că arheologia nu a demonstrat încă lucrul acesta la fel de convingător cum a făcut-o pentru zona Cornului Fertil, adică pe întinsul vechilor imperii babilonian, asirian și fenician.

Mai târziu, urbanizarea începe în aceeași arie odată cu apariția unui panteon consacrat diverșilor zei, antropomorfici sau himerici, instalați în spații sacre, și a unor instituții politice de drept divin conduse de regi-preoți. Ar fi greșit să se creadă că orașul s-a născut în primul rând din necesități de ordin comercial, artizanal sau militar (nevoia de apărare), chiar dacă preocupările de acest gen au fost, bineînțeles, prezente. Istoricul urbanismului Charles Delfante o spune limpede: „Noțiunea de aglomerare urbană pare să-și facă apariția atunci când o ideologie, oricare ar fi ea, impune destinul unui proiect și îl ghidează autoritar. [...] nu avem cum să nu constatăm că puterile politice, religioase sau militare dau naștere la două principii fundamentale în materie de urbanism: ordinea [... și simbolismul] care permite punerea în evidență a măreției și a

4 Paris, CNSR édition, 1998.

autenticității puterii instalate”⁵. Cele mai vechi orașe din Mesopotamia au fost la început cetăți – temple, devenind mai apoi cetăți – state și de-abia la urmă centre economice.

Orașul imperial chinezesc, dezvoltat în prelungirea Cetății sale Interzise, sau orașul precolumbian sunt modele analoge, născute simultan la mii de leghe distanță; pe ele se bazează construcția cetăților și a imperiilor ale căror lăcașuri sacre sunt. Piramida se înalță pretutindeni, în America, în Mesopotamia, în Egipt, în China, pentru a stabili legătura simbolică dintre zei și oameni. Politica, dreptul, urbanismul și arhitectura monumentală s-au născut din credința anticilor. Orașul grecesc și orașul roman ilustrează cum nu se poate mai limpede această concepție, primul dintre ele fiind clădit în jurul unei acropole și al unei agore, al doilea pornind de la un forum de unde pleacă un *decumanus* și un *cardo* care înscriu urbanismul într-o cosmografie sacră. Cum scrie Fustel de Coulanges în *La cité antique* (*Cetatea antică*): „Orice oraș era un sanctuar, orice oraș putea fi numit sfânt”. Și altundeva: „Toate orașele erau gândite ca eterne și clădite astfel încât să dăinuie o veșnicie”, semn că întemeierea lor era departe de a fi o necesitate materială, ci reprezenta un demers de înaltă spiritualitate, fără de care nu pot fi înțelese nici perfecțiunea tehnică a realizării și nici frumusețea aspectului lor care continuă să ne impresioneze și astăzi. **Pax romana** și răspândirea valorilor greco-romane până în ținuturile cele mai îndepărtate de Roma sunt datorate doar credinței fervente a romanilor în valorile lor sacre, pe care se sprijină instituțiile politice, juridice, economice și sociale. Ansamblul e încadrat de rituri în absența cărora întreg edificiul s-ar năru. Regăsim aici sensul deplin și percutant al mesajului lui Confucius, care este totodată și sensul ritualurilor pe care noi înșine le respectăm în sânul Academiei noastre și al Institutului Franței. Dacă ne-am gândi fie și o clipă să renunțăm la ele, fără îndoială că ne-am semna cu mâna noas-

tră condamnarea la moarte, căci ar însemna că am încetat să mai credem în misiunile pe care ni le-am asumat. Universitatea de după 1968 și tineretul francez plătesc scump această renunțare!

Monoteismul, credința într-o alegere divină care autorizează dialogul cu Creatorul, dorința de a acumula, prin lecturi și dezbatere, cât mai multe cunoștințe, spiritul critic dezvoltat până la paroxism explică destinul aparte al poporului evreu. Diaspora lui, prezentă pe toate continentele din cauza sau în pofida neîncetatei persecuții și deportări, joacă în viața internațională un rol aproape invers proporțional cu numărul redus al membrilor ei: 18 milioane de persoane, adică 0,25% din întreaga populație a mapamondului. Ceea ce evreei au făcut din Israel într-un timp ce nu depășește cu mult jumătate de secol stârnește mirarea multora, în special a geografilor pozitiviști, dar nu îi miră câtuși de puțin pe cei ce cred în primul spiritului.

La rândul lor, valorile proprii creștinismului – printre care iubirea de aproapele nostru ca formă de manifestare a iubirii de Dumnezeu, demnitatea persoanei umane, fie ea bărbat sau femeie, grandoarea libertății, universalismul și misionarismul – au făcut posibilă răspândirea acestei religii până în cele mai îndepărtate colțuri ale lumii, împreună cu un ansamblu de tehnici și de modalități specifice de a concepe și de a organiza lumea. Separarea, în sfârșit realizată astăzi, între împărăția lui Dumnezeu și cea a Cezarului, element esențial al mesajului întemeietorului acestei religii, le asigură creștinilor un viitor conform proiectului evanghelic: acela de a fi „sarea pământului”, elementul viu, activ, dinamic al societății umane. Nimic mai mult, nimic mai puțin. Dar oare mai au ei o credință la fel de înflăcărată care să îi susțină în continuare?

Impresionantul demaraj agricol al Europei occidentale cu începere din anul 1000 nu se explică decât prin credința profundă a locuitorilor ei, conduși de călugării și de preoții lor, de cavalerii și de regii lor,

5 Charles Delfante, *Grande histoire de la ville*, Armand Colin, 1997, p. 10.

oameni realmente pătrunși de crezul creștin. Defrișările se intensifică în detrimentul pădurilor și al landelor, mlaștinile sunt asanate. În curând, asolamentul regulat – trienal în nord, bienal în sud – va contribui la sporirea producției agricole, asigurând astfel creșterea demografică. Cultura cu cea mai îndelungată tradiție, cea a viței de vie, simbol al romanității și al apartenenței la creștinătate, se extinde din nou pretutindeni și din nou divina licoare începe să curgă peste tot. Pe întinsul câmpiilor răsar una după alta, parcă acoperindu-le cu o mantie albă, mănăstiri și biserici, dar și o puzderie de movile de pământ înconjurate de șanțuri, în mijlocul cărora se înalță primele fortificații medievale, cu donjoanele lor de lemn, înlocuite treptat de castele de piatră ce vor marca spațiul rezervat satelor din preajmă și vor asigura protecția sătenilor. În comparație cu acest elan capabil să mute munții din loc, evenimente precum îmblânzirea cliimei ("răsfățurile anului 1000", atât de dragi confratelui nostru Emmanuel Le Roy Ladurie) sau revenirea la o viață pașnică odată cu încetarea invaziilor germanice (în urma stabilirii vikingilor în Normandia) nu sunt decât elemente de context favorizante și nicidecum factori declanșatori. După cum nici creșterea demografică nu este o cauză, ci doar un efect, o consecință. Căci numai un spirit animat de credință și având îndrăzneala proprie deschizătorului de drumuri se poate gândi să-și asigure o bogată descendență.

Vine apoi vremea catedralelor, a căror înflorire se leagă, înainte de toate, de reactualizarea ideii romane de **Urbe** și de apariția unei rețele de orașe construite după chipul și asemănarea Romei, adevărate „oglinzi” ale acesteia, cum spunea Amable Audin despre Lyon. Orașele medievale sunt spații la fel de sacre ca și orașele romane, numai că de acum înainte ele vor prefigura și evoca Ierusalimul celest, îndeosebi catedralele care se înalță cu sutele în întreg Occidentul, având aceleași funcții (sociale și culturale) ca și forumurile romane.

Departa de a fi semnul trufaș al unei bogății și al unei puteri afirmate ostentativ, catedralele sunt expresia pasională a con-

vingerii că nimic nu e prea frumos pentru Dumnezeu, că mântuirea îi cere omului să-și dedice construirii lor tot talentul, tot timpul și toată energia sa și că nu contează cheltuiala când e vorba să reprezinti misterul și frumusețea Sfintei Treimi, ale Fecioarei Maria, ale profeților și ale sfinților. Lumina care inundă edificiile clădite în secolul al XIII-lea este mai întâi o opțiune spirituală și estetică – Christos, lumina lumii – ce va antrena mai apoi o extraordinară revoluție arhitecturală: bolta sprijinită pe arce frânte ale căror muchii se intersectează, inovație permițând deopotrivă economisirea lemnului devenit rar și perfecționarea tehnicilor de prelucrare a sticlei. De-abia după aceea le va veni rândul și factorilor politici, cum ar fi, de pildă, afirmarea ambiției dinastiei Capetienilor. Să nu uităm că înainte de a cădea în derizoriu sub denumirea de „gotică”, această artă se numea „franceză”, originară adică din Île-de-France, inima fiefului dinastiei Capet. Aceeași destinație o au și averile agricultorilor de la câmpie ori cele ale breslelor de meseriași și de negustori, cu atât mai mult cu cât prosperitatea unui oraș posesor al unei catedrale crește grație prezenței acesteia. E cazul orașului Chartres, în care comerțul va lua un avânt deosebit datorită aflului considerabil de pelerini veniți să venereze acoperământul Fecioarei Maria aflat în capela laterală lipită de altarul celebrei catedrale.

Începând din acea epocă, istoria va înregistra accelerări tot mai dese și mai vertiginoase. Bazele primei mondializări economice – începută în orașele comerciale din Italia sau din Flandra secolului al XV-lea, în regatele ultracatolice ale Spaniei și Portugaliei, în Europa Reformei, leagăn al promovării măsurilor de înlesnire a accesului la lectură și al primelor acumulări de capital – sunt înainte de toate *culturale*. Întocmai ca, mai târziu, bazele revoluției din domeniul industriei și al transporturilor, al informației și al comunicării. Toate aceste uriașe prefaceri sunt legate de setea de cunoaștere, aliată cu încrederea, deja cam exagerată, în puterile omului. În asta stă forța și totodată slăbiciunea lor, căci satisfacțiile pe care ele

le procură în mod legitim sunt însoțite de frustrări și de ranchiune, germenii ai războaielor fratricide.

Aș dori să mai evoc, alese dintre multe altele, două accelerări ale istoriei bazate pe valori spirituale și morale. Prima este cea a destinului singular al Statelor Unite ale Americii. Părinții lor fondatori fuseseră persecutați pentru credința lor. Însuflețiți de o formidabilă energie spirituală, ei au clădit, pe teritorii imense și aproape nelocuite, prima putere a lumii, care, dincolo de toate criticile, uneori îndreptățite, al căror obiect a fost și continuă să fie, rămâne unul dintre locurile privilegiate ale libertății de gândire, ale libertăților politice și ale libertății de inițiativă, singurele fundamente ale prosperității sale. Aș aminti de asemenea exemplul Japoniei, țară care, de patru decenii încoace, reprezintă pentru mine o sursă de inspirație și de hrană spirituală. Revoluția Meiji, începută în 1868, i-a permis poporului acestui arhipelag situat la antipodul Occidentului să acceadă cu viteza fulgerului la tehnica cea mai modernă, dar fără ca pentru asta să-și abandoneze tradițiile. Căci până atunci, în decursul a două secole și jumătate (în timpul erei Edo), într-o țară care fusese închisă străinilor, o guvernare decisă și înțeleaptă se îngrijise ca locuitorii ei să aprofundeze cultura națională, să-și dezvolte dorința de cunoaștere, să învețe să citească și să scrie cu mic, cu mare (inclusiv femeile). Iată de ce cutremurul din 1923, care a distrus integral capitala, sau înfrângerea din 1945, care a lăsat țara ruinată și extrem de slăbită, au constituit pentru poporul japonez nu factori demobilizatori, ci, dimpotrivă, ocazii de a-și aduna forțele și de a o lua cu îndârjire de la capăt, devenind, la sfârșitul secolului XX, a doua putere economică mondială! Și asta în condițiile în care japonezii nu sunt scutiți de o serie de handicapuri: pe 80% din suprafața țării se înalță munți abrupti, acoperiți de păduri; câmpiile cultivabile și cu potențial urbanistic sunt minuscule; cutremurele se țin lanț, urmate îndeobște de urgia unor tsunami cu efecte devastatoare; nu lipsesc taifunurile, inundațiile și alunecările de teren care fac ravagii; iarna se înre-

gistrează căderi masive de zăpadă în nordul și în nord-estul țării etc. Dar nimic din toate acestea nu contează, până-ntr-atât acest popor educat și curajos iubește viața, luptă pentru apărarea ei și pentru propria lui desăvârșire. Ar mai trebui să progreseze doar în dorința de a deveni contagios și de a-și transmite și altora valorile care l-au făcut exemplar.

Abandonarea progresivă a referirii la un Creator explică nemărginita sete de putere de care au fost cuprinse la un moment dat unele societăți umane, din sânul cărora s-au ridicat câțiva indivizi mânați de ambiții nemăsurate. Iar această exacerbare a ambiției lor a dus până la urmă, din păcate, la nașterea marilor imperii totalitare ale secolului XX (URSS, al III-lea Reich, China lui Mao), răspunzătoare pentru milioane de morți și sortite unui eșec inevitabil, după cum s-a putut constata. Căci nu civilizațiile sunt condamnate să piară, ci barbariile. Compararea acestor cataclisme, a acestor anticivilizații cu imensele cuceriri care au marcat istoria omenirii este edificatoare: ca și acestea din urmă, și ele au fost strâns legate de opțiuni ideologice și culturale. Numai că profeții lor au ales să propovăduiască aroganta utopie a unui paradis terestru, în locul singurei căi ce duce la depășirea de sine și la adevăratul progres: aspirația, infinit mai modestă și mai nobilă, a înscrierii în eternitate.

Marile instituții menite să înlesnească dialogul (UE, ONU, tribunalele internaționale etc.), inclusiv cele economice (Banca mondială, FMI, OCDE, întreprinderile multinaționale etc.), deși cu o demarare lentă, sunt totuși în măsură să reprezinte o speranță pentru planeta noastră și pentru locuitorii ei. Ele se bazează nu numai pe valorile morale ale respectului cuvenit, în mod egal, tuturor oamenilor, ale libertății și ale dialogului, ci și pe existența unui scop comun: asigurarea păcii mondiale și a celei mai mari prosperități posibile pentru cât mai mulți oameni.

În toate domeniile, invențiile tehnice au fost precedate de mari mișcări inovatoare în materie de artă și de cultură. Urbanismul

renascentist și baroc a fost precedat de reprezentările picturale ale unor viitoare orașe ideale. Urbanismul internațional al blocurilor-turn și al zgârie-norilor a fost precedat de Carta Atenei din 1933 și de arta cubistă a începutului secolului XX. Aflat la originea prețuirii extreme a punctualității, calvinismul a impulsionat dezvoltarea industriei orologeriei elvețiene. Într-un plan mai frivol, am putea spune că tot el a inspirat și fabricarea tabletelor de ciocolată a căror împărțire în pătrățele simbolizează egalitatea și permite distribuirea echitabilă a acestora...

Viitorul omenirii nu este scris dinainte. Nu există nici o direcție prestabilită a istoriei, nici o direcție prestabilită a geografiei. Ciocnirea civilizațiilor e rodul unei gândiri periculoase; singura amenințare este cea a victoriei spiritelor ignorante asupra celor luminate, civilizate. Istoria nu și-a încheiat

drumul, geografia încă și mai puțin; ele continuă să înainteze, iar omenirea le îndrumă pașii cu mai multă sau mai puțină înțelepciune. Forțele spirituale și cunoașterea în profunzime a diverselor culturi pot pune capăt tuturor amenințărilor. Nu încape îndoială că dacă China se va apleca din nou asupra filosofiei lui Confucius și o va reactualiza, ea va fi în măsură să aducă imense servicii umanității. Singura bogăție reală o constituie oamenii educați, ale căror minți iscoditoare sunt libere să-și fructifice imaginația creatoare, oameni trăind în pace grație unor guvernanți luminați, plini de energie, de speranțe și de generozitate. Dacă setea de cunoaștere, libertatea de gândire și de exprimare, spiritul critic, statul de drept și empatia, optimismul sau, mai mult decât atât, Speranța, dacă toate aceste veritabile valori spirituale și universale vor înregistra noi progrese, atunci o să vedeți că până și încălzirea climatică ne va apărea ca un simplu epifenomen în lunga istorie a relațiilor dintre oameni și mediul în care trăiesc. Dar dacă aceștia din urmă se vor lăsa în voia celor mai urâte și mai dăunătoare porniri ale lor și dacă, mai cu seamă, vor cădea pradă deznădejdiei, chiar și cel mai neînsemnat și întâmplător eveniment legat de modificarea mediului înconjurător va căpăta în ochii lor proporții catastrofale. Așa cum ne avertiza Spinoza: „Deși toate lucrurile sunt egale între ele, dorința născută din bucurie este mai puternică decât dorința născută din tristețe”⁶. Protectorul nostru ne-a amintit aceste cuvinte și ne-a îndemnat să urmăm sfatul filosofului atunci când unii dintre noi l-am întâlnit, cu puțină vreme în urmă, în tovărășia noului nostru confrate, Wolfgang Schäuble: să lăsăm deoparte preocupările întristătoare, să ne preocupe doar ceea ce ne bucură! E în joc viitorul omenirii pe acest pământ, iar misiunea Academiei noastre este aceea de a contribui la realizarea lui.

Traducere de **Ileana Littera**

6 *Ethique*, IV, prop. 18.

Michael METZELTIN

Les sciences modernes sont-elles une invention européenne?

Abstract

Orice obiect poate fi perceput într-o manieră intuitivă sau științifică. Cercetarea științifică constă în studiul sistematic al unui obiect pentru a-l cunoaște, a-l înțelege și a-l capta. Metoda științifică pentru o examinare științifică trece prin următoarele etape: izolarea obiectului, descrierea, clasificarea, explicarea și interpretarea. Analiza (identificarea, descrierea, clasificarea) este experimentală, sinteza (explicarea, interpretarea) este speculativă. O istorie a enciclopediilor ne arată că ele reprezintă o bancă de date, atât de utile în compararea și diseminarea științei prin învățământ și educație.

Cuvinte-cheie: cercetarea științifică, etapele cercetării, analiza și interpretarea științifică, enciclopediile, diseminarea științei prin educație.

Any object can be perceived in an intuitive or scientific manner. Scientific research consists in a systematically studying of an object to know it, understand it, and capture it. The scientific method for a scientific examination goes through the following stages: object isolation, description, classification, explanation and interpretation. Analysis (identification, description, classification) is experimental, synthesis (explanation, interpretation) is speculative. A history of encyclopaedias shows us that they are a data bank, so useful in comparing and disseminating science through education.

Keywords: scientific research, research stages, scientific analysis and synthesis, encyclopaedias, disseminating science through education.

La scientificité

Tout objet peut être perçu d'une façon intuitive ou scientifique.

La recherche scientifique consiste dans l'étude systématique d'un objet pour le connaître, le comprendre, le „capter”.

D'abord il faut observer et expérimenter.

La méthode / la manière de procéder pour l'examen systématique passe par les phases suivantes: < isolement / identification d'un matériel / d'un objet → description ® classification ® explication ® interprétation.

Pour isoler / identifier un objet on utilise les opérations / preuves de commutation / substitution, permutation, suppression et insertion.

Pour décrire et classer on utilise les définitions.

Pour expliquer un phénomène on établit des règles (si A, alors B: syllogismes)

Pour interpréter un phénomène on propose des causalités (cause motrice, cause finale)

L'analyse (identification, description, classification) est expérimentale, la synthèse (explication, interprétation) est spéculative.

La recherche scientifique n'a pas de limites, elle embrasse en principe tous les domaines, elle doit être organisée.

L'expérimentalisme

L'expérience sensible, l'empirie, est une des sources de nos connaissances. L'expérience permet d'accumuler des observations et des faits mesurables, par induction on peut en tirer des lois générales.

Déjà dans l'Antiquité, en médecine les Empiriques commençaient leurs procédures par l'αυτοψία, l'observation par soi-même.

L'expérimentalisme a été réamorcé par Roger Bacon (v. 1220-1290) et développé par Francis Bacon (1561-1626), John Locke (1632-1704), David Hume (1711-1776), Condillac (1714-1780).

Les définitions

Pour décrire un objet (et après le classer) on le considère comme une espèce, on cherche le groupe d'objets de la même espèce présentant des caractères semblables, par comparaison on établit les caractères spécifiques de l'objet en cause. C'est la définition *per genus proximum et differentias specificas* de la tradition aristotélicienne.

Les explications

On explique les phénomènes en généralisant leurs comportements par conditionnalité (si A, alors B). La conditionnalité peut être développée par les syllogismes. Le syllogisme est un raisonnement déductif/logique avec une prémisse générale (Tous les hommes sont mortels) et une prémisse particulière (Socrate est un homme) qui conduisent à une conclusion (Donc Socrate est mortel). Le raisonnement par syllogismes a ses origines dans l'Antiquité hellénique et a été systématisé par Aristote. Il est à l'origine de la logique mathématique moderne.

La causalité

L'interprétation des phénomènes consiste à se demander leur pourquoi, à proposer

des causes pour leur conditionnalité.

Au IVe siècle av. J.-C. Aristote avait proposé quatre types de cause:

- la cause matérielle (la matière qui constitue une chose)
- la cause formelle (l'essence de cette chose)
- la cause motrice (ce qui produit, détruit ou modifie la chose)
- la cause finale (ce en vue de quoi la chose est faite)

La disciplinanté

En cherchant à capter la réalité l'homme produit sur elle des discours. Afin de la mieux examiner et dominer, il la subdivise en différents domaines plus ou moins homogènes pour lesquels il développe des mondes discursifs plus ou moins spécialisés. Ces mondes discursifs se transforment en domaines scientifiques, en sciences.

Les anciens Grecs distinguaient une *θεολογία*, la science des choses divines, une

αστρολογία, la science des astres, et une φυσιολογία, la science des corps naturels.

Les Romains ont organisé les savoirs / les sciences sous le nom de *artes liberales*?, (arts libéraux). Leur systématisation est présentée dans le manuel „encyclopédique” *De nuptiis Philologiae et Mercurii* (Les noces de Philologie et de Mercure) de Martianus Capella (Ve siècle).

Les arts libéraux se divisent en deux groupes: le *trivium* (la triple voie, les trois chemins) et le *quadrivium* (les quatre chemins). Le *trivium* constitue le premier degré de l'apprentissage des sciences, il représente le pouvoir de la langue et se compose de la grammaire, de la rhétorique et de la dialectique. Le *quadrivium* constitue le deuxième degré de l'apprentissage, il représente le pouvoir des nombres et est formé par l'arithmétique, la musique, la géométrie et l'astronomie.

Les arts libéraux ont constitué le programme d'enseignement des universités et se trouvent à l'origine des disciplines scientifiques.

Les encyclopédies /Les banques de données

La recherche avance grâce à l'accumulation des connaissances. Depuis l'Antiquité européenne ou chinoise l'homme essaie de réunir toutes les connaissances acquises dans des ouvrages de synthèse et de référence, comme la *Naturalis historia* (37 volumes) de Pline l'Ancien (Ier siècle), le *Spéculum maius* (80 volumes) de Vincent de Beauvais (XIIIe siècle) ou le *Yiwen Leiju* (Florilège arrangé par catégories; 47 sections, dynastie Tang). L'organisation interne est en général de type thématique (le ciel, la terre, l'homme, etc.). Mais ce n'est que grâce à une disposition alphabétique et à des renvois croisés que l'accès aux connaissances devient rapide et transdisciplinaire.

Les premiers ouvrages de synthèse alphabétiques sont la *Biblioteca universale sacro-profana* de Vincenzo Coronelli (7 volumes parus couvrant les entrées A-Caque, Venise, 1701-1706), le *Lexicon Technicum* de John Harris (Londres, 1704) et

la *Cyclopaedia* de Ephraïm Chambers (Londres, 1728). Le grand modèle d'encyclopédie moderne reste l'*Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers* de Diderot / d'Alembert (17 volumes de textes, 11 volumes d'illustrations, Paris, 1751-1772). En allemand, Johann Heinrich Zedler publie le *Universal Lexicon* (68 volumes, Leipzig, 1731-1754), une des plus grandes encyclopédies jamais publiées.

Diderot décrit dans le Prospectus ainsi la nature de l'encyclopédie

«En réduisant sous la forme de dictionnaire tout ce qui concerne les sciences et les arts, il s'agissait encore de faire sentir les secours mutuels qu'ils se prêtent; d'user de ces secours, pour en rendre les principes plus surs, et leurs conséquences plus claires; d'indiquer les liaisons éloignées ou prochaines des êtres qui composent la Nature, et qui ont occupé les hommes; de montrer, par l'entrelacement des racines et par celui des branches, l'impossibilité de bien connaître quelques parties de ce tout, sans remonter ou descendre à beaucoup d'autres; de former un tableau général des efforts de l'esprit humain dans tous les genres et dans tous les siècles; de présenter ces objets avec clarté; de donner à chacun d'eux l'étendue convenable, et de vérifier, s'il était possible, notre épigraphe par notre succès:

Tantum series juncturaque pollet,

Tantum de medio sumptis accedit honoris!

HORAT. *de Arte. poet.*, v. 249.»

(“l'enchaînement et l'assemblage [de quelque chose] donne une telle puissance [à ce quelque chose], par emprunt de l'ordinaire [de ce quelque chose] [ce quelque chose] accède à tant de dignité „)

Le comparatisme

Les voyages de commerce, de découverte, de conquête des Italiens, des Portugais, des Espagnols, des Anglais et des Français ont amené les Européens à connaître des mondes et des civilisations jusque-là incon-

nus. Ils en font des récits et surtout des descriptions souvent très minutieuses, comme la *Historia generai y natural de las Indias, islas y Tierra Firme del Mar Océano* de Gonzalo Fernandez de Oviedo (1478-1557). Ils sont ainsi amenés à décrire les gens, leurs cultures, la flore, la faune, la géographie d'autres pays et à les comparer. C'est cette comparaison qui est à l'origine des sciences généralistes, comme la grammaire générale (ou linguistique générale) créé aux XVIIe/XVIIIe siècle (Antoine Arnauld / Claude / Lancelot, *Grammaire générale et raisonnée*, Paris 1660; Nicolas Beauzée,

Grammaire générale, ou exposition raisonnée des éléments nécessaires du langage, pour servir de fondement à l'étude de toutes les langues, Paris 1767), ou de l'ethnologie, que Alexandre-César Chavannes définit dans son *Essai sur l'éducation intellectuelle* (1787) comme «l'histoire des progrès des peuples vers la civilisation».

La dissémination

Les connaissances, les disciplines, les méthodes sont enseignées, développées et propagées dans les universités et dans les académies des sciences et des lettres.

L'université de Bologne est fondée en 1088, celles de Paris, Oxford et Salamanque au commencement du XIIIe siècle, celles de Montpellier et de Coimbra vers la fin du XIIIe siècle. Les disciplines s'organisent en quatre „facultés”, les arts, la médecine, le droit et la théologie. Les universités se dotent de bibliothèques pour la multiplication du savoir à travers les livres.

Les académies comme sociétés savantes où des scientifiques présentent et discutent leurs travaux et leurs possibles applications sont une création plus tardive. Les premières académies des sciences sont créées en Italie (*Accademia dei Lincei*, 1603), en Prusse (*Leopoldina*, 1652), en Angleterre (*Royal Society*, 1660) et en France (*Académie royale des sciences*, 1666).

Toutes ces institutions sont exportées dans le monde. Les premières universités extraeuropéennes sont instituées en Amérique espagnole: San Marcos de Lima (1551), l'Universidad Real y Pontificia de Mexico (1551) et Santo Domingo (1558). Les premières académies extraeuropéennes sont la *New York Academy of Sciences* (1817), la *National Academy of Sciences* (États-Unis, 1863) et *Les Académies des arts, des lettres et des sciences du Canada* (1882).

Conclusions

La scientificité, la disciplinarité, l'encyclopédie, le comparatisme, les universités et les académies sont des créations que l'Europe a apportées à la civilisation mondiale.

Florin Felix NICHITA

Poezie și Matematică
**Nichita Stănescu
 și Solomon Marcus.**
Întâlniri

Abstract

Articolul demonstrează și exemplifică faptul că între poezie și matematică există zone intermediare interesante. El poate fi considerat la granița dintre critică literară, poezie și matematică, având ca sursă de inspirație întâlnirile între două mari personalități. Prima secțiune ni-l prezintă pe „matematicianul” Nichita Stănescu. Secțiunea a doua redă atmosfera de la Institutul de Matematică „Simion Stoilow” al Academiei Române, unde tineri matematicieni întorși de la studii din străinătate se întâlneau în jurul academicianului Solomon Marcus. Au rezultat atunci atât articole de matematică, cât și articole în reviste de literatură. Încheiem cu o secțiune despre interacțiuni dintre poezie și matematică, amintind și întâlnirile dintre Nichita Stănescu și Solomon Marcus.

Cuvinte-cheie: poezie, matematică, poetica matematică, matematica poetică.

This article shows and exemplifies that there exist interesting levels between poetry and mathematics. The article can be considered as living somewhere between critique, poetry and mathematics. It is centered around the meetings between two important Romanian personalities. The first section deals with the „mathematician” Nichita Stănescu. The second section presents meetings at the “Simion Stoilow” Institute of the Mathematics of the Romanian Academy, where young mathematicians gathered around Acad. Solomon Marcus. They published both in mathematical journals and in literature journals. The last section comments on the interactions between poetry and mathematics. It also gives an account on the meetings between Nichita Stănescu and Solomon Marcus.

Keywords: poetry, mathematics, mathematical poetics, poetic mathematics.

---

1. „Matematica” lui Nichita Stănescu

Universul poeziei lui Nichita Hristea Stănescu include „necuvinte”, dar și formule matematice sau chiar probleme matematice de nivel avansat [1,2]. Ca un adevărat demiurg, imitând un act hristic, Nichita Hristea poate să suspende uneori legile matematicii (pentru a „sătura” mulțimile...). O idee care transpare și din prima

sa Elegie.

Dedicată lui Solomon Marcus, poezia „Matematica Poetică” [3] începe cu câteva formule „revoluționare”:

„Unu și cu unu nu fac doi
 unu și cu unu fac trei
 sau patru, sau cinci...”

„Opt fără trei
 Fac cât vrei”, etc.

Această abordare poetică a matematicii, se găsește și în poezia „Altă Matematică”; de exemplu, acolo

„știm că cinci fără patru fac unu
Dar un nor fără o corabie
Nu știm cât face.”

În ultimele două versuri de mai sus poate fi vorba de un peisaj marin care se dezintegrează (prin plecarea unei corăbii). De asemenea, îmi place să-mi imaginez cum „cuvinte cu pânze ajung în toate porturile memoriei” (parafrazând o exprimare de tip Dada).

Poetul nu se sfiește să înmulțească, apoi, o plapumă cu un iepure, să împartă o varză la un steag și continuă cu alte calcule năstrușnice. Trecând într-un registru ușor naiv, s-ar putea spune că iepurașul Peter [4] se află în elementul său pe acest tărâm al copilăriei cu verze, roșcove etc. El împarte (în alt sens) cu colegii săi nu numai verze, dar și morcovi și alte bunătăți, înmulțindu-le (din nou cu sens schimbat) proviziile.

Vă recomand să citiți din perspectiva matematicii, sau să recitiți, și poeziile „Lecția despre cub”, „Lecția despre cerc” și „Pitagora”, dar dacă recitim din perspectivă matematică cele „11 Elegii”, ne „blocăm” destul de repede, chiar la începutul primei elegii, dacă nu știm să rezolvăm problema izoperimetrică:

„(...) sfera
(...) are cel mai mult trup
învelit cu cea mai strâmtă piele
cu puțință.”

În secțiunea următoare vom vedea că există și un alt tip de problemă izoperimetrică încă nerezolvată.

Dacă „trișăm” un pic și trecem mai departe fără demonstrația respectivă, ne „blocăm” la a șaptea elegie, unde, cine nu cunoaște formula sumei unei progresii geometrice, trebuie să numere pe... degete:

„întind o mână, care-n loc de degete
are cinci mâini,
care-n loc de degete
au cinci mâini, care
în loc de degete
au cinci mâini.”

2. Întâlniri cu Solomon Marcus

Fac parte din acele generații care au intrat la facultate pe când țara noastră era numită Republica Socialistă și care, la obținerea licenței, au avut trecută pe diplomă „doar” Republica România.

Încă din liceu (Liceul „Mihai Viteazul”, Ploiești) eram familiarizați cu unele rezultate din Lingvistica Matematică și Poetica Matematică [5] ale domnului profesor Solomon Marcus. De exemplu, știam că o poezie tradusă în engleză are o entropie mai mare decât varianta originală [6]. Aveam un coleg la cercul de matematică, care, pe lângă sesiunile de comunicări din țară, fusese invitat la un congres internațional în Anglia. Atât de mare era impac-tul acestor teorii pentru noi, încât un coleg,

din olimpic la matematică, a ajuns să studieze la Facultatea de Litere.

La Facultatea de Matematică, Universitatea București, am avut destul de puține ocazii de a asista la cursurile domnului profesor, dar acestea se remarcă prin claritate. Colegi de ai mei aveau să colaboreze cu dânsul la doctorat sau în lucrări științifice.

Plecarea la studii postuniversitare în străinătate, pentru studenții cu burse de merit, era o modă. Unii dintre noi ne-am întors la IMAR după stagii (post)doctorale. Reîntâlnirea cu personalitatea lui Solomon Marcus avea loc acum la un alt nivel. Întâlnirile noastre erau pline de schimburi de informații profesionale și umor. Treceam cu ușurință de la discuții despre cărți cu subiecte savante la probleme din Gazeta Matematică, de la Fizică la Chimie, de la Literatură la Muzică, de la discuții despre Conferințe și Congrese Internaționale la învățământul liceal românesc [7].

Voi da câteva exemple de mici bijuterii matematice discutate, începând cu două ingenioase ecuații de gradul II,

OLE-object,

și o inegalitate care se poate rezolva doar cu ajutorul calculatorului:

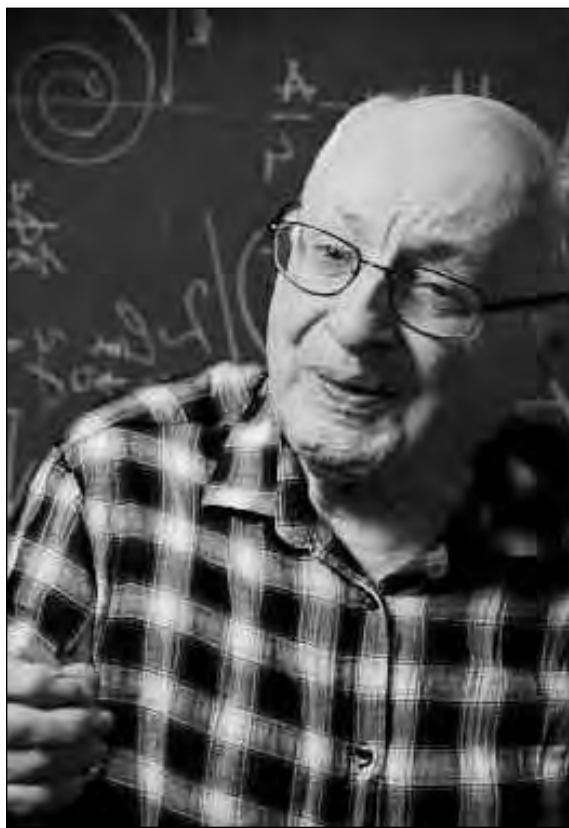
OLE-object.

Prima ecuație de mai sus are discriminantul negativ (și această inegalitate este remarcabilă!), deci nu are soluții reale. Pentru cea de-a doua ecuație trebuie să evităm calculul discriminantului și să o factorizăm ($x=1$ este soluție).

Sunt convins că Nichita s-ar fi delectat cu astfel de probleme de matematică.

Totuși aceste mici bijuterii matematice au fost urmate și de articole mai consistente [8,9,10].

Remarca 4 de la pagina 4 a articolului [10] este un tip de problemă izoperimetrică nerezolvată încă. Acolo se prezintă o legătură între perimetrul unei curbe convexe închise și diametrele maximal și minimal.

3. Poezie, Matematică, Poetica Matematică și Matematica Poetică

Începem secțiunea cu o pledoarie ca aceste cuvinte „cu pânze” să ajungă și în „porturile memoriei” colegilor mei matematicieni. Să ne reamintim că filozofia lui Aristotel avea o parte practică, o parte teoretică, dar și una poetică [11]. O poezie poate fi citită într-o scurtă pauză de cafea, în metrou, în tren, în călătorie etc. Am putea să subliniem dintr-o poezie doar câteva versuri care ne impresionează mai profund, sau, am putea chiar să le decupăm (în manieră Dada) cu o forfecuță...

Vreau să mai dau un exemplu despre modul în care arta (și în particular poezia) poate acompania pe matematicieni în căsările lor de destindere. Din doi în doi ani se organizează la Universitatea de Petrol și Gaze din Ploiești, conferințe de matematică cu titlul INTERNATIONAL WORKSHOP ON DIFFERENTIAL GEOMETRY AND ITS

APPLICATIONS [12]. De fiecare dată, pe lângă posterele conferinței, se prezintă, alături de imagini cu obiectivele importante din Ploiești, și un poster dedicat poetului Nichita Stănescu. De asemenea, au fost efectuate vizite la Muzeul Memorial „Nichita Stănescu” cu cercetători din străinătate.

Poeții, pe de altă parte, e bine să țină pasul cu descoperirile științei și tehnicii. Există o tendință pe plan internațional de a „apropia” arta de știință. Poeții ar putea descoperi întinderi imense nexploatate în zonele aparent aride ale matematicii. De fapt, poezia este de multe ori ca o demonstrație a unei teoreme care a fost enunțată, în prealabil, în titlul poeziei respective. Pe de altă parte, poezia poate juca un rol important în memorarea unor formule matematice sau a unor aproximări de numere transcendente [13].

Între poezie și matematică se află zone intermediare interesante. Puțin se știe astăzi despre întâlnirile dintre Nichita Stănescu și Solomon Marcus. La Muzeul Memorial „Nichita Stănescu” din Ploiești, se află o istorioară pe această temă, scrisă chiar de

Solomon Marcus. Am sintetizat această povestire într-un catren:

Ca o nobilă replică
La „Poetica Matematică”,
Poetul scris pe o petică
„Matematica Poetică”.

În Cartea de Onoare a Casei Memoriale apare o altă versiune a acestui catren și un mic joc de cuvinte la finalul acestuia. Cartea [5] se poate găsi încă în Casa Memorială a Poetului.

Încheiem cu câteva comentarii și completări.

Articolul [14] se înscrie pe aceeași linie cu lucrarea curentă, citând și cartea [15].

Referințele la DADA se pot găsi în [15], unde, la pagina 66, apar calcule matematice între două paragrafe de text literar.

În Statele Unite ale Americii se publică deja „Journal of Humanistic Mathematics”.

Aceste idei ar putea fi puse în legătură și cu Teoria transdisciplinarității, elaborată de către Acad. Basarab Nicolescu.

Bibliografie

1. Nichita Stănescu *Ce bine că ești ! Ce mirare că sunt!*, POESIS, Ed. Tempus, 2018.
2. Nichita Stănescu *111 cele mai frumoase poezii*, Ed. Nemira, 2013.
3. Nichita Stănescu, *Matematica Poetică*, în „Argeș”, Nr. 1(56), ianuarie 1971, p. 1.
4. H.B. Potter, *The Tale of Peter Rabbit*; Peter Rabbit Trailer #2 (2018), <https://www.youtube.com/watch?v=sYzpAL3mKB4>.
5. Solomon MARCUS, *Poetica Matematică*, Ed. Academiei, București, 1970.
6. B. Iantovics, F. Nichita „The Energy and the Entropy of Hybrid Multi-Agent Systems”, Proceedings of the 6-th International Conference on Virtual Learning, ISSN: 1844-8933, Ed. Univ. București, 2011, 391-394.
7. Întâlniri cu SOLOMON MARCUS, coord. Lavinia Spandonide și Gheorghe Păun, București, Ed. Spandugino, 2010.
8. Solomon MARCUS, *Transcendența ca Paradigmă Universală*, în „Convorbiri literare”, 2014, p. 17-28.
9. Nichita, F.F. On Transcendental Numbers. *Axioms* **2014**, 3, 64-69.
10. Marcus, S.; Nichita, F.F. On Transcendental Numbers: New Results and a Little History. *Axioms* **2018**, 7, 15.
11. „Enciclopedia înțelepciunii”, Editura ROOS-SA, 2013, ISBN 978-5-91926-240-4.
12. „A XIII-a Conferință Internațională de Geometrie Diferențială și Aplicații”, Newsletter, Nr. 7, Societatea de Științe Matematice din România, 22 Decembrie 2017, http://ssmr.ro/files/newsletter/news7/conferinta_geometrie.php.
13. T. Crilly, *50 de idei pe care trebuie să le cunoști – MATEMATICA*, Ed. Litera, București 2017.
14. Gisele VANHESE, *Sous le signe d'Hermes. Poesie et science*, în „Caiete critice”, 12(362)/2017, pp. 17-23.
15. Solomon MARCUS, *Arta și știința*, București, Ed. Eminescu, 1986.
16. T. Tzara, *Șapte manifeste DADA, Lampisterii, Omul aproximativ*, Ed. Polirom, 2016.

Nicolae CORBEANU

Orașul amnezic

Abstract

Săpăturile pentru construcția unei noi linii de metrou au pricinuit, în 2009, prăbușirea clădirii care adăpostea arhiva orașului Köln, o arhivă deosebit de bogată, de mare importanță pentru întreaga Germanie. O mare parte a arhivelor a fost recuperată de sub dărâmături. Se pune problema construirii unui nou edificiu, dar mai ales a restaurării documentelor rămase, proces deosebit de lung și costisitor. Dar lucrul cel mai grav este pierderea pentru totdeauna a unui mare număr de documente. Procesul intentat recent presupușilor vinovați a readus în atenția opiniei publice problema.

Cuvinte-cheie: prăbușire, arhiva orașului Köln, restaurarea documentelor, pierderi irecuperabile.

In 2009, excavations for the construction of a new subway line resulted in the collapse of the building housing the Cologne archives, a particularly rich archive of great importance for the whole of Germany. Many of the archive items were recovered from the rubble. There is the matter of building a new edifice, but especially of restoring the remaining documents, a particularly long and costly process. But the worst thing is that a large number of documents were lost forever. The recent allegedly guilty trial brought the issue back to public opinion.

Keywords: collapse, Cologne city archive, document restoration, stranded losses.

Orice oraș și orice localitate, oricât de mică, are o istorie a ei care se transmite atât oral, prin amintiri și legende, cât și prin urme arheologice și documente care sunt, după cum se știe, o sursă mult mai sigură și mai „științifică”. De aceea, documentele, cu cât mai vechi cu atât mai bine, au o valoare inestimabilă.

Köln, orașul în care îmi duc zilele de aproape patru decenii, are o istorie lungă. Primele așezări de prin partea locului datează de prin secolul al XIX-lea înaintea erei noastre. Mult mai târziu, în anul 50 al erei noastre, în timpul domniei împăratului Claudius, romanii întemeiază aici „Colonia

Claudia Ara Agrippinensium”, așezare care marca limita de nord a Imperiului Roman și care avea să devină capitala provinciei romane Germania Inferior și cartierul general al trupelor romane din provincie. De altfel, numele actual al orașului, Köln, nu este decât pronunțarea modificată de-a lungul timpului a cuvântului „Colonia”, devenit în franceză și engleză, cu pronunțări diferite „Cologne”. După destrămarea Imperiului Roman, orașul a cunoscut o istorie destul de agitată, între altele ocupația franceză din timpul lui Napoleon, între anii 1794 și 1815. De-a lungul timpului au rămas tot felul de urme arheologice și s-au adunat tot felul de

documente, care de care mai prețioase.

Arhiva istorică a orașului Köln, înființată în anul 1815, reunește arhivele a tot felul de instituții publice, dar și ale unor unități private, cum ar fi întreprinderi, asociații și chiar persoane individuale. Datorită numărului mare de documente păstrate încă din Evul Mediu (acte, manuscrise, tes-

tamente etc.) arhiva, ale cărei documente erau depozitate pe o lungime totală de circa 30 de kilometri, fiind astfel cea mai mare arhivă comunală a țării, este considerată deosebit de importantă pentru istoria întregii Germanii. Organizată pe secții, ea cuprindea epoca veche și perioada franceză, documentele administrației de după 1815, o

secție de colecții și moșteniri și una de „Presă și activități publice”, unde erau adunate, între altele, microfilme și alte documente înregistrate cu tehnici moderne.

În 1971 a avut loc inaugurarea ultimului sediu de până acum al arhivelor, o clădire cu șapte etaje, construită special pentru a face față în cele mai bune condiții cerințelor moderne privind păstrarea documentelor. Se pune problema de a proteja documentele de influențele climei și ale capriciilor vremii și de a se crea un climat cât mai echilibrat în interiorul încăperilor. Contrar trendului contemporan de creare a unui climat artificial prin mijloace tehnice, constructorul edificiului, arhitectul Fritz Haferkamp, s-a decis pentru o climatizare cu o autoreglare determinată de construcția însăși, cu o intervenție minimă a tehnicii de climatizare artificială. Spre a se reduce la minimum influențele exterioare au fost utilizate materiale și tehnici revoluționare pentru ceea ce avea să devină modelul kölnez, preluat ulterior la construcția de numeroase alte sedii de arhive.

Arhivele orașului Köln, care au supraviețuit cu bine celui de-al doilea război mondial, când orașul a fost făcut practic una cu pământul de bombardamentele avioanelor aliate, și care beneficiau după anul 1971 de un sediu ultramodern, aveau să cunoască catastrofa în plină pace (în fine, a ceea ce numim în mod curent pace), fiind distruse în mare măsură acum câțiva ani. La 3 martie 2009, în jurul orei 14, ca din senin, clădirea arhivelor și câteva clădiri alăturate s-au prăbușit ca lovite de un cutremur necruțător de mari proporții și circa 90% din conținutul arhivelor a fost îngropat sub dărâmături.

Ce se întâmplase? Pe lângă edificiului arhivelor se construia, în subteran, o nouă linie de metrou. În momentul prăbușirii arhivelor, în vecinătatea imediată a clădirii se afla o groapă săpată de constructorii liniei de metrou cu o adâncime de 25 de metri, încă neacoperită, pentru o instalație de macazuri pe linia de metrou Nord-Sud. În jurul gropii fuseseră ridicate ziduri de protecție împotriva apei freatică. Există și o instalație de pompare care elimina perma-

nent apa infiltrată. Puțin înainte de ora 14, s-a produs o inundație. Muncitorii au părăsit în grabă șantierul, iar locatarii caselor învecinate au fost informați de pericol. Deși majoritatea persoanelor aflate la ora aceea în clădire, funcționari ai arhivelor precum și cercetători ai arhivelor, s-au putut salva înainte de prăbușirea clădirii, două persoane și-au pierdut viața. Se pare că era vorba de doi tineri dintr-o casă învecinată, surprinși în somn.

Între timp, circa 85% din documentele îngropate sub dărâmături sau acoperite de apă au fost recuperate. Se pune însă problema restaurării celor deteriorate, operație anevoioasă și costisitoare care va dura se pare, după aprecierile specialiștilor, cel puțin treizeci de ani. A fost creat în acest scop un proiect de mari proporții: „Restaurarea arhivei istorice”. A fost creată de asemenea o nouă secție: o arhivă provizorie cu conducere proprie. Orașul Köln a decis construcția unui sediu al arhivelor, construcție care ar urma să fie terminată în anul 2019. Cheltuielile pentru realizarea tuturor proiectelor ar putea fi de ordinul miliardelor de euro.

Potrivit opiniei majorității experților, prăbușirea clădirii s-a datorat unei spărturi a zidului de protecție, aflată la o adâncime de 30 de metri. Cum, în cursul cercetărilor, au fost dezvăluite numeroase nereguli în construcția întregii linii Nord-Sud, la începutul anului 2011 au fost inițiate patru acțiuni în justiție pentru omor prin imprudență, înșelăciune, fals în acte publice și furt de materiale.

Recent, la nouă ani după nefericitul eveniment, a început procesul menit să stabilească vinovățiile și să-i sancționeze pe vinovați. Acuzații, în total cinci persoane, sunt un șef de echipă, doi șefi de lucrări și doi experți. Dar indiferent dacă vinovații vor fi găsiți și pedepsiți, cert este că evenimentul din 3 martie 2009 a fost, pentru orașul Köln o puternică lovitură care i-a alterat memoria și i-a provocat o amnezie de pe urma căreia nu se știe dacă se va reface vreodată complet.

Köln, 01.02.2018

Grațiela POPESCU

Rezistența la „reabilitare” în teatrul românesc sub comunism, între alegorie și mit

Abstract

În iarna ideologică a utopiilor milenariste, tonul activist al dezambiguizării totale era clamat pretutindeni, exprimarea denotativă fiind o regulă de bază în propagarea mesajului. Dăunătoare „educației marxiste” sau reconstrucției mentale a „omului nou”, actant într-o simulare egalitaristă, tentația livrescului gnostic era o ofensă adusă societății socialiste și banalității răului din convenționalul propagandistic. „Blestemul limbaj esopic!”, tuna și fulgera Stalin împotriva „ambiguității” imaginarului și a dublului semnificant (acela care înstrăina poporul de marxism). „Greșelile de orientare” erau sancționate dur, ce NU trebuia făcut... De aici, pasiunea, exaltarea și bucuria receptării publice a persiflării dictaturii prin teatru. Semnificație a metatextului, religia supraviețuia în suflet, tăcut, cu premoniții feroce. Iar poarta ei mistică de acces era literatura, în reprezentare scenică: dramaturgia.

Cuvinte-cheie: mit creștin, mit laic, dictatură comunistă, limbaj esopic, parabolă teatrală.

In the ideological winter of the millenarian utopias, the total disambiguation of activist tone was yelled everywhere, the denotive expression being a basic rule in propagating the message. Harmful to the „Marxist education” or to the mental reconstruction of the „new man”, protagonist in an egalitarian simulation, the Gnostic bookish temptation was an offense brought to the socialist society and to the evil banality in the propagandistic conventionalism. The „damnable aesopic language!”, Stalin inveighed against the „ambiguity” of the imaginary and the double significant (the one that alienated people from Marxism). „Orientation mistakes” were firmly punished, what had NOT be done...Hence the passion, the excitement and the joy of public reception of the dictatorship persiflage, through theater. A metatext significance, the religion survived in the soul, silently, with ferocious premonitions. And its access mystical gate was literature, and in scenic representation: the dramaturgy.

Keywords: Christian myth, secular myth, communist dictatorship, aesopic language, theatrical parable.

Propunerea unei tipologii a miturilor, în configurații dramatice românești contemporane, nu exprimă doar motivația precisă a clasificărilor, ci, mai mult, evidențierea „predispoziției” dramaturgiei românești în totalitarism spre literatură aluzivă, esopică – prin alegorie și parabolă – o cale de evadare din sistem.

A. Miturile biblice

Mitul ca pretext în realizarea parabolei gnostice: Marin Sorescu, *Iona*, *Matca*, *Paracliserul*, *Vărul Shakespeare*.

Formula unui teatru al paradoxului, al farsei tragice: Horia Lovinescu, *Hanul de la răscruce*, *Jocul vieții și al morții în deșertul de cenușă*.

Parabola pe tema destinului umanității:
I.D. Sârbu, *Arca bunei speranțe*.

B. Demiurgicul demitizat

Drama mediocrității și existențialismul satiric: Teodor Mazilu, *Acești nebuni fățarnici*.

Utopia tragică în spațiul literaturii S.F.:
Horia Lovinescu, *Paradisul*.

Desacralizarea bufonă: Ion Băieșu, *În căutarea sensului pierdut..*

C. Miturile greco-latine

Arhetipuri ale tragediei antice în alegoriile lumii moderne: Mircea Eliade, *Iphigenia*, o reluare a scenariului antic într-un text deschis spre symbolism, abordare neoclasică, Iosif Naghiu, *Misterul Agamemnon*.

D. Figuri ale antichității cu valoare de mit

Socrate, Diogene, Platon în *Măști contemporane* de Dumitru Solomon.

E. Mitul vârstei de aur

Mituri antice în parabole-pastișe după marile drame de idei ale timpului:
Horia Lovinescu, *Și eu am fost în Arcadia*, *Paradisul*.

F. Miturile naționale

Mitul *Meșterului Manole*: Horia Lovinescu, *Moartea unui artist*, *Omul care și-a pierdut omenia*.

Mituri folclorice și istorice: Valeriu Anania, *Miorița*¹, *Meșterul Manole*², *Du-te vreme, vino vreme*.

G. Personaje convertite în mit

Mitul *Don Juan*: Teodor Mazilu, *Don Juan moare ca toți ceilalți*.

Dramaturgia contemporană românească recuperează, astfel, miturile prin două atitudini opuse: una transliterând nostalgia sacrului (Mircea Eliade, Horia Lovinescu, Valeriu Anania) și o altă atitudine, profană, demistificantă, prin detașare ironică față de mit (Marin Sorescu, Teodor Mazilu, Ion Băieșu, Radu Stanca)³.

Marin Sorescu⁴, celebru scriitor al deceniului 7, un Milan Kundera din România lui Ceaușescu, era o voce distinctă și curajoasă în epocă, mimând dezabuzarea autorului iconoclast, ce și-a pierdut reperul transcendent. Dezvoltă teme existențialiste, mimetice existențialismului francez, parabole ale umanității crepusculare.

Vectorii înțepeniți ai cenzurii, criticii conformiști sistemului opresiv, se vor fi șocat datorită stilului ludic sorescian, impregnat de spiritul mitologiei regionale, oltenești. Persiflarea, stilistica parodică, mascau intensitatea durerii pierderii colective a identității, sub comunism. Acest fel de teatru ataca subtil schematismul artistic, cu metodele sale de producere. În labirintul semnificant, nu credem că cenzura ar fi putut avea o percepție integrală și subtilă a invectivei politice, sociale, a scriitorului deznădăcinat și apatic.

Iona, arhetip religios, reprezentant al eului supraindividual (Uebermensch) și-a pierdut destinul profetic și trăiește absurdul unei lumi fără reguli, într-un timp tragic, kafkian. Efectul patetic al replicii este relativizat, la acest autor, prin ironie.

Alte arhetipuri religioase gasim în piesele *Matca*, *Paracliserul*, *Iona*, parabole gnostice precum: creatorul indiferent, Deus otiosus, geneza, apocalipsa, umanitatea claustrată.

O parabolă a autorului omniscient, cu umor cinic, „englezesc”, este transparentă în piesa *Vărul Shakespeare*. O diversiune eli-

1 Mituri românești; etnologia religioasă presupune o simbolistică socială ce exprimă sentimente, dragostea, ura, răzbunarea; mitul „Mioriței” recompune un *cod binar* (Claude Lévi-Strauss), o dihotomie: om/animal, mort/viu, dușman/partener, fiind o poveste (Mircea Eliade) a iminenței morții și a avertismentului; animalul credincios, personificat, are premoniția pericolului.

2 Mitul „Meșterului Manole” transpune fatalismul ancestral al sacrificiului, în construcția unui edificiu.

3 Dramaturgi români, vezi Index.

4 *The Cambridge Guide to Theatre*, edited by Martin Banham (1998), Cambridge University Press, Marin Sorescu (p. 935).

sabetană, în care danezul Sorescu, autor și personaj, scrie într-o autentică manieră textualistă despre conceperea textului, lucrează pe text și are lungi dialoguri (nu monologuri) cu un craniu.

Formula unui teatru al paradoxului, al farsei tragice, tentează pe *Horia Lovinescu*. Drama Apocalipsei în *Jocul vieții și al morții în deșertul de cenușă*, actualizează maniheist arhetipuri cu semnificații contrare: Abel și Cain, binele și răul. După un dezastru atomic (mitul degenerării), planeta revine la miticele ei începuturi (cu obsesia vitalității păgâne). Intriga nu există. Drama tematica reia mitul sfârșitului lumii⁵.

Să amintim o reușită parodie a ardorii spiritualiste, *În căutarea sensului pierdut* de Ion Băieșu. Exasperare idolatră, filosofică și bufonă, simultan. Intriga se țese în jurul absenței obsedante a principiului divin, antropomorf, pe numele lui de personaj: Aldesus (Cel de sus). Farsă dramatică a nonidentității, așteptarea „Demiurgului coțcar”⁶, Tricksterul, lipsit de scrupule, se conturează în fabulă, mitologic.

Am putea clasifica mitic-arhetipal tipurile ce populează această lume crepusculară, adaptate existenței absurde. Ei sunt: Boxerul, Infimul, Fecioara, Spionul, Șefa de cabinet și Omul de serviciu, tipare comic-grotesci, ca în *commedia dell'arte*, simple inserții existențial-domestice. Grupul amalgamat își trimite mesagerul, o fată virgină, cu studii medii, blondă natural, să meargă în întâmpinarea Sensului – principiu suprem, paranoic, nu metanoic, care, cu siguranță, nu este Dumnezeu, ci o analogie⁷.

Teatrul absurdului, unul simptomatic timpului în care apare, revanșard, destruc-turând tematica realist-socialistă, de exerci-

țiu sufocant, impus, până la degenerarea neurotică a individului (Kristeva)⁸, contu-rează profilul psihologic al unor scriitori-”cercetași” în jungla comunismului progra-matic, care este, în fond, de un comic sinis-tru.

Pe un alt plan al percepției, Mircea Eliade, într-o abordare clasică, propune o reluare a mitului antic, într-un text deschis spre simbolism, adecvat unei „lecturi poli-semice” (Roland Barthes).

Ifigenia – o tragedie modernă, în perspec-tivă comparatistă cu *Ifigenia din Aulida* de Euripide.

La Eliade, transcrierea informației antice înseamnă și transcenderea acestei simplități a rigorilor destinului prin jertfa mistică a Iphigeniei.

Eroul tragic din antichitate are puține posibilități de opțiune, iar evenimentul este întotdeauna transces de o semnificație superioară lui, rezultată din proiectarea vinei pe un anumit fundal mitic.

Oracolul este motorul acestei mașinării infernale. Euripide laicizase mitul prin desacralizare, forța deterministă a desti-nului se manifesta mai puțin violent, inițiativa eroului tragic sporind. Autorul opune respectului apodictic, capacitatea de îndoială.

Nietzsche⁹ credea că Euripide ar fi dimi-nuat măreția miturilor. Eschil este mai aproape de semnificațiile legilor divine, viziunea lui, mai mult mitică decât eroică, face din personaj un instrument al zeilor. Umbra lui Agamemnon se ridică puternică cerând un act ritual de răzbunare.

Evoluția tragediei indică deplasarea semnificațiilor de la divin la uman, de la determinism la rațional, conversiunea eve-

5 *Univers stationar vs. timp ciclic*, în Jean Dorst, *La Force du vivant* (1979) apud Lucian Boia, *La fin du monde. Une histoire sans fin* (1989).

6 Mit identificat de Ioan Petru Culianu la indienii maidu din California, în *Gnozele dualiste ale Occidentului*, Editura Nemira, 1995, „Mituri dualiste: Demiurgul coțcar” (p. 33).

7 *Immanentia Dei în mundo*, forța infinită spirituală, nu o forță oarbă oarecare, în *Filosofia religiei*, de Nae Ionescu, „Alte atribute ale Divinului”, Editura Eminescu (pp. 159-170).

8 „One of the major stakes of literature and art is henceforth located in that invisibility of the crisis affect-ing the identity of persons, morals, religion, or politics. Both religious and political, the crisis finds its radical rendering, in the crisis of signification”, Julia Kristeva, *Black Sun*, Columbia University Press, New York, (p. 222).

9 Semnificația mitului tragic, personajele tragediei grecești, în *Nașterea tragediei*.

nimentului ieșit din comun spre faptul cotidian. Umanizarea eroului tragic la Eliade trebuie situată în contextul simbolisticii sale, moartea ritualică a Ifigeniei, o hierofanie destinată doar aleșilor, mitul universal, încercat de semnificații christice.

Reeditarea mitului, în toată măreția lui tragică, inițiatică, la Mircea Eliade, în această autentică dramă contemporană mitică, provoacă teatralitatea. Se poate „citi” printr-un filtru al „teatrului trăirii” stanislavskian.

Dar nu numai biografiile dramatizate ale personajelor antice au devenit productive în dramaturgia română a anilor '60-'70, sub influența dramaturgiei franceze, a unor „trăiri” existențialiste.

Mitul lui Don Juan, foarte productiv în literatura europeană, prin reevaluări, a ajuns să deducă un tip de Don Juan „gândi-

tor”, cerebral type, din cel vechi, teratologic, „negânditor”. „El Burlador” cel original (Tirso de Molina) prezintă deosebiri substanțiale de „Don Juan-ul” lui Max Frisch, spre exemplu.

Stilistica reflexivului, caracteristică promoției '70 a dramaturgilor români, a indus un fenomen de revoltă, receptat de public în cele mai aluzive formule și datorită expresivității actorilor, cu nuanțe subversive în replici ce azi par cuminiți. Actorii și-au mărturisit, după revoluția din '89, tentațiile irepresibile de a configura rețele de semnificații esopice, prin duplicitatea interpretării. Era încă un mod de rezistență, prin idee. Textele erau o sfidare categorică la adresa sistemului, printr-o filosofie a opoziției față de materialism. A strecura aluzii, azi pare aproape copilăresc, atunci, însă, sub ochii inchizitorilor, riscant. Metafizica

traspusă prin gest, scenarizată, impieta cadrele strâmte ale marxismului oficial.

Revolta nu rămânea niciodată nesancționată de cenzori, care înfierau vocal, moralizator, „blestematul limbaj esopic” (Lenin) al scriitorilor vremii, tentativele lor de a ieși din spațiul de carantină.

Spectacolul-metaforă¹⁰, în care doi vagabonzi-spărgători intră în casa unui profesor de filologie și îl jefuiesc, ignorându-l deliberat, bătându-și joc de încercările sale disperate de a anunța vreun reprezentant al ordinii publice, ca apoi să-i promită că vor fi colocatarii săi pe viață, împreună cu polițistul de cartier (care îi credea pe intruși colegi de-ai scriitorului, în vizită), piesa se juca în fața sălilor pline, cu casa închisă.

Într-un rol de mare succes, Toma Caragiu¹¹, mimând somnambulic dezorien-

țarea, ia peste picior obscurantismul, absurdul dominației ritualice a conștiințelor, criza comunicării, în epoca diabolicului dictator Ceaușescu.

Text: „Max (profesorul): Este un anume întuneric, sau măcar puțină obscuritate, ca să nu zic obscurantism, pentru că s-ar putea crede că exagerez, dar este. Altfel, cum ar putea opera nestingheriți niște hoți în camera mea, ca și cum nu aș fi aici. Ignorând total legea cu privire la drepturile omului. Ah, totul este atât de absurd! Parcă ar fi un vis urât.

Polițistul: Ei, vezi, dumneata ai spus. Un vis urât. Asta pentru că discuți în contradicțoriu cu un organ al legii. Du-te liniștit și culcă-te, și lasă-mă să-mi fac datoria. Lasă-mă să-mi fac rondul, raportul și să completez procesul verbal. Și, în caz că o să

¹⁰ *Gluga pe ochi*, de Iosif Naghiu, vezi Indice de autori și texte.

¹¹ Toma Caragiu în piesa *Gluga pe ochi* de Iosif Naghiu, regia Valeriu Moisescu, Teatrul „L.S. Bulandra”, 1970, arhiva Televiziunii Române.

văd pe cineva ieșind sau intrând pe fereastră duminică, pe Dumnezeu meu că o să-l somez.

Len (vagabondul-spărgător, privind pe fereastră): Acum e o noapte superbă. Un întuneric... să-l pipăi, să-l mângâi. Un întuneric de gală, și oamenii dorm, și polițistul își face rondul de noapte... Dar el și-l face pe dinafară, iar noi suntem înăuntru (râde).¹²

Cenzorii au identificat imediat evidenta aluzie a întunericului general. Spectacolul a fost interzis.

Demistificarea, ca act ritualic, presupune, aici, o încercare de recuperare a conștiinței sau a sufletului. Personajele, supraviețuitori măcelăriți, hibrizi, un fel de zombies ancestrali, cu gluga pe ochi, cu mințile rătăcite de orbecăiala prin infern, simulând viața, în abandon, seamănă cu umbrele mitologiei sumeriene (*Epopoea lui Ghilgameș*) ce își continuă existența în „lumea subpământeană” (Durkheim)¹³.

Émile Durkheim ne dă conceptul „religiilor fără zei” (șterși, în doctrine atee), semnificație ce precede și influențează categoric mitologia științifică a comunismului.

Metafora absenței lui Dumnezeu apare des în dramaturgia românească din perioada comunistă, cu o acută senzație de alienare. Religia deistă a sacralității cristice emerge într-un spațiu concentrațional, populat de idoli bolșevismului, aceia care dictau supunerea.

Apar reacții împotriva schematismului, eroului salvator, demitizări tematice, deși se folosesc aceleași personaje interșanjabile, aleatorii, activiste¹⁴.

În *Mârâiala, Schimbarea la față, Europa, aport – viu sau mort*, dramaturgul Paul Cornel Chitic se implică într-o dispută incomodă asupra insurgenței revoluțiilor. O stilistică a reciclării național-comunismului în encomioane, în timpul războiului rece: *dușmanul* și-a făcut apariția în ipostaza (postmodernistă, occidentală, capitalistă) a tră-

dătorului, a denigratorului cuceririlor revoluționare ale partidului comunist român. Coerciția și autoritatea, exercitate de statul comunist, ca legitimare istorică, sunt subminate prin polemică indigestă, exact pe temele propuse.

Împotriva birocrăției socialiste, a automatismelor și exercițiilor impuse, câteva comedii în epocă, cu efecte de personalizare, mimau și subminau schematismul cenzorial. O autentică frondă, în piesa „Opinia publică” a lui Aurel Baranga, făcând din definiția fundamentală a esteticii marxiste a lui Engels: „caractere tipice în situații tipice”, comedie!

„Piesa aceasta nu este o piesă. Nu are acțiune propriu-zisă, personajele nu sunt tipice, situațiile nu sunt verosimile, n-are suficienți eroi pozitivi, prezintă prea mulți eroi negativi, fabula, povestea, sâmburele oricărei lucrări dramatice nu reflectă realitatea, nu oferă o imagine convingătoare a zilelor noastre, nu mobilizează, nu exercită o puternică influență educativă”¹⁵.

Pamfletul anilor ‘70, anarhic, folosește nenumărate strategii de camuflaj, în această dramaturgie esopică. „Autocritica” are, prin hazul inocenței jucate, proprietățile antifrazei.

Într-un timp al elogiului necondiționat adus sistemului lui Ceaușescu, unii membri ai „marii familii” marxist-leniniste trădează viziunea, răstoarnă tematic și recompun livresc „sistemul de valori” tabuizate. Să demitizezi, prin satiră și sarcasm, stâlpii puterii comuniste, sistemul de spionaj (sabotaj industrial, mai precis), colectivizarea și culturnicii șablonarzi, cum face Baranga, toate acestea par un gest suicidal, dacă nu foarte curajos în epocă.

Prin strategii mimetice, teatrul din România sub comunism, își construise un spațiu al imaginarului aluziv, desacralizat, prin demitizare ritualică, dar, cu permanența nostalgie sacră a libertății.

12 Idem, p. 24-25.

13 *Les formes élémentaires de la vie religieuse. Le système totémique en Australie*, Paris: Les Presses universitaires de France, 1968.

14 Dramaturgi români, Paul Cornel Chitic, Adrian Dohotaru, Aurel Baranga; vezi Indice de autori și texte.

15 Prologul piesei *Opinia publică*, vezi Indice.

Indice de autori și texte

Anania, Valeriu. (1972). *Meșterul Manole, Miorița*, în volumul *Poeme cu măști*, Editura Cartea Românească, București.

Baranga, Aurel. (1978). *Opinia publică, Sfântul Mitică Blajinu, Mielul turbat, Interesul general*, în volumul *Teatru*, Editura Eminescu, București.

Băieșu, Ion. (1970). *În căutarea timpului pierdut*, în volumul *Teatru*, Editura Eminescu, București.

Chitic, Paul Cornel. (1970). *Mârâiala, Schimbarea la față, Restaurarea hainelor Sfântului Augustin, Cronica personală a lui Laonic*, în volumul *Teatru*, Editura Cartea Românească, București.

Eliade, Mircea. (1996). *Iphigenia, 1241, Oameni și pietre, Coloana nesfârșită*, în volumul *Coloana nesfârșită/Teatru*, Editura Minerva, București.

Lovinescu, Horia. (1971). *Jocul vieții și al morții în deșertul de cenușă, Și eu am fost în Arcadia*, în volumul *Teatru*, Editura Cartea Românească, București.

Mazilu, Tudor. (1971). *Don Juan moare ca toți ceilalți*, Editura Cartea Românească, București.

Naghiu, Iosif. (2002). *Gluga pe ochi, Misterul Agamemnon, Fereastră, Întunericul, Ambasada iubirii, Actorii sunt liberi, poporul mai așteaptă puțin*, în volumul *Teatru*, Editura Muzeul Literaturii Române.

Popescu, Dumitru Radu. (1976). *Acești îngeri triști* (volum), Editura Eminescu, București.

Solomon, Dumitru. (1970). *Socrate, Diogene câinele, Platon*, în volumul *Socrate/Măști contemporane*, Editura Eminescu.

Sorescu, Marin. (1993). *Iona. A treia țeapă*, în volumul *Vărul Shakespeare*, Editura Minerva, București. (1984). *Paracliserul, Matca, Există nervi, Răceala, A treia țeapă*, în volumul *Teatru/Leșirea prin cer*, Editura Eminescu, București. (1974) *Setea muntelui de sare*, volum, Editura Cartea Românească, București.

Bibliografie

Barthes, Roland. (1957). *Mythologies*, Editions du Seuil.

Boia, Lucian. (1989). *La fin du monde. Une histoire sans fin*, Éditions La Découverte, Paris.

Couliano, Ioan P. (1990). *Les gnosés dualistes d'Occident. Histoire et mythes*, Plon, Paris.

Delumeau, Jean. (1992). *Une histoire du paradis. Le jardin des délices*, Librairie Arthème Fayard.

Durand, Gilbert. (1994). *L'imaginaire: essai sur les sciences et la philosophie de l'image*, Hatier.

Durand, Gilbert. (1969). *Les structures anthropologiques de l'imaginaire*, Bordas, Paris.

Durkheim, Émile. (1968). *Les formes élémentaires de la vie religieuse. Le système totémique en Australie*, Les Presses universitaires de France, Paris.

Eliade, Mircea. (1957). *Mythes, rêves et mystères*, Éditions Gallimard.

Eliade, Mircea, Couliano, Ioan P. (1990). *Dictionnaire des religions*, Éditions Plon, Paris.

Girardet, Raoul. (1986). *Mythes et mythologies politiques*, Édition du Seuil.

Ionescu, Nae. (1998). *Curs de filosofie a religiei (1924-1925)*, Editura Eminescu, București.

Kristeva, Julia. (1989). *Black Sun*, Columbia University Press, New York.

Lévi-Strauss, Claude. (1973). *Anthropologie structurale*, Librairie Plon, Paris.

Nietzsche, Friedrich. (1978). *Nașterea tragediei: De la Apollo la Faust*, Meridiane, București.

Vernant, Jean-Pierre. (1988). *Mythe et pensée chez les Grecs. Études de psychologie historique*, Éditions La Découverte, Paris.

Vattimo, Gianni. (1974). *Il soggetto e la maschera. Nietzsche e il problema della liberazione*, Bompiani, Milano.

Alexandru MATEI

Universalitatea sentimentului estetic

Abstract

Ne aflăm într-o epocă în care suntem din ce mai puțin convingși, ca să spunem așa, de universalitatea a ceea ce numim universal. Este sentimentul estetic un înlocuitor al credinței religioase pe termen lung? Unul dintre răspunsurile pe care ni-l dă analiza conceptului de sublim la Kant dintr-o perspectivă contemporană ne duce la concluzia că sentimentul estetic al sublimului are drept corelat etic imediat libertatea (metafizică), dar în sens negativ (în sens absolut, altfel spus). Or, din clipa în care conștiința estetică clarifică sentimentul estetic ca raportul afectiv față de o absență (pornind de la obiectul sublim care este dincolo de orice formă), această conștiință nu poate decât să denunțe universalitatea estetică a artei. Astfel că avem nevoie de un alt criteriu al artei: voința de a expune. Orice obiect devine artă prin intenția celui care îl expune. Sentimentul estetic ar trebui studiat, astfel, ca manifestare narcisică.

Cuvinte-cheie: *universalism estetic, sublim, Immanuel Kant, estetica artei moderne.*

We are in an age where we are less convinced, so to say, of the universality of what we call universal. Is the aesthetic feeling a substitute for long-term religious belief? One of the answers that gives us the analysis of the concept of sublime in Kant's aesthetics, from a contemporary perspective, leads us to conclude that the aesthetic feeling of the sublime has as ethically correlated (metaphysic) freedom, but in a negative sense (in the absolute sense, in other words). However, from the moment when aesthetic consciousness clarifies the aesthetic feeling that the affective relationship to an absence (from the sublime object which is beyond any form), this consciousness can only denounce the pretended aesthetic universality of art. So we need another criterion of art: the will to expose. Any object becomes art by the intent of the one who exposes it. Aesthetic sentiment could be thus related to narcissism.

Keywords: *aesthetic universalism, sublime, Immanuel Kant, estetica artei moderne.*

În ce constă universalitatea plăcerii estetice și cum exercițiul facultății de judecare creează un consens pe care exercițiul intelectului nu-l poate crea (pentru că unii înțeleg mai puțin) și nici exercițiul rațiunii practice (pentru că unii pot mai puțin, alții mai mult, chiar dacă toți vor, să spunem, același lucru)? Pentru că aici mai intervine ceva, în continuarea apofatismului profesat de dis-

cursul kantian: „Receptivitatea pentru plăcerea provenită din reflexia asupra formelor lucrurilor” nu indică doar o finalitate a obiectului (conform imaginii naturii ca formă care-i este totodată și scop) ci și o finalitate a subiectului relativă la obiecte, „potrivit formei lor, ba chiar lipsei lor de formă, în virtutea conceptului libertății.”¹ (subl. mea)

Alexandru MATEI, Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”, e-mail: amatei25@yahoo.com
1 I. Kant, *Critica facultății de judecare*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, p. 87.

Răsturnarea de situație nu mai trebuie subliniată: plăcerea estetică se întoarce asupra celui care o resimte, după ce a fost preluată de conștiință, transformându-se într-o satisfacție de sine, plăcerea receptorului de a se reprezenta pe sine ca receptor estetic, îmbogățit și, deci, superior lui însuși dinaintea contactului cu obiectul artistic (vorbind despre un narcisism fundamentat conceptual înainte de psihanaliză și de inconștient). Plăcerea născută din contactul senzorial cu produsul artistic ajunge plăcere estetică la capătul devenirii ei ca satisfacție de sine. Din acest moment, forma obiectului care procură, via conceptul libertății, plăcerea estetică, devine indiferentă, în cadrul unei judecăți, scrie Kant, „izvorâtă dintr-un sentiment spiritual”, raportată la sublim. Așadar acordul formei cu scopul poate să

lipsească în obiect *în mod obiectiv*, pentru că, la urma urmei, e vorba despre o „reflexie” autonomă față de obiect. Plăcerea estetică este, în accepția lui Kant, identică cu *cristalizarea iubirii* în cea a lui Stendhal, din celebrul eseu *De l'amour*.

Laissez travailler la tête d'un amant pendant vingt-quatre heures, et voici ce que vous trouverez:

Aux mines de Salzbourg, on jette dans les profondeurs abandonnées de la mine un rameau d'arbre effeuillé par l'hiver ; deux ou trois mois après, on le retire couvert de cristallisations brillantes: les plus petites branches, celles qui ne sont pas plus grosses que la taille d'une mésange, sont garnies d'une infinité de diamants mobiles et éblouissants ; on ne peut plus reconnaître le rameau primitif.²

² Stendhal, *De l'amour*, Paris, Hypérion, 1936, p. 4.

Nu obiectul contează, ci ceea ce devine el în percepție. Devenirea lui este dată de intensitatea percepției, nu de forma lui. Sublimul este, în estetica kantiană, ochiul orb prin excelență, ceea ce, prin absoluta sa negativitate (lipsă de domeniu specific, lipsă de cunoaștere dar și, în plus, lipsă de formă), permite plăcerii estetice să urce la etajul spiritual. Ceea ce e frumos este întruchipabil, ceea ce e sublim trece dincolo de întruchipare unde, dacă reprezentarea a dispărut, rămîne doar energia, adică expresivitatea. Sublimul, spre deosebire de frumos, este conceptul unei dinamici (iar viața e dinamică), apt, el, să facă posibil în cel mai înalt grad consensul uman pe baza facultății de judecare. Sublimul este în același timp și martorul (turnesolul) diferenței antropologice fondatoare, cea dintre natură și cultură. Ceea ce, spune Kant, ne apare urât în ordinea existenței, ne atrage într-un moment ulterior pentru că face apel la metafizic. Tot așa ideea de infinit la Descartes poate fi luată drept argument al existenței lui Dumnezeu (care numai el ne-ar fi putut-o sădi în minte), deși nu are în sine nici o valoare epistemică³. Cultura apare astfel drept inamica naturii, iar facultății de judecare îi revine în același timp să disjunga între cele două și, deci, între plăcerea senzorială, interesată, a organelor și plăcerea spirituală, estetică, a spiritului. Or, evoluția⁴ artei arată în mod clar că ea nu s-a putut achita de această sarcină, iar conceptul libertății care stă la baza activității ei, în lipsa corelativului formeii a perpetuat o confuzie fondatoare.

Un concept care trebuie introdus în discuția universalității judecării estetice este cel de gust. Facultatea de a judeca prin plăcere

sau neplăcere este numită gust.

Judecata de gust pretinde, ca orice altă judecată empirică, că este valabilă pentru toți, ceea ce, indiferent de accidentalitatea ei internă, este întotdeauna posibil.⁵

Mai mult decît atît, această posibilitate este mereu actualizată în măsura în care facultatea de judecare activează ca o ecluză între intelect – care selectează ceea ce poate fi înțeles prin experiența simțurilor – și principiul libertății aflat la baza rațiunii practice, care legiferează doar în domeniul moral. Cumva între ele, dar deasupra, așa cum privești un curcubeu peste ape sau un pod peste două maluri, stă facultatea de judecare care închide cercul experienței lumii prin ceva care nu e nici de ordinul cunoașterii, deși e vorba de o cunoaștere, nici de cel al moralei, deși e vorba despre o decizie spontană care numește frumos (sau sublim etc.) un lucru. Estetica lui Kant este de fapt religia (de la *religare*), adică adunarea-împreună a experienței umane sub o identitate, o identitate care are ca principiu de data aceasta nu o legătură pe verticală între Dumnezeu și om, ci una intrinsecă omului, între o epistemologie și o pragmatică, depășindu-le și integrându-le într-un același. Acest *același* e omul. Estetica lui Kant este astfel primul tratat de antropologie care are în centru un concept secularizat de om. Acesta este omul care știe și face dar care, în plus, „iubește” prin intermediul facultății de judecare formele naturii sau create de el considerate ca scop al lor, care iubește pornind de la ele ceea ce aceste obiecte *reflectă* în conștiință și care iubește mai intens încă „neîntruchipabilul”, ceea ce debordează forma, pe cît de aproape de nimic pe atît de aproape de tot printr-o relație spontană care

3 Raportarea la infinit ca definiție a condiției umane este de altfel una dintre inovațiile eticii lui Emmanuel Levinas. Această frază a filosofului de origine lituaniană îi datorează tot atît lui Descartes cît și lui Kant: „În ideea infinitului este spiritul însuși înainte de a se oferi pe sine diferenței între ceea ce descoperă prin sine și ceea ce primește prin părere.” (*Totalitate și infinit*). Infinitul este o traducere a cauzei sublimului: ceea ce depășește gîndirea – intelectul – adresîndu-se direct sinelui în miezul său vital. Sublimul reprezintă așadar efectul advenirii alterității radicale în cîmpul conștiinei. Și ce poate fi mai radical decît un ontos lipsit de formă? Ideea că sinele s-ar revela numai în raport cu alteritatea este însă axiomatică și, din nou, apofatică. Ea implică faptul că în relația estetică sinele își atinge gradul cel mai înalt de autenticitate. Or, noi nu știm ce e sinele.

4 Nu interpretez acest verb în paradigma progresistă.

5 Kant, idem, p. 86.

transcende binomul plăcere-neplăcere (din ordinul existenței) pentru a accede în cel „spiritual”. Trecerea de la frumos la sublim înseamnă trecerea de la reprezentare (formă) la expresie (forță) și ei îi corespunde, în domeniul istoriei literare, trecerea de la imperativul frumosului în creația artistică (unul formal) la imperativul sublimului (unul expresiv).

Cu cât estetica lui Kant insistă în apofatism, cu atât se evidențiază mai limpede caracterul ei religios, cu atât mai important apare în centrul ei un subiect de fapt tot mai autarhic, aflat în consens cu toate celelalte pe baza unui acord aprioric, de dincolo de realitatea empirică, un consens care nu se sprijină pe vreun vizibil, adică pe vreo formă, ci pe intuiția unei recunoașteri de sine în exercițiul „libertății de autodeterminare”. Comunitatea estetică este unsa admirației încremenite, în care singurul verb care aduce cu adevărat oamenii împreună, a face, este blocat de fascinație. În plus, acest consens poate deveni repede un disensus, tocmai pentru că principiul facultății de judecare nu este unul pozitiv. Vraja se poate rupe oricând, pentru că ea nu „este” în sens ontologic primar niciodată.

Apofatismul esteticii moderne este unul dintre postulatele implicite ale uneia dintre lucrările importante despre modernitatea europeană: *Les Cinq paradoxes de la modernité*⁶. Cele cinci se reduc la unul singur: arta de masă drept consecință a abstractizării artei. Dintr-un orgoliu imens, pe care l-am mai întâlnit numai la Michel Foucault în *Cuvintele și lucrurile* acolo unde, deși heideggerian, nu-l citează niciodată pe filozoful din Messkirch, Compagnon focalizează în cartea lui despre nihilismul modern pictura. Teza esențială a lui este că, în măsura în care așa ceva a fost postulat – și asta în cultura anglo-saxonă –, Tradiția modernă, conform acestei noi ortodoxii apărute către sfârșitul secolului al XIX-lea (cea a avangardei, n.m.), este istoria purificării artei, a reducerii ei la esențial. (...) Se pare că nara-

țiunea ortodoxă a tradiției moderne, care este, o repetăm, în același timp cea a avangardelor istorice și a criticilor formaliste, se sprijină pe o intenție apologetică și teleologică.⁷

Și anume: purificarea, esențializarea, formalizarea. Formalizarea excesivă duce, paradoxal spune Compagnon, deși e vorba despre logică, la vidarea de idee a noțiunii de artă. Formalizarea este marca modernității artistice, anume din momentul în care forma devine indiferentă.

De când poezia nu se mai reduce la strofe, ritm și măsură normate pentru fiecare gen poetic atestat, de când limbajul poeziei încetează să se supună exigențelor care, odată îndeplinită, validează creația respectivă ca poezie, poetul are tot mai mult percepția limbajului cu care lucrează până acolo încât conștiința limbajului ca materie primă ajunge să oblitereze orice intenție a poetului de a comunica cititorului *altceva decât limbaj*. Tendința de esențializare a artei se traduce prin reducerea ei la materia primă, la material sau, în artele plastice, la obiectul de expus. Ceea ce se numește formalizare nu este de fapt decât revelația imanenței: nu există nimic dincolo de cuvinte (în cazuri radicale dincolo de literă), de culori, de sunete. Ceea ce se neagă este tocmai forma, cea care, fie că se numea sonet, roman, tragedie, reprezenta o ierarhie, numea o ordine. Punctul de inflexiune al modernității este cel în care arta redusă la materie, „desimbolizată”, cu cuvântul lui Bessière – cel puțin în intenție dacă nu în rezultat – se resoarbe în simpla expoziție.

Care este, de fapt, esența literaturii, a picturii, a muzicii? Faptul de a se expune. Literatura, pe hîrtie, pictura, pe pînză, muzica auzului. Punctul de inflexiune al modernității este deci nu momentul în care arta devine propria ei critică, așa cum au acreditat structuraliștii, de pildă, sau moderniștii anglo-saxoni, ci cel în care libertatea artistului se exercită ca negare a caracterului artistic al artei: reducerea la ei la

⁶ Antoine Compagnon, op. cit.

⁷ Ibidem, pp. 56-57.

expunere. Nu mai contează ce expui, ci numai voința de expunere degajată de fiecare obiect expus. Pop art-ul este de fapt, conform dialecticii modernității prezentată de Compagnon, culmea abstracționismului: artă conceptuală 100%, pentru că ready-made-ul nu cere nici măcar o cât de mică îndemînare artizanală. Și, cu toate că teoreticianul francez atrage atenția asupra resacralizării artistului ca singur sediu rămas al artisticității după de-definirea artei⁸, tocmai inutilitatea competențelor sale practice îl descalifică de fapt. Artistul rămîne astfel un copywriter, un „concepteur”, cel care produce arta printr-o simplă idee care are în centru voința de expunere și, sugerează Compagnon, în spate, adesea, lucrativitatea. Astfel, arta abstractă, hulită, izolată,

ininteligibilă, ajunge brusc artă pop, reproducibilă și reprodusă tehnologic, de vreme ce reducerea obiectului artist la propria obiectualitate (în arhitectură, această reducere poate califica funcționalismul, criticat în Franța, în plin marș al arhitecturii funcționaliste, în celebra carte a lui Françoise Choay, *Urbanisme, utopies et réalités*⁹) ca esențializare a reprezentării artistice echivalează cu posibilitatea de a numi artistic orice obiect expus. Aceasta este, de altfel, condiția fundamentală a producerii de literatură personală: expunerea oricărei narațiuni construită conform convenției gramaticale a autenticității, aceea a întrebuintării persoanei întâi (sau a doua, care o implică) în funcția de subiect al enunțurilor.

8 Harold Rosenberg, *La Dé-définition de l'art*, Jacqueline Chambon, 1991.

9 Seuil, 1965, trad. rom. *Urbanismul, utopii și realități*, Paideia, 2001.

Ioana Cristina PUȘCARCIUC

Kazuo Ishiguro – *Connoisseur of Memory*

Abstract

Cu mult înainte de a mă fi gândit la Ishiguro ca la un candidat la Premiul Nobel, opera sa m-a atras într-atât încât am ales-o ca subiect al lucrării mele de dizertație. Privind înapoi, aș considera acest fapt mai degrabă un pariu în cunoscuta cauză decât o viziune. Cu sau fără recentul premiu, Ishiguro a fost și va rămâne pentru mine un artist fascinant capabil să transpună într-o manieră unică și subtilă realitatea în mental și memoria în realitate. Prin urmare, gândurile și argumentele din acest articol vin să lămurească ideea menționată.

Cuvinte-cheie: Kazuo Ishiguro, memorie, reinterpretare, incertitudine, reprimare, sentimente, emoții, relația cu sinele, proces terapeutic.

It was long before anyone thought of Ishiguro as Candidate to a Nobel Award that his works attracted me in such a way that I chose this to be the subject for my Bachelor's degree in Literature. Looking back in time, I would call it an educated guess, rather than a premonition. Regardless however of the recent Nobel Prize, Ishiguro was for me and still is the uniquely fascinating artist in subtly mirroring reality into mind and memory into reality. Here below are some thoughts and arguments to explain the idea.

Keywords: Kazuo Ishiguro, memory, reinterpretation, unreliability, repression, feelings, emotions, the relationship with one's self, therapeutic process.

Kazuo Ishiguro is considered to be one of the leading figures of the new generation. He writes delicate, subtle, remarkable novels about *the suppression of feelings and emotions*. As he himself admits, this kind of writing „might be a consolation for something that got broken.” (Yong, Jin, *Who is Kazuo Ishiguro?*) This activity of recreating the world on paper, finding alternative worlds is a way of trying to fix *the relationship with one's one self* or maybe to caress that spiritual wound, a wound that perhaps will never heal.

Born in November 1954, he moved with his family to England six years later and he

has lived there ever since. His parents thought they would soon return to Japan at the time of this move, and they prepared him to resume life in his native land. They ended up staying and Ishiguro grew oscillating between the two cultures, the Japan of his parents and his adopted England. That is why Kazuo Ishiguro's books represent a *reflection of his memory* and a *reshaping of the past* but transposed into a post-modern literary work, which they try to disguise into apparently traditional prose.

Firstly after reading his earliest three novels (*A pale View of Hills*, *An Artist of the Floating World*, *The Remains of the Day*), a

question arises: Why would a writer resort to *memory* as a main device in building his narrative? Probably because it plays an important role in defining the human mind, hence, the human personality and individuality.

As we can notice Ishiguro's novels tackle themes of *emotional dimensions*, everything being filtered through the haze of memory. They have no violent action, no sex, almost no surface. All are quiet first-person narratives of people captured in strange worlds, haunted by feelings they can not put a name to. *All his characters are defined by worlds, by emotions and by feelings they repress*. It is a mixture of elegy and irony, a mixture between Japan and England.

In an interview for CNN Interactive Ishiguro reveals the importance of memory in his writing: „Memory is quite central for me. Part of it is that I like the actual texture of writing through memory. [...] I like the fact that by mimicking the way memory works, a writer can actually write in a fluid way – one solid scene doesn't have to fall on another solid scene, you can just have a fragment that then dovetails into another one that took place 30 years apart from it. [...] More fundamentally, I'm interested in

memory because it's a filter through which we see our lives and because it's foggy and obscure, the opportunities for self-deception are there. In the end, as a writer, I'm more interested in what people tell themselves happened rather than actually happened.” (Dunn, Adam, *In the Land of Memory*)

The story told through the filter of one's memory should raise suspicions, doubts. Are we supposed to believe all the happenings told by only one narrator, often subject to his own and all sorts of limitations? Where is the truth, if his feelings, premonitions and fears interfere all the time, giving a certain emotional coloring to the narration?

Ishiguro's first novel, winner of the Winifred Holtby Award of the Royal Society of Literature in 1983, *A Pale View of Hills*, tells the story of a Japanese woman whose tormenting remembrances allow the reader to see some aspects of the life she had in Japan before moving to Great Britain where she got pregnant with her first daughter who recently committed suicide. The memories of her past life in Nagasaki after the Second World War focus largely on her friendship with a mother and daughter

whose relationship clearly resembles that of Etsuko and her dead daughter. The *unreliability* of her memory she draws attention to early on, is dramatically underlined when she unconsciously substitutes her own daughter's name for that of her friend's daughter's on the last but one page, revealing the possibility that all her memories of her friend and her daughter were in fact disguised memories of herself and her daughter. What this substitution suggests is that her daughter's suicide has left her with feelings of guilt so powerful that they had caused her to repress the real past.

The second novel, *An Artist of the Floating World*, awarded the Whitbread Book of the Year in 1986, focuses on the Masuji Ono's attempts to understand his actions and his decisions made during his career, decisions considered justified at the time, Ono being surrounded by feelings of guilt and remorse. As in the case with the portrayal of Etsuko, Ono has difficulty facing the truth about his own past. His memories do not always fit with accounts of the same events offered by others. He conveniently forgets or misremembers things. Once again Ishiguro refrains from offering the reader a definite interpretation of events. That is one of the realist aspects of this technique that, as in life, we are missing too much evidence to be sure which interpretation of the facts is correct.

Later on, in 1986, his third novel, *The Remains of the Day* is awarded The Booker Prize. It around Stevens, a typical English butler who loyally served Lord Darlington during his pre-war attempts to reach accommodation with the powers of fascism. Stevens' cult of dignity serves as a mask for his repression of his emotional life. He wants to remain on duty at one of Lord Darlington's important dinners when his father is dying upstairs and he also represses

feelings of attraction with the housekeeper.

Ishiguro's characters choose to forget or to *reinterpret* parts of their lives in a complex mechanism of repression leading to self-deception and self-delusion. Tortured by feelings of guilt, shame, neglect, they try to re-write their lives, to relive their past experiences, to moderate them as they want. This transforms each of them into an artist figure of some sort, whether literally, as a painter like Masuji Ono or figuratively, as a narrator who gives a subjective shape to reality like Etsuko and Stevens. They could be therefore seen as artists for whom creation is a consolation for the disappointment emerging from real life, a pain-killer, a therapy aimed at keeping themselves sane.

As we can notice, Ishiguro places his readers in front of the incomplete puzzle-like images of his protagonists, ordinary people who do not understand much about what is going on around them and whose lack of insight, whether we like it or not, raises delicate questions in the reader's mind: Who I am? What would I do? Why I do not like to remember this? Reading about the lives of Ishiguro's characters we gain clarity and we force ourselves into finding possible answers to questions we rarely have the courage to ask. Furthermore we can admit that narration here is, at least partly a *therapeutic process*. The novels are not attempts to render the past convincingly, but rather to see how individuals interpret and reconstruct the past.

Ishiguro's books are not only about the passage from childish innocence to true self-responsibility but also the nostalgia of those days before we had to think for ourselves. They recreate the personal need for safety and the moral peril of a limited life, reminding us both why childhood was a special time and why it needed to come to an end.

Bibliography

Dunn, Adam, In the land of memory, Special CNN Interactive, www.cnn.com/2000/books/news/10/27/kazuo.ishiguro.

Yong, Jin, Who is Kazuo Ishiguro?, www.geocities.com/Athens/Ithaca/1828/kazuo_ishiguro.htm.

Mihaela
CONSTANTINESCU

Reflecții asupra universității postmoderne

Abstract

Începând cu anii 1990, universitățile s-au confruntat cu numeroase provocări, în încercarea de a se adapta noului climat cultural postmodern. Dincolo de rolul lor tradițional ca surse legitime ale discursului științific și cultural, universitățile s-au transformat într-un agent important al dezvoltării economice și au adoptat o abordare antreprenorială, absolut necesară pentru a supraviețui în noul secol. Acest articol își propune să identifice cele mai interesante abordări referitoare la impactul universității postmoderne în reconfigurarea actuală a învățământului superior.

Cuvinte-cheie: universitate, învățământ superior, dezvoltare economică, postmodernism, identitate, abordare antreprenorială, cercetare științifică.

Starting with the 1990's, universities have been confronted with complex challenges, in the attempt to adapt to the new postmodern cultural climate. Beyond their traditional role as legitimate sources of the scientific and cultural discourse, universities have become an important agent of economic growth and have adopted an entrepreneurial approach, as a necessity for surviving into the 21st century. This article attempts to identify the most interesting approaches regarding the impact of the postmodern university in today's reshaping of higher education.

Keywords: university, higher education, economic growth, postmodernism, identity, entrepreneurial approach, scientific research.

În turbulentul început de mileniu, ne confruntăm cu o criză generală a educației și, în mod deosebit, cu o criză a identității instituției universității. În studiile de specialitate se vehiculează diverse teorii și concepte, se vorbește despre universitatea „antreprenorială” (Sheila Slaughter & Larry Leslie, *Academic Capitalism: Politics, Policies and the Entrepreneurial University*, 1997), despre universitatea „transmodernă” (Paul Vitz, *The future of the university: From postmodern to transmodern*, 1998), despre universitatea „comodificată” (Ronald Barnett, *Imagining the University*, 2013) sau despre universitatea „postmodernă” (Evan

Simpson, *Knowledge in the Postmodern University*, 2000; Claire Donovan, *Beyond the „Postmodern University”*, 2013). Acest din urmă termen pare să suscite un interes deosebit: cu o simplă căutare pe Internet, cei dornici să se informeze vor găsi nu mai puțin de 768.000 de postări pe Google Scholar și 17.500.000 pe Google. Cifrele spun multe și despre diversitatea opiniilor exprimate – care variază de la sprijin entuziast, la ostilitate fățișă.

Începând cu anii 1990, universitățile s-au confruntat cu numeroase provocări, în încercarea de a se adapta noului climat cultural postmodern. Peter David (*Inside the*

Knowledge Factory, The Economist, 2 oct. 1997) observa că, dincolo de rolul lor tradițional ca surse legitime ale discursului științific și cultural, universitățile au devenit un agent important al dezvoltării economice. Aceste adevărate „fabrici de cunoaștere”, cum le numește autorul, sunt poziționate în centrul noii economii, în care ideile și abilitatea de a manipula idei au devenit mai importante decât factorii de producție tradiționali.

Globalizarea economiei și scăderea cererii de muncă manuală au făcut ca investiția în cunoaștere să capete o importanță din ce în ce mai mare. Noul rol al universității ca motor al dezvoltării economice impune, la rândul său, noi solicitări complexe asupra unei instituții care, oricum, încearcă să reconcilieze tradiția învățământului elitist cu cerințele educației „de masă”. De altfel, una dintre problemele care îl preocupă pe autor este tocmai măsura în care universitatea poate face față acestor presiuni și să rămână, totuși, fidelă propriului statut!

Nu întâmplător, o mare parte a studiilor

referitoare la identitatea instituției universității au ca punct de plecare conceptualizarea cunoașterii postmoderne, așa cum este descrisă în *Raportul* propus Consiliului Universităților de pe lângă guvernul provinciei Quebec, la cererea președintelui său (*Les problèmes du savoir dans les sociétés industrielles les plus développées*) elaborat de Jean-François Lyotard și publicat ulterior în Franța (*La Condition postmoderne. Rapport sur le savoir*, 1979).

Lyotard (unul dintre cei mai importanți teoreticieni ai postmodernismului) consideră că universitatea – așa cum o știm – se apropie de sfârșit. În *Raport*, el explică modul în care transformările tehnologice afectează cunoașterea, prin cele două funcții principale ale sale: cercetarea și transmiterea de cunoștințe. Astfel, relația dintre cei care furnizează și cei care întrebuințează cunoștințele, pe de-o parte, și cunoștințele ca atare, pe de altă parte, îmbracă forma relației dintre producătorii și consumatorii de mărfuri și mărfurile propriu-zise. Este vorba de o „mercantilizare a cunoașterii”,

cum o numește Lyotard, care afectează și învățământul superior, în sensul că funcția principală a universității nu mai este cea tradițională, aceea a formării unei „elite capabile să îndrume națiunea în emanciparea sa”. În schimb, universitatea furnizează „actori capabili să-și îndeplinească în mod convenabil rolul în posturile pragmatice de care au nevoie instituțiile”. De observat este faptul că reflecțiile lui Lyotard asupra cunoașterii au devenit astăzi o realitate a vieții academice de pretutindeni.

Fără să folosească explicit sintagma „universitate postmodernă”, David evidențiază locul hotărâtor al economicului în remodelarea universității la începutul noului mileniu. O abordare relativ asemănătoare găsim la Frank Webster care (în studiul *Higher education, Understanding contemporary Society. Theories of the present*, 2000) delimitează o serie de caracteristici distincte ale universității postmoderne. Dintre acestea, cea mai importantă fiind cea ce el numește *differences* – referindu-se la cursuri, studenți, profesori și la programele de studiu.

Webster observă că s-a petrecut o schimbare de la un tip de cunoaștere omogenă, adânc înrădăcinată în discipline academice puternice, organizate ierarhic și transmise studenților într-o relație tip „ucenic-maestru”, către un alt tip de cunoaștere (non-ierarhică, pluralistă, transdisciplinară, efemeră) care răspunde unor nevoi diverse: experiențele studenților, prioritățile industriei și problemele societății. Astfel, ideea unei instituții unitare a fost înlocuită de o universitate cu caracter eterogen: acum există o diversitate de universități, aflate într-o stare constantă de flux.

Dezvoltarea noilor tehnologii care permit învățarea la distanță și accesarea celor mai bune surse de informare disponibile (toate acestea la un cost considerabil mai mic decât participarea la cursurile unei universități tradiționale) subminează o altă piatră de temelie a instituțiilor de învățământ superior, respectiv locația: datorită facilităților oferite de internet, studenții pot să studieze cum, când și ce consideră potrivit. În plus, acum când *www* a devenit cea mai utilizată sursă de informare, rolul universității

ca sursă tradițională de cunoaștere, investită cu autoritate, este subminat, universitatea devenind doar o altă voce între cele multe disponibile.

De altfel, o temă recurentă a discuțiilor despre universitatea postmodernă este cea referitoare la rolul jucat de factorii economici în reconfigurarea cercetării și transmiterii de cunoștințe: universitățile își construiesc programele de studii ținând seama de cerințele economiei și de tendințele care guvernează piața muncii. În acest context, Webster evidențiază patru aspecte: proiectele care primesc fonduri nu sunt cele din domeniul cercetării fundamentale, ci acelea care se dovedesc sustenabile economic; universitățile trebuie să producă absolvenți competitivi – așa-numitul „capital uman”; studenții sunt considerați „clienți” care fac o „investiție” în educația lor, investiție care trebuie să devină profitabilă; sunt privilegiate anumite discipline cerute pe piața muncii (afaceri, biotehnologie) în detrimentul altora, mai puțin solicitate (muzică, estetică). Pentru a explica această intruziune a economicului în educație, Webster folosește conceptul de „capitalism academic”, pe care-l împrumută de la Sheila Slaughter și Larry Leslie (*Academic Capitalism: Politics, Policies and the Entrepreneurial University*, 1997).

Subiectul este reluat într-un alt studiu, publicat în *Canadian Journal of Media Studies* (*The Postmodern University*, vol. 7/ iunie 2010): aici, Webster arată că vechea idee (aceea că universitățile, cu departamente de sociologie înțesate de specialiști, sunt sursa principală de cunoaștere socială) este nefondată. Amazon, E-Bay, MySpace, companiile de telefonie mobilă, instituțiile financiare care emit cărți de credit, punctele de check-in din aeroporturi etc. – toate oferă informații mai precise despre modul în care este constituită societatea decât o pot face anchetele sociologilor.

Chiar și bibliotecile universitare par să-și fi pierdut utilitatea. Considerată instituția principală a oricărei universități, biblioteca tradițională era poziționată geografic într-un punct central, ușor de accesat și de admirat. Astăzi ne aflăm în epoca „bibliotecii virtuale”, materialele pot fi solicitate și consultate

electronic pe calculator, de oriunde, iar nevoia existenței unei clădiri speciale în universitate este pe cale să devină, se pare, inutilă.

O altă observație comună multor cercetători se referă la faptul că astăzi universitățile trebuie să fie atractive, în egală măsură, pentru studenți, profesori și angajatori. Relația dintre cei care facilitează achiziția de cunoștințe și cei care le utilizează s-a modificat sub presiunea marilor companii, care preferă absolvenți „echipați” cu competențe mai curând practice, în detrimentul cunoștințelor teoretice: comunicare eficientă, ușurința de a se integra și de a lucra într-o echipă, creativitate, capacitate de a identifica și soluționa probleme, calități manageriale. În acest nou context, reconfigurarea disciplinelor academice, regândirea metodelor de predare și re poziționarea universității în societatea postmodernă au devenit o necesitate pentru a putea supraviețui financiar.

Marek Kwiek (*The Changing Attractiveness of European Higher Education in the Next Decade: current developments, future challenges and major policy issues*, European Educational Research Journal, vol. 8, nr. 2/2009) observă cu ironie că universitățile antreprenoriale se află într-o situație oarecum paradoxală: cu cât au mai mult succes, cu atât sunt mai mari șansele ca ele să urmeze această direcție antreprenorială și în viitor. Universitățile se redefinesc, dintr-un bun public, într-un bun privat, iar cunoașterea este produsă și susținută financiar din ce în ce mai mult de mediul de afaceri și nu de instituțiile învățământului superior.

O abordare mai radicală a necesității restructurării universității este avansată de Marcus Peter Ford (*Beyond the Modern University: Toward a Constructive Postmodern University*, 2002): regândirea ideilor fundamentale cu care operează instituțiile învățământului superior este singura soluție pentru a evita o catastrofă socială și ecologică. El propune un nou model, reprezentat de universitatea postmodernă, care le poate oferi studenților ocazia de a înțelege complexitatea relațiilor care afectează viața pe Pământ.

În viziunea lui Ford, universitatea postmodernă va elimina granițele artificiale între discipline, va promova *învățarea problematizată*, îi va familiariza pe studenți cu valorile fundamentale ale omenirii și le va oferi oportunitatea de a se angaja în proiecte și activități care abordează probleme regionale și globale. Universitatea postmodernă își va reduce anvergura (va avea, mai curând, o dimensiune regională) și îi va ajuta pe studenți să înțeleagă lumea, în general, și comunitatea în care trăiesc, în special. Pentru a optimiza financiar o astfel de universitate, Ford propune renunțarea la marile biblioteci și la laboratoarele științifice scumpe – cu banii economisiți, universitățile vor putea să funcționeze cu un număr mai mic de profesori (dar cu îndatoriri mai numeroase), pe baza unui mentorat individual pentru studenți. Astfel, învățământul superior își va regăsi coerența și claritatea intelectuală, pierdute în încercarea de a împăca elitismul cu vocaționalul. O observație similară face și Evan Simpson (*Knowledge in the Postmodern University*, Educational Theory, vol. 50 (2), 2000): consistența și claritatea scopului educației constituie problema fundamentală pentru orice discuție despre învățământul superior.

O altă consecință a intruziunii factorilor economici în zona cunoașterii este apariția noului concept de management public. John Milliken (*Postmodernism versus Professionalism in Higher Education*, Higher Education in Europe, vol. XXIX, nr. 1/aprilie 2004) observă că abordarea managerială (definită ca fiind „soluția” oferită de sectorul privat la „problema” sectorului public) a pătruns și în universitate. Expunerea forțată la presiunile economice, precum și diversificarea și creșterea numărului de studenți, au dus la diminuarea drastică a resurselor financiare; pentru a obține fonduri, universitățile trebuie să ofere justificări formale (indicatori ai cercetării științifice, evaluarea externă a procesului didactic etc.). Milliken deplânge erodarea profesionalismului actului didactic, pe care o atribuie noului concept postmodern de management public.

Într-o notă mai puțin pesimistă, Richard Edwards și Robin Usher (*Lifelong learning: A*

postmodern condition of education?, *Adult Education Quarterly*, vol. 51, nr. 4/2001) preiau teoria lui Lyotard și avansează ideea că învățarea pe tot parcursul vieții poate fi înțeleasă ca o condiție postmodernă a educației. Astfel, contextul postmodern deschide un spațiu conceptual și practic pentru înțelegerea procesului de instruire a adulților. Acest spațiu oferă oportunitatea recunoașterii educației adulților ca proces ce cuprinde practici de învățare diverse – diversitatea este o caracteristică definitorie a scenei contemporane și, după părerea autorilor, sugerează condiția postmodernă. Învățarea pe tot parcursul vieții constituie strategia prin care întreg procesul educațional, inclusiv instruirea adulților, este în curs de reconfigurare.

Aflată sub semnul educației pe tot parcursul vieții, educația (indiferent de nivel) își diversifică scopurile, procesele, organizarea, programele și metodele de predare. Această diversificare reflectă, dar și contribuie la distrugerea delimitărilor clasice ale diverselor câmpuri științifice, precum și la redefinirea și reinscripționarea în forme diferite a fostelor demarcații între educație și viață. Metafora „pe tot parcursul vieții” constituie un îndemn de a percepe învățarea ca fiind fără limite temporale, ceea ce, în viziunea autorilor, pune în evidență condiția sa postmodernă. Așadar, parafrazând argumentul lui Lyotard referitor la condiția cunoașterii postmoderne, achiziția neîntreruptă de cunoștințe poate fi considerată o „condiție postmodernă a educației”.

Neîncrederea postmodernă față de meta-narațiunea totalizatoare a cunoașterii are consecințe educaționale paradoxale – observă Edwards și Usher. Pe de-o parte, contribuie la eroziunea programelor de studiu și a cercetării liberale, pentru că astăzi accentul se pune pe învățarea orientată spre ceea ce Lyotard numește „performativitate”: învățarea care caută să optimizeze eficiența sistemului economic și social. Dar, pe de altă parte, descentralizarea discursului științific are ca rezultat valorizarea diversității surselor și formelor de cunoaștere (inclusiv cunoaștere care, odinioară, nu ar fi fost considerată adecvată) și, corespunzător, deva-

lorizarea cunoașterii structurate în discipline academice. În ultimă instanță, ceea ce doresc autorii să demonstreze este faptul că învățarea pe tot parcursul vieții și condiția postmodernă a cunoașterii au ca numitor comun neîncrederea în metapovestiri, performativitatea, descentralizarea și refuzul narațiunilor totalizatoare.

Tot teoria lui Lyotard este punctul de plecare și pentru studiul lui Michael Peters (*Postmodern Educational Capitalism, Global Information Systems and New Media Networks, Policy Futures in Education*, vol. 10, nr. 1/2012). După părerea lui Peters, educația și cunoașterea au devenit din ce în ce mai mult o parte a capitalismului mondial integrat (*Integrated World Capitalism*) care se bazează pe sisteme globale de informație și pe noi rețele de comunicare. De altfel, impactul internetului asupra procesului educațional constituie o preocupare recurentă pentru mulți cercetători (de exemplu, Patrick Walters și Rita Kop, *Heidegger, Digital Technology, and Postmodern Education. From Being in Cyberspace to Meeting on MySpace*, *Bulletin of Science, Technology & Society*, vol. 29, nr. 4/august 2009).

Peters reiterează o idee mai veche (*The Virtues of Openness: education, science and scholarship in the digital age*, 2011) și anume că, în secolul 21, lupta pe tărâmul educației va îmbrăca forma luptei pentru controlul resurselor, muncii intelectuale și a capitalului intelectual – mai precis, pentru proprietatea asupra drepturilor de reproducere simbolică. Concluzia lui Peters este, de altfel, în consonanță cu afirmația lui Lyotard, și anume că sub forma sa de „marfă informațională”, cunoașterea devine indispensabilă pentru producție și o „miză majoră” în competiția internațională.

Distanțându-se conceptual de alți autori, Paul Vitz și, ulterior, Claire Donovan, propun abandonarea universității postmoderne, pe care o consideră un proiect eșuat. Într-o notă nostalgică, soluția preconizată de cei doi autori este reîntoarcerea la valorile tradiționale ale învățământului superior – respectiv recuperarea pozitivă a esenței tradiției intelectuale moderne și premoderne.

Paul Vitz (*The future of the university: From postmodern to transmodern*, Rethinking the Future of the University, 1998) observă faptul ca viața intelectuală a părăsit deja universitatea și s-a mutat în „grupuri de lucru” sau institute care funcționează mai mult sau mai puțin autonom. Pentru că universitatea nu mai oferă garanția unei vieți intelectuale independente, au apărut alte instituții care să o înlocuiască – astfel, a avut loc o delegitimare și o dizlocare instituțională a discursului științific. Din moment ce universitatea postmodernă i se pare a fi deja în declin, Vitz consideră că ne aflăm într-o perioadă ambiguă, de tranziție spre o nouă instituție, pe care o numește universitatea „transmodernă”. Astfel, spiritul noii culturi transmoderne se caracterizează prin: speranță, înțelepciune, interes pentru teme religioase, transcendență și spiritualitate, redescoperirea importanței adevărului, frumuseții, binelui și armoniei, interes pentru simplitate, înțelegerea experienței într-un mod matur și echilibrat.

O atitudine similară adoptă și Claire Donovan (*Beyond the „Postmodern University”*, The European Legacy, vol. 18 (1), 2013): ea ne invită să gândim „dincolo de postmodernism”. Autoarea numește universitatea postmodernă „o ficțiune”, „o himeră” și deplânge impactul cultural al acesteia: pierderea caracterului elitist al educației universitare, pierderea funcției culturale a universității, lipsa unui consens, apariția culturilor multiple și, nu în ultimul rând, „sfârșitul semnificației”.

Preluând argumente din alte studii dedicate acestui subiect, Donovan deconstruiește universitatea postmodernă, pe care o înțelege ca fiind produsul a trei narațiuni aflate în competiție (chiar în contradicție) una cu alta: *instrumentalism*, *gotic* și *postmodernism*. În cazul *instrumentalismului*, accentuarea necesității performanței financiare afectează funcțiile universității: universitatea devine astfel o întreprindere corporatistă și nu o „comunitate”, cum era odinioară. În plus, creșterea numărului de studenți și tendința spre un învățământ de tip vocațional au ca rezultat diminuarea calității experienței educaționale. *Goticul* reprezintă o

vizune kafkiană și reflectă incertitudinea și nemulțumirea academică față de consecințele negative ale instrumentalismului: lipsa de respect față de profesori, birocrăția din ce în ce mai mare (auditul centralizat al calității predării și cercetării, ideea că educația universitară nu mai implică cultivarea minții). În fine, potrivit teoriei *postmoderne*, lumea se schimbă într-o viteză foarte mare, iar universitățile nu pot ține pasul cu această schimbare, în lipsa unui metaprincipiu organizator.

Deși contestă universitatea postmodernă, Donovan recunoaște, totuși, că nu se poate întreprinde o cercetare coerentă asupra politicilor de învățământ superior fără a lua în considerare acest concept. Dar, spune ea, „ideea universității postmoderne nu oferă o cale de scăpare...” Deci ceea ce avem în mod clar de făcut este să gândim dincolo de universitatea postmodernă”. Pentru a gândi „dincolo de postmodernism”, Donovan imaginează trei opțiuni posibile pentru viitorul universității: prima se caracterizează prin optimism, pozitivism, diversitate, fragmentare, incertitudine. A doua opțiune pornește de la ideea că nu există un „dincolo” la care putem aspira și îmbrățișează fatalismul „sfârșitului istoriei”. Trăsăturile sale sunt: fatalism, atitudine pasivă, instrumentalism, injustiție socială. În contrast, cea de-a treia opțiune militează pentru schimbare și, încercând să descopere calitățile sau funcțiile ideale ale universității viitorului, reînvie idealurile premoderne: progres, cultivarea spiritului, elitism.

Concluzionând, cele trei opțiuni pentru viitorul universității par să fie: să privim înainte cu optimism, să stăm pe loc (căci, spune autoarea, postmodernitatea reprezintă „sfârșitul istoriei” și nu oferă o „cale de scăpare”) sau să mergem înainte, îmbrățișând nostalgia pentru Epoca de Aur a universității.

În viziunea celor doi autori, pentru a depăși impasul educației postmoderne, soluția este recuperarea instituției universității și a idealului său de speranță, înțelepciune, virtute și bunătate, de frumusețe și armonie (Vitz). Sau, cu alte cuvinte, reînnoirea la epoca de glorie a universității –

cea ce ne poate duce „înapoi în viitor” (Donovan).

Indiferent cum se va rezolva criza identității instituției universității, un lucru este cert: postmodernismul generează, în continuare, dezbateri aprinse în mediul academic. Profesorul Jordan Peterson (Universitatea din Toronto) a ajuns celebru după ce a pornit o cruciadă personală împotriva postmodernismului în universitate (*Postmodernism: How and why it must be fought*, Manning Centre Conference,

Ottawa, 2017). Într-o postare pe YouTube (iunie 2017), Peterson demonizează disciplinele umaniste și oferă o listă a cursurilor cu conținut postmodern, îndemnând la evitarea lor de către studenți. Între acestea include: literatura engleză, studiile culturale, studiile de gen, sociologia, antropologia. Atitudinea lui a stârnit un val de proteste, dar și de admirație, iar popularitatea lui Peterson, devenit un adevărat „blockbuster” intelectual, continuă să crească.

Lucian CHIȘU,
Viorica Ana CHIȘU

Comunicarea online în instituții de învățământ superior românești și europene (I)

Abstract

Lucrarea este consacrată fenomenului comunicațional din cadrul organizațiilor educative (învățământul universitar). Ea focalizează asupra uneia din tehnologiile moderne de comunicare, sistemul online, care a devenit o realitate din ce în ce mai prezentă în strategiile de promovare ale instituțiilor de învățământ superior. Autorii își propun efectuarea unei cercetări comparative a modului în care instituțiile de învățământ superior abordează acest tip de comunicare spre a-și transmite informațiile în exterior către mulți beneficiari (candidați, mass-media, public larg) prin intermediul website-urilor. Sunt analizate în paralel modalitățile de comunicare promovate de câteva universități reprezentative din România și din Uniunea Europeană, sub aspecte precum: principiile de promovare a ofertei educaționale și particularizarea acestora; strategii aplicate și obiective urmărite; modalități de valorificare a informațiilor online în circuitele comunicaționale; obținerea unor date privitoare la (a) impactul informațiilor, (b) conținutul acestora, (c) transparența, (d) utilitatea și, nu în cele din urmă, (d) relevanța lor. Scopul demersului nostru îl reprezintă identificarea particularităților definitorii – ilustrând tradiții, culturi și experiențe diferite de la țară la țară – ce se detașează odată cu procesul de comunicare-informare obținut prin intermediul celor mai eficiente tehnologii, folosite ca instrumente de marketing educațional.

Cuvinte-cheie: sistem online, promovare, educație, strategie, marketing educațional.

This work refers to the modern technologies in the field of communication sciences, whose „globalizing” turn shades its utility within the educational systems in the European academic teaching, which is differently optimized from one country to another. Summarising, the investigation targets the online system, namely the websites, which have become an increasingly present reality in the promotion strategies of Universities. The authors aim to make a comparative and statistical research regarding the way in which prestigious institutions in Europe and our country focus effective communication strategies through the new technologies, in order to disseminate the information towards the exterior, to multiple beneficiaries (candidates, mass-media, broad audience), through websites. In the research were selected universities listed in Top 500 ARWU 2012 in several European countries, grouped by region: Northern Europe; North Western Europe: United Kingdom; Central Europe: South Eastern Europe: Romania, Bulgaria, Greece; Southern Europe and South Western Europe. The ultimate purpose of our action is identifying the defining particularities – illustrating traditions, cultures and experiences that vary from one country to the other – which are drawn at the same time as the communication-information process is obtained through the most efficient technologies used as educational marketing instruments.

Keywords: online system, promoting, education, strategy, educational marketing.

Lucian CHIȘU, Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu” al Academiei Române, e-mail: lucian-chisu@gmail.com.

Viorica Ana CHIȘU, doctor, Romanian Foundation of Human Resources.

* Lucrare realizată în cadrul Proiectului Prezerarea și valorificarea patrimoniului literar românesc folosind soluții digitale inteligente pentru extragerea și sistematizarea de cunoștințe (INTELLIT), PN-III-P1-1.2-PCCDI-2017-0821/ Nr 54PCCDI/ 2018.

Apariția noilor tehnologii din domeniul comunicării, dezvoltate începând cu deceniul nouă din secolul precedent, emergente cu o oarecare întârziere și în țările fostului bloc comunist, au conturat premisele globalizării ca fenomen economic, social și politic. Locul vechii „ordini mondiale” tinde a fi ocupat de Societatea Informațională a Cunoașterii (SIC)¹, prezență deocamdată utopică în teoriile transdisciplinare. Însă, reconfigurarea continuă a civilizației umane la scară planetară este o realitate îndubitabilă, probată, între altele, de faptul că la interval de un lustru, primele cinci profesii de top nu existau cu puțin timp în urmă, ceea ce constituie o adevărată provocare pentru sistemul educațional academic de pe mapamond.

Învățământul universitar din țara noastră s-au confruntat, în numai câteva decenii, cu un reflex de mentalitate în privința noilor modele de învățământ, mai ales cu referire la marketingul educațional. Succint, sub acest aspect, sistemul de învățământ din fostele state comuniste, în rândul cărora se integra țara noastră, era caracterizat de o anume rigiditate. Centralizarea informațiilor de pe piața muncii, însoțită de un control strict și netransparent asupra acesteia, asigură totuși conversia absolvenților în câmpul ocupațional, aparent bine stabilizat în toate domeniile de activitate, pornind de la instituțiile de învățământ politehnic și încheind cu alte profiluri (medicină, științe filologice, etc).

După cum este cunoscut, începând cu 1990, prin apariția primelor instituții de învățământ privat, s-a produs liberalizarea învățământului academic, ceea ce a propulsat și multiplicat de ordinal zecilor, dacă nu cumva al sutelor, ofertele pe piața muncii. Aceste schimbări – dislocarea vechilor structuri și procedee de absorbție a absolvenților din câmpul educațional în câmpul

social, pe de o parte și ofertele practice nelimitate ale noilor protagoniști din domeniul educațional, completate de o serie de reforme structurale la nivelul Ministerului Educației (care și-a schimbat în mai multe rânduri denumirea și, odată cu ea, atribuțiile) – n-au fost în măsură să asigure stabilitatea și nici o evoluție lipsită de sincope, de autoblocări, fapt care a condus, finalmente, la sentimentul că învățământul nostru se dezvoltă haotic și inertial, la fel cum se petreceau lucrurile și în celelalte domenii ale societății românești. Perioadei i-a fost atașată eticheta de „tranziție”, interval în care aveau să apară alternative instituționale, instrumente sociale aparent autonome (ARACIS, CNACTDU, CNCSIS, CNS, UEFISCDI), dar încă legate ombilical de instituția tutelară, Ministerul Educației.

Ca o consecință a lipsei de viziune, decalajul dintre cerere și ofertă a fost uriaș, fiindcă înlocuirea vechiului sistem de asimilare în piața muncii – caracterizat drept centralizat, rigid, ineficient – a fost urmată de liberalizarea totală a ofertei de muncă, în sensul că profesii având un număr deficitar de angajați (medicina, dreptul, jurnalismul) au beneficiat în primii ani post-comuniști de „servicii” universitare care au înlocuit o extremă cu cealaltă și au atins praguri inflaționiste fără precedent.

Între timp, odată cu aderarea României la comunitatea Europeană, perspectivele s-au lărgit considerabil, mobilitățile în domeniul învățământului fiind asigurate pe întreg teritoriul comunitar și în cel european sau nord-american. Învățământul din țara noastră a intrat într-un sistem concurențial, o primă constatare fiind „migrarea” tinerilor cu potențial financiar spre universități europene sau americane de prestigiu, dar și aplicarea de către alți tineri absolvenți de studii medii, în general cei mai dotați intelectual, către forme și formule de educa-

1 Societatea informațională este rezultatul celei mai spectaculoase schimbări a mediului ca urmare a rolului pe care informația îl joacă în societate. În cadrul acesteia, principalele forțe care modifică peisajul activităților, ridică provocări ambițioase și determină adoptarea unor structuri mai flexibile și mai eficiente. Digitalizarea informației, conectivitatea, globalizarea, progresul extraordinar al tehnologiei, au permis apariția noilor tipuri de intermediari și individualizarea ofertelor de piață, a mesajelor și a mijloacelor de comunicare.

ție academică prin intermediul burselor oferite de marile universități.

De aceea, considerând că numeroși factori obiectivi au contribuit la armonizarea instrumentului educațional – între aceștia și semnarea de către țara noastră a Tratatului de la Bologna, cu privire la transferul de credite – , actualmente avem un tablou panoramic, asupra căruia, dincolo de observațiile ce se detașează de la sine, fiind vizibile cu ochiul liber, o investigarea adâncită a fenomenului poate contribui la o mai corectă descriere a lui.

Nu putem începe, înainte de a semnala încă o realitate dominantă, care influențează puternic raporturile de forțe din sfera care ne interesează: criza demografică accentuată care afectează țările dezvoltate, criză care a sporit, și ea, odată cu sistemul concurențial, noi mijloace de atragere a tinerilor către universitățile din aceste țări.

În acest sens, cercetarea noastră este orientată asupra unuia dintre aspectele rezultate în urma evoluției tehnologiilor mediatice, mai exact la impactul Internetului² în sfera comunicațiilor, prin intermediul cărora comunicarea asupra modului optim de realizare a ei, poate influența sensibil și determinat opțiunile tinerilor. Ne referim, pe de o parte, la comunicarea externă de marketing educațional, iar pe de alta, la nevoile consumatorilor și la cerințele economiei de piață.

Instrumentul de lucru al acestora este informația³, noțiune de bază, fundamenta-

lă, constituind la nivel comunicațional o știre, o noutate, un mesaj care privește fapte și evenimente. Prin intermediul informației, experiențe și acțiuni care urmează a fi realizate, pot fi transmise și/ori recepționate și/sau înțelese pentru a fi utilizate într-un anumit scop.

Conform schemei canonice a comunicării, transmiterea informației se face de la o sursă (de informații) către destinatar, care o recepționează cu scopul de a valorifica semnificația sa. Transmiterea se realizează cu ajutorul unor mijloace de mare diversitate (medii și suporturi), constituind, mai nou, sisteme informaționale⁴ generatoare de fluxuri, menite a asigura accesul la informații privind desfășurarea proceselor în așa numitele „circuite” informaționale, vehiculate pe trasee prestabilite. Dacă fluxul informațional reprezintă partea invizibilă în vehicularea informației, circuitul informațional reprezintă partea materializată. Caracteristicile lor sunt conținutul, volumul (debitul) de informație, frecvența, calitatea, forma, suportul, procesul de obținere, costul.

Structura și funcțiile sistemului informațional pun în evidență cele prezentate mai sus: faza de extragere a informațiilor/ rezultatelor; datele, care pentru a deveni relevante se transformă în informații, cu precizarea că acestea posedă următoarele caracteristici: informația este umană (nu există decât prin intermediul observației oamenilor), are

2 Când invocăm noile tehnologii informaționale și de comunicare on-line, este general acceptat de întreaga societate că impactul cel mai mare l-a realizat Internetul, prin caracteristicile sale: global, interactiv, flexibil, bogat în resurse, dinamic, generos informațional, accesibil unei audiențe largi, relativ ieftin, în raport cu celelalte mijloace de comunicare în masă. Internetul a făcut posibilă apariția unor ample modificări în mediul comunicațional care astăzi nu mai sunt îngrădite de granițele și distanțele dintre țări, a deschis noi căi de comunicare, de colaborare și de coordonare între participanții la comunicare din toate mediile de activitate. Toate aceste schimbări au condus la reconsiderarea unor practici de marketing și adaptarea lor la noile condiții sau, mai mult, conceperea de noi practici.

3 „Informația este starea actuală a unui fenomen variabil, cu un număr finit de stări, care mărește gradul de cunoaștere al unei ființe umane în raport cu mediul înconjurător”. (A., Stepan, *Informatică economică*, Editura Stampa, Timișoara, 2006.)

4 Este necesar să se facă distincție între sistemul informațional și sistemul informatic. Sistemul informațional este un ansamblu organizatoric format din totalitatea metodelor, procedeele, mijloacelor și specialiștilor care asigură culegerea, prelucrarea, transmiterea și acumularea informațiilor, în timp ce prin sistem informatic se înțelege acea parte a sistemului informațional în care prelucrarea este automată, dar numai dacă respectiva parte formează un sistem.

valoare relativă, de la persoană la persoană, este o resursă reutilizabilă, are tendința de răspândire (este volatilă), dar multiplicarea ei nu-i diminuează valoarea, este un factor determinant al comportamentului uman și reprezintă un factor de decizie. Alături de componente precum, înregistrarea, stocarea, prelucrarea, care urmează parcursul de mai sus într-un circuit paralel, cel mai important aspect al unui sistem informațional este, din perspectiva cercetării noastre, comunicarea, în cadrul căreia se realizează transmiterea între diverși utilizatori situați în locuri geografice diferite atât a datelor cât și a informațiilor. Realizările deosebite din domeniul comunicațiilor au făcut posibilă o prelucrare în timp real a datelor din diferite zone geografice, atingându-se ceea ce am numi dezideratul umanității: acela de a comunica prin intermediul unor „proteze” direct, nemijlocit, în timp și spațiu real. Astfel, s-a ajuns la o realizare de tip arhitectural a sistemelor, în cadrul cărora sunt oferite servicii publice de o mare diversitate, designate de conceptul de marketing⁵ electronic, care se deosebește de marketingul tradițional și înseamnă: site-uri Web de ultima generație, dispariția intermediarilor, alegerea directă a informației dorite, mesaje transmise instantaneu, concurență din ce în ce mai puternică, abordarea din perspectiva utilizatorului, interactivitate crescută și costuri mai mici.

Scopul principal al cercetării îl reprezintă studierea modului în care universitățile europene au dezvoltat activitatea de comunicare externă și de marketing educațional în vederea adaptării sistemului educațional

și programelor de învățământ la nevoile consumatorilor și cerințele economiei de piață.

Obiectivele generale constau în obținerea unor date privitoare la (a) impactul informațiilor comunicate prin intermediul website-urilor universităților europene asupra imaginii și performanțelor educaționale, (b) conținutul acestora, (c) transparența, (d) utilitatea și, nu în cele din urmă, (d) relevanța lor asupra potențialilor beneficiari.

În ceea ce privește obiectivele specifice, acestea se referă la determinarea gradului de interes din partea universităților de promovare a informațiilor referitoare la oferta academică într-un mod profesional, transparent și eficient; la rolul și importanța comunicării externe și a marketingului în promovarea și dezvoltarea sistemului educațional; la utilizarea marketingului ca suport în dezvoltarea strategică și creșterea notorietății instituțiilor de învățământ universitar: la identificarea particularităților definitorii – ilustrând tradiții, culturi și experiențe diferite de la țară la țară – ce se detașează odată cu procesul de comunicare-informare obținut prin intermediul celor mai eficiente tehnologii, folosite ca instrumente de marketing educațional.

Pentru realizarea obiectivelor (metodologia) cercetării a fost conceput un sistem de selectare a universităților și un set de criterii unitare de analiză. Analiza s-a efectuat în paralel, urmărindu-se un set comun de criterii menite să pună în evidență: principiile de promovare a ofertei educaționale și particularizarea acesteia; existența unui sistem formal de marketing educațional și de comunicare externă; existența unui sistem

---

5 Dintre definițiile lui Philip Kotler, părintele marketingului modern, reținem: (a) „marketingul se referă la activitatea umană, făcută pentru satisfacerea cerințelor și nevoilor prin intermediul schimbului”; (b) „marketingul este un proces social și managerial prin care indivizi și grupuri de indivizi obțin ceea ce le este necesar prin crearea, oferirea și schimbul de produse. Prin acest proces organizațiile se racordează la piață în mod creativ, productiv și profitabil.” Tot el a introdus marketingul real care are patru calități: (a) pornește de la consumator; (b) are o viziune de perspectivă; (c) face necesară utilizarea tuturor resurselor și (d) implică eforturi continue de inovație.

Marketingul în esență are trei aspecte: (1) concepție modernă față de problemele pieței, în sensul că orice demers trebuie să pornească de la cercetarea pieței; (2) activități practice comune și activități specifice marketingului, (3) presupune utilizarea unor metode și tehnici specifice – trebuie ca firma să se racordeze cu mediul extern.

eficient de informare pentru studenții străini (oficii de relații internaționale); strategii aplicate și obiective urmărite; transparența datelor statistice referitoare la structura universităților sub aspectul numărului studenților înscriși anual, absolvenții și locurile de muncă ocupate de aceștia, planurile de cercetare și bugetele alocate anual; prezentarea cadrelor didactice pe fiecare facultate componentă a universității, din punct de vedere al pregătirii și alocării unor contacte directe; prezentarea universităților/facultăților sub aspectul ofertei educaționale, cât și a informațiilor referitoare la facilitățile puse la dispoziția studenților (cu precădere cele referitoare la cazare, masă, costurile legate de trai).

Ipotezele cercetării pornesc de la constatarea că într-o economie bazată pe cunoaștere, tehnologia informației și comunicării generează schimbări extrem de rapide ale

mediului de lucru, ceea ce presupune eforturi susținute din partea instituțiilor de învățământ pentru adaptarea la noile condiții în vederea menținerii și creșterii performanțelor la nivel local și internațional. Procesul de adaptare a universităților la provocările societății informaționale implică investiții din ce în ce mai mari nu numai în capitalul uman, cercetare și inovare, ci și în transferul informațiilor în vederea creșterii impactului și competitivității pe piața educațională internă și internațională și atragerea celor mai performanți studenți. Consiliul European de la Lisabona, martie 2000, a reprezentat un moment decisiv pentru stabilirea politicilor și acțiunilor privind învățarea pe tot parcursul vieții în țările Uniunii Europene. Memorandumul Comisiei Europene, privind învățarea pe tot parcursul vieții, adoptat în octombrie 2000⁶, solicită statelor membre să identifice strategii coerente

6 Commission of The European Communities, A Memorandum on Lifelong Learning, Brussels, 30.10.2000, p.3

și măsuri practice pentru dezvoltarea învățării continue, mesajele cheie fiind: noi competențe de bază pentru toți; realizarea unor investiții superioare în resurse umane; încurajarea inovației în predare și învățare; valorizarea învățării; regândirea orientării și consilierii; apropierea învățării de domiciliu. Consiliul European din martie 2005 a redefinit ca prioritate pentru fiecare stat membru al Uniunii Europene sporirea cuantumului investițiilor în capitalul uman prin sisteme mai bune de educație și formare, în paralel cu intensificarea eforturilor de adaptare a sistemelor de educație și formare la noile cerințe de competențe⁷.

Ne despart aproape două decenii ani de la implementarea Procesului Bologna și promovarea inițiativei creării Spațiului European al Învățământului Superior. Principiile concepute și implementate în toate țările membre ale Uniunii Europene au avut ca punct de pornire nevoia Europei de a dezvolta o societate bazată pe cunoaștere, prin cooperare internațională și schimb academic în cadrul Spațiului European al Învățământului Superior. În ultimii ani se remarcă faptul că tot mai mulți tineri tind să urmeze studiile la facultăți cu reputație internațională, nu numai pentru oportunitățile oferite în domeniul dezvoltării personale, ci și a șanselor de dezvoltare a carierei și de găsire a unui loc de muncă mai bun. Nenumăratele târguri educaționale și clasamentele academice internaționale realizate în toți acești ani scot în evidență interesul tot mai mare al universităților de îmbunătățire a performanțelor și de găsire a celor mai potrivite metode pentru atragerea candidaților internaționali și asigurare a condițiilor necesare studenților.

Pentru a răspunde cât mai bine obiectivelor stabilite și a măsura corect elementele relevante, s-a folosit metoda cantitativă de cercetare. Această metodă a permis obținerea unor rezultate statistice, utilizând ca tehnică specifică studiul comparativ al site-urilor celor 199 de universități din 27 de țări

ale Uniunii Europene. Pentru a putea face o selecție relevantă din perspectiva obiectivelor urmărite au fost alese universitățile clasate în Top 500 ARWU 2012, iar în cazul țărilor care nu au instituții de învățământ superior prezente în acest clasament s-a recurs la analiza celor care au site-uri de prezentare, fără a se depăși zece instituții pentru fiecare țară membră a UE. Selecția fost făcută aleatoriu, urmărind, acolo unde a fost posibil, cuprinderea în eșantion a celor mai vechi universități și a celor mai noi, atât din sectorul public, cât și din cel privat. În cercetare au fost cuprinse, în total, 199 de universități din cele 27 de țări membre ale Uniunii Europene.

Colectivitatea generală a fost reprezentantă de totalitatea universităților din țările Uniunii Europene. Potrivit datelor furnizate de Webometrics⁸, numărul universităților Uniunii ajunge la cifra de 5.872, ceea ce înseamnă că 3,39%, cât reprezintă instituțiile analizate din acest total, asigură o rată de acoperire care oferă rezultate reprezentative la nivel european. Pentru a putea face o selecție relevantă din perspectiva obiectivelor urmărite în cadrul cercetării au fost alese universitățile clasate în Top 500 ARWU 2012, iar în cazul țărilor care nu au instituții de învățământ superior prezente în acest clasament s-a recurs la analiza celor care au site-uri de prezentare, fără a se depăși zece instituții pentru fiecare țară membră a UE. Informațiile au fost culese în perioada ianuarie - martie 2013, fiind preluate, analizate și interpretate în perioada aprilie - mai 2013.

Pentru recoltarea corectă a informațiilor în cadrul cercetării cantitative a fost elaborat un formular cu mai mulți *itemi* pe baza cărora s-a făcut analiza fiecărei universități. Completarea formularului s-a făcut în urma studierii fiecărui site de universitate cuprinsă în sondaj, prin bifarea rubricilor pe o scală cu trei indicatori (a=informații complete; b=informații incomplete; c=informații lipsă), dar și prin consemnarea unor

7 <http://www.cnfpa.ro/Files/onofp/Raport%20august.pdf>, Observatorul Național al Ocupării și Formării Profesionale a Forței de Muncă, Evoluția politicii europene în domeniul ocupării forței de muncă, p.13

8 <http://www.webometrics.info/en/Europe?page=58>

informații calitative utile pentru înțelegerea și interpretarea datelor.

În cadrul cercetării au fost selecționate universitățile cuprinse în Top 500 ARWU 2012 (Academic Ranking of World Universities), din țările membre ale Uniunii Europene. În țările UE care nu au universități cotate în ARWU 2012 au fost selecționate instituțiile de învățământ superior identificate pe site-urile oficiale existente pe internet⁹. Pentru a se putea realiza analize comparative, s-a folosit gruparea consacrată pe regiuni:

- Europa Centrală și de Est: Republica Cehă, Ungaria, Polonia, Slovacia, România;
- Europa de Nord: Danemarca, Estonia, Finlanda, Lituania, Letonia, Suedia;
- Europa de Sud: Bulgaria, Grecia, Italia, Malta, Portugalia, Spania, Slovenia, Cipru;
- Europa de Vest: Austria, Belgia, Marea Britanie, Franța, Germania, Olanda, Irlanda, Luxemburg.

Teoretic, s-a urmărit selecționarea a câte zece universități din fiecare țară. Selecția fost făcută aleatoriu, urmărind, acolo unde a fost posibil, cuprinderea în eșantion a celor mai vechi universități și a celor mai noi, atât din sectorul public, cât și din cel privat.

Din cele 199 de universități selectate, 105 se regăsesc în clasamentul ARWU 2012, restul fiind alese din cadrul listelor cu univer-

sități aferente țărilor membre ale UE. În țările cu un număr mai mic de universități cotate în ARWU 2012 au fost analizate doar universitățile aflate în clasament. Am considerat important acest clasament deoarece reflectă climatul de excelență și furnizează repere asupra aspectelor legate de performanța ce trebuie urmărită de fiecare universitate în contextul globalizării pieței învățământului superior. Ierarhizarea folosită în ARWU a devenit un instrument relevant la nivel internațional, în Top 500 intrând cele mai competitive universități din lume.

Din cauza acestui criteriu de selecție, universități clasificate în ARWU 2012 și neclasificate, structura eșantioanelor la nivel de regiune este mai puțin echilibrată, deoarece sunt zone, cum este spre exemplu Sudul Europei, unde sunt doar două țări, din opt care au universități cuprinse în top 500. La polul opus se situează țările din grupul vestic, unde doar două țări din cele opt cuprinse în cercetare nu au universități în clasamentul ARWU 2012.

În cadrul universităților selectate, au fost analizate site-urile a 1.549 de facultăți, cuprinse în 25 de profiluri de studii la nivel de licență, cu scopul de a identifica particularitățile definitorii – ilustrând tradiții, culturi și experiențe diferite de la țară la țară – ce se detașează odată cu procesul de comunicare-informare obținut prin intermediul celor mai eficiente tehnologii, folosite

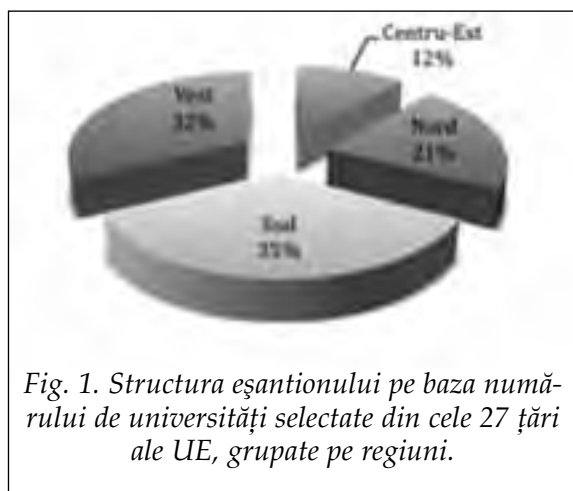

Fig. 1. Structura eșantionului pe baza numărului de universități selectate din cele 27 țări ale UE, grupate pe regiuni.

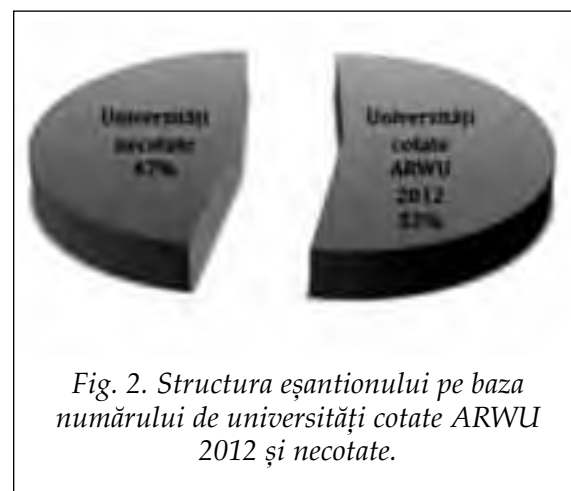
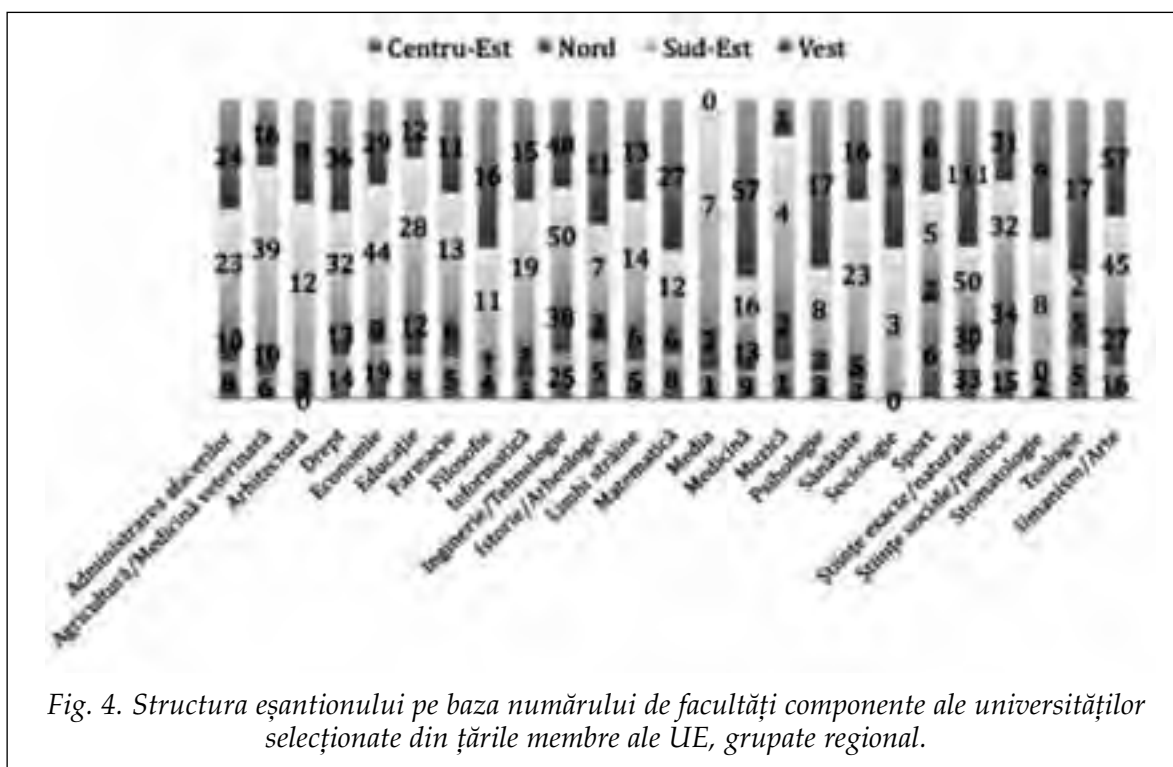
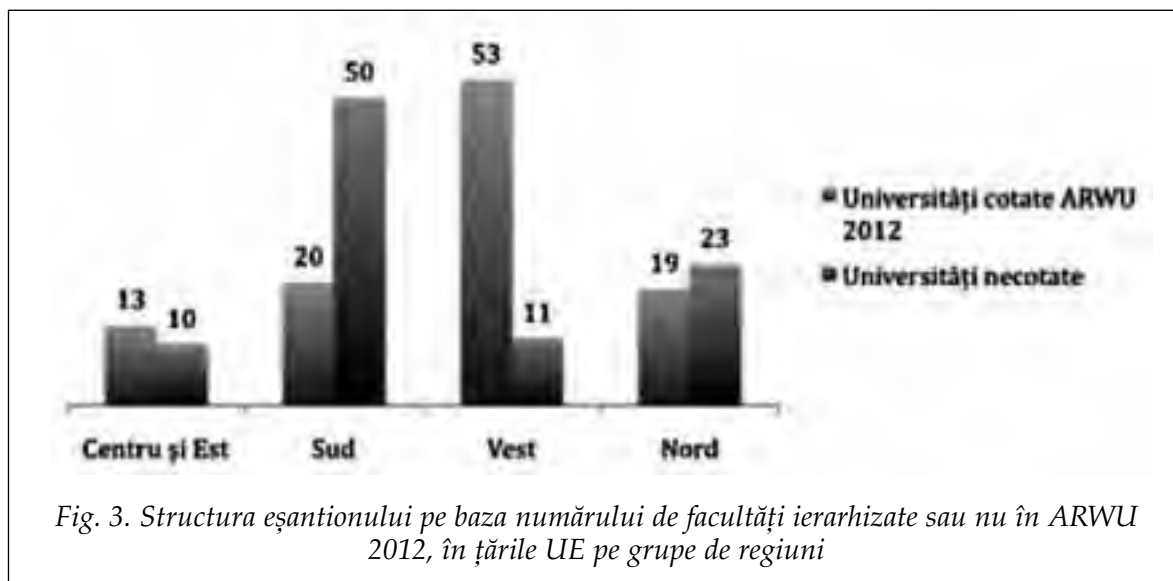

Fig. 2. Structura eșantionului pe baza numărului de universități cotate ARWU 2012 și necotate.

⁹ http://en.wikipedia.org/wiki/Lists_of_universities_and_colleges_by_country

ca instrumente de marketing educațional.

Pe baza datelor prezentate, se poate aprecia că eșantionul este reprezentativ prin structura sa pentru activitatea educațională la nivelul studiilor de licență desfășurată de universitățile din Uniunea Europeană. Eșantionul cuprinde universități pe grupe de ani de experiență din toate țările Uniunii Europene capabile să reflecte un suport

informațional adecvat formulării de constatări, concluzii și recomandări temeinic fundamentate.

Analiza și interpretarea rezultatelor cercetării

După cum deja s-a spus, studiul a fost realizat pe baza analizei a 199 de universi-

tăți din Uniunea Europeană efectuată asupra a zece indicatori cantitativi:

- Face parte din clasamentul ARWU 2012
- Existența unei variate în limba engleză a website-ului universității;
- Prezentarea facultăților în limba engleză;
- Prezentarea cadrelor didactice (CV european în limba engleză) și accesul la contacte directe telefonice și electronice;
- Existența/activitatea departamentului/oficiului de marketing;
- Existența/activitatea departamentului/oficiului de comunicare;
- Existența/activitatea departamentului/oficiului de relații internaționale;
- Rapoarte anuale și date statistice cu privire la studenți, absolvenți, bugetele alocate;
- Facilități pentru studenți: cazare, masă, condiții de trai, costuri.
- Profilul facultăților.

Cercetarea efectuată pentru perioada oferă informații relevante, ținând cont de faptul că a fost realizată într-un moment (ianuarie - martie 2013) în care problema investiției în educație revenea în atenția factorilor de decizie la nivelul politicilor de formare profesională, ca măsură de susținere a eforturilor de depășire a crizei economice. Datele cantitative înregistrate pot fi considerate relevante pentru evaluarea impactului informațiilor comunicate prin intermediul website-urilor universităților europene asupra imaginii și performanțelor educaționale, și relevanței lor asupra potențialilor beneficiari.

Sistemul de comunicare online în cadrul universităților Central și Est europene

În ancheta efectuată în țările Europei Centrale și de Est au fost cuprinse 23 de instituții de învățământ superior din Republica Cehă (4 universități), Ungaria (2 universități), Polonia (6 universități), Slovacia (o universitate) și România (10 universități). Pentru fiecare țară au fost

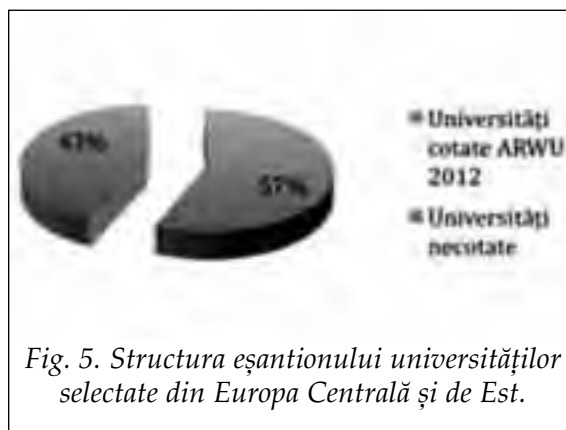

Fig. 5. Structura eșantionului universităților selectate din Europa Centrală și de Est.

selectate numai instituțiile ierarhizate în ARWU 2012. Deoarece țara noastră nu avea nicio universitate în acest clasament, au fost selectate, aleatoriu, 10 instituții de învățământ superior, la fel ca și în cazul altor țări din UE aflate în aceeași situație.

Analiza efectuată potrivit primului indicator (Existența unei variate în limba engleză a website-ului universității), pune în evidență România ca fiind singura țară din această grupare geografică în care două din cele zece instituții alese nu au varianta în limba engleză a website-ului, iar alte două instituții au informații parțiale (facultățile apar numai cu denumirea în limba engleză sau într-un amestec de prezentări românești și englezești).

În schimb, România este singura țară din grup care are o universitate cu oficiu de comunicare, descris chiar cu atribuțiile principale. Și în Cehia se regăsește încă o universitate care are însă consemnat pe site numai numele și contactul pentru persoana care se ocupă de PR și marketing.

Nicio universitate nu are un oficiu/departament de marketing, structură esențială în procesul de adaptare a sistemului educațional la cerințele economiei moderne și de conectare cu piața muncii în vederea creșterii șanselor absolvenților de a găsi un loc de muncă și de a-și dezvolta o carieră profesională în viitor. Cu toate că încă din anul 1955 Philip Kotler făcea precizarea că „Principala sarcină a acestuia (marketingul social, s.n.) este de a determina nevoile, dorințele și interesele consumatorilor săi și de a adapta instituțiile pentru a le oferi satisfacția dorită sau

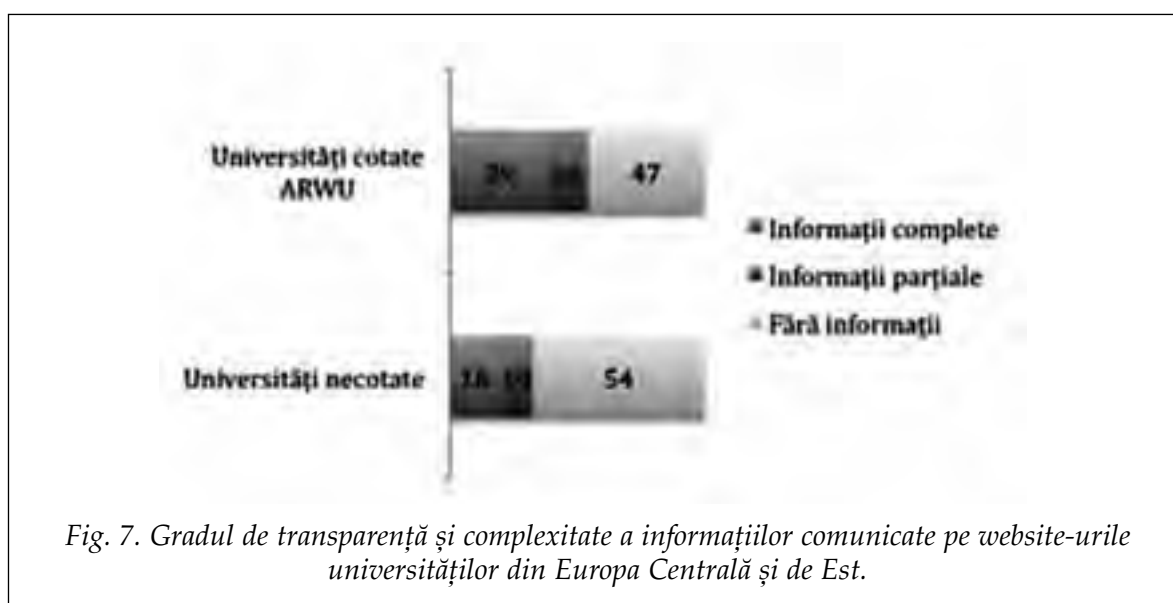
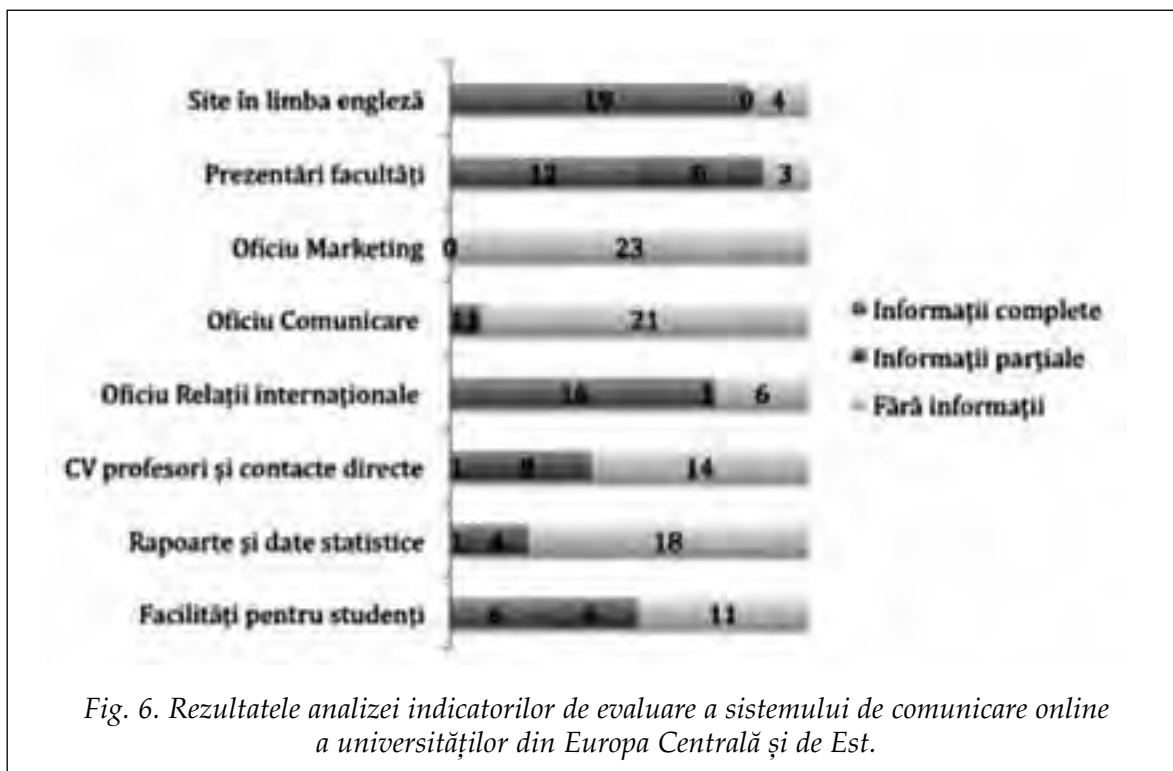

pentru a spori bunăstarea consumatorilor și a societății pe termen lung.” (Kotler, Fox, 1995), nici după mai bine de o jumătate de secol universitățile nu fac apel la tehnicile de marketing educațional atât de necesar în procesul de analiză, planificare, implementare și control al programelor de învățământ.

Studentii străini pot obține informații destul de clare în secțiunea Relații internaționale, unde majoritatea universităților detaliază condițiile și procedurile de admitere, regulamentele, modalitățile de susținere a examenelor, posibilitățile de acces și conținutul programelor europene pentru mobilitate etc. La Palacký University of

Olomouc din Cehia, fiecare facultate are un oficiu care oferă suport studenților internaționali. Sunt însă și universități care se rezumă doar la prezentarea programelor de colaborare cu diverse universități din lume și a programelor ERASMUS. România face, iarăși, imagine distonantă față de restul grupului și în privința acestui indicator: șase universități, din zece, nu au un oficiu de relații internaționale și nici informații legate de admitere pentru studenții străini.

Șase universități pun la dispoziția celor interesați informații detaliate privind facilitățile oferite, cazare, masă, consiliere profesională, posibilități de recreere etc., însoțite de detalii financiare. Central

European University din Budapesta are un website care poate concura cu oricare altul din țările occidentale cu tradiție în învățământul academic și, desigur cu reputație internațională. La secțiunea rezervată facilităților pentru studenți, pe site se găsesc informații detaliate privind serviciile de consiliere psihologică sau serviciile asi-

gurate persoanelor cu dizabilități. Alte șase universități din gruparea central-estică au o secțiune dedicată suportului pentru studenți, dar fără referințe financiare privind costurile pe care le implică traiul într-o altă țară. Unsprezece universități nu au pe site-uri nicio informație utilă studenților care vor să știe unde se pot caza, unde pot

lua masa și ce cheltuieli implică opțiunea de a studia în țara sau localitatea respectivă.

Cu greu se pot afla informații și despre cadrele didactice din universități, deși este recunoscut faptul că reputația profesorilor reprezintă unul dintre cele mai importante criterii după care se poate defini nivelul calității procesului de învățământ și al prestigiului universității. Doar o singură universitate, din Polonia, are o prezentare corespunzătoare a corpului didactic, cu CV-uri care pun în evidență experiența, valoarea și contribuția individuală la creșterea performanțelor instituției de învățământ.

Nici în privința rapoartelor privind situația anuală a universității sub aspectul activității, rezultatelor obținute și a folosirii bugetelor, nu există informații prea multe. Doar o singură universitate, Masaryk din Cehia, are afișat pe site rapoarte complete și

transparente în privința utilizării banilor, sub forma unor broșuri anuale. Alte patru universități prezintă date statistice despre studenți, absolvenți, activități de cercetare etc., dar fără o situație bugetară.

Dacă facem o comparație între universitățile prezente în ARWU 2012 și cele necotate, pe baza rezultatelor înregistrate la primii opt indicatori de analiză, se observă faptul că primele au informații afișate pe website-uri într-un quantum semnificativ mai mare.

Rezultatele obținute pot primi explicații relevante făcând comparații cu cele înregistrate la universitățile grupate în alte zone geografice ale Europei. Cu cât ne deplasăm către zona de Vest și de Nord a continentului, cu atât crește volumul, calitatea, privită și din perspectiva utilității, și transparența informațiilor online.

Bibliografie și referințe

- Balaban, D., C., 2009. *Comunicarea mediatică*, Tritonic Publishing House, București.
- Balaban, D., C., Ianuc, I., Meza, R., 2009. *Publicitate și New Media*, Tritonic Publishing House, București.
- Cabin, Ph., Dortier, J.-F., (coord.), 2010. *Comunicarea: Perspective actuale*, Polirom, Iași.
- Cuilenburg, J.J.van, Scholten, O., Noomen, 1998. *Știința comunicării*, Humanitas, București.
- Dagenais, B., 2003. *Campania de relații publice*, Editura Polirom, Iași, 2003
- Iacob, M., Iacob, D., Ion, E., 1999. *Cercetarea științifică și comunicarea în sistemul educațional*, A.I.S.M., București.
- Maxim, C., Banciu, D., 2009. *Comunicarea online - provocări și oportunități. Instrumente Office pentru mediul de comunicare*, Comunicare.ro, București.
- Oliver, S., 2009. *Strategii de relații publice*, Polirom, Iași.
- Robert L., Johnson, R., L., 2005. *Marketing Education in a Changing Educational Environment*, Journal of Business & Economics Research, 3(5), pp. 57-64.
- Keenan, K., 1997. *Cum să comunic*, București, Editura Rentrop Straton, București
- Kotler, P., Fox, K., 1995. *Strategic Marketing for Educational Institutions*, Englewood Cliffs, New Jersey, Prentice Hall.
- Lohisse, J., 2002. *Comunicarea – De la transmiterea mecanică la interacțiune*, Polirom, Iași.
- Muchelli, A., 2001. *Les sciences de l'information et de la communication*, Hachette, Paris.
- Oliver, S., 2009. *Strategii de relații publice*, Polirom, Iași
- Popescu, I. C., 2002. *Comunicarea în marketing*, Editura Uranus, București.
- Robert L., Johnson, R., L., 2005. *Marketing Education in a Changing Educational Environment*, Journal of Business & Economics Research, 3(5), pp. 57-64.
- Stepan A., Petrov Gh. & Iordan V. (1995). *Fundamentele proiectării și realizării sistemelor informatice*, Mirton Publishing House, Timișoara.
- Veghes, I., Ruff, B., G., 2003. *Relații Publice și Publicitate Online*, Polirom, Iași.
- <http://www.webometrics.info/en/Europe?page=58>

Valentin COȘEREANU

Cronologie Eminescu

*Viața, opera, contextul socio-cultural
raportate la manuscrise și amintirile
contemporanilor (IV)*

Abstract

Așa cum reiese din subtitlul Cronologiei, aceasta se referă la viața, opera și contextul socio-cultural în care a trăit poetul Mihai Eminescu, ilustrat cu citate din manuscrise și din amintirile contemporanilor.

Cuvinte-cheie: *viața, opera, amintiri.*

As it appears from the subtitle, the present work refers to the life, the work and the social and cultural context in which the poet Mihai Eminescu lived, illustrated with manuscript quotes and memories of contemporaries.

Keywords: *life, work, memories.*

1871

Așa cum promisese la nuntă, pe **5 ianuarie**, conform actelor, Gh. Eminovici se obligă să acorde fiicei sale Aglaia o zestre de 2000 de galbeni, sumă prea mare pentru resursele materiale ale căminarului. Pentru achitarea obligației asumate față de fiica și ginerele său, Eminovici va fi nevoit în cele din urmă să vândă Ipotești.

Ianuarie 19 Cele două societăți ale studenților români de la Viena, *România* și *Societatea literară și științifică*, fuzionează într-una nouă, intitulată *România jună*. Președinte ales este Ioan Slavici, iar bibliotecar, Eminescu; amândoi militaseră intens pentru reunirea celor două societăți studențești.

Eminescu are o proprie atitudine față cu scrierile sale, așa încât, spune Ștefanelli, *...nu spunea nimănui ce scrie, și dacă ne scrisese ceva nu arăta nici colegilor săi de cameră, ce a scris, ci încuia manuscriptul. Astfel «Sermanul*

*Dionis» și toate poeziile publicate în «Convorbiri...» în anul 1870-1871 și la începutul anului 1872, noi le cunoșteam abia după ce ajungea această revistă în mâinile noastre. Și precum nu spunea nimănui ce scrie, așa nu-i plăcea să discute cineva cu dânsul despre scrierile sale publicate. În astfel de cazuri el da din umeri și zicea: «Lasă-mă-n pace, îți place, bine, nu-ți place, treaba ta...», dar își continua colaborarea cu revista *Convorbiri literare*.*

În **februarie**, scriindu-i lui Iacob Negruzzi, aflăm că-l preocupa scrierea unui roman intitulat *Naturi catilinare: Scrierea e completă ca roman, ce s-atinge de scenele de sentiment, de descrierile locurilor etc., necompletează ca studiu, astfel încât cartea mea de notițe e plină de cugetările cu care cere a mă clarifica pe mine însumi și cărora le-am destinat de pe acuma locul în scheletul romanului*. Tot acum poetul (11 februarie) expediază pentru revista ieșeană poezia *Mortua est*, care va apărea tipărită la 1 martie.

2 martie Se semnează pacea dintre Franța și Germania. Prima pierde Alsacia și Lorena, fiind obligată să plătească despăgubiri în valoare de 5 miliarde franci aur.

Martie 15 Este publicată în *Convorbiri literare* piesa lui Ioan Slavici, *Fata de birău*, al cărei text fusese corectat și trimis revistei de către poet.

19 Martie Izbucnește revoluția franceză, iar eroul reprezentativ al acesteia va fi surprins de Eminescu în poezia *Împărat și proletar*.

Pe **20 martie** moare la Neapole, cel care rostise discursul funebru, atât de bine trăit, la moartea lui Pumnul, Alexandru (Alec) Hurmuzachi.

Martie 23 Sunt aprobate de către autoritățile austriece statutele *României June*.

Marte 27 Se naște marele scriitor Heinrich Mann, iar pe 9 aprilie, Eminescu notează în carnetul său manuscris, de care era nedespărțit, moartea lui Th. Röttscher, din care tradusesese (*Arta reprezentațiunii dramatice*).

Mai 15 Maiorescu începe publicarea studiului *Direcția nouă în poezia și proza română*. În acest studiu îl definește pe Eminescu, iar așa cum o face va rămâne între reperele fundamentale ale criticii: *Cu totul osebit în felul său, om al timpului modern, deocamdată blazat în cuget, iubitor de antiteze cam exagerate, reflexiv mai peste marginile permise, până acum așa de puțin format încât ne vine greu a-l cita îndată după Alecsandri, dar în fine poet, poet în toată puterea cuvântului, este d-l Mihail Eminescu. De la d-sa cunoaștem trei poezii publicate în «Convorbiri», care toate au particularitățile arătate mai sus, însă au și farmecul limbajului (semnul celor aleși), o concepție înaltă și pe lângă aceste (lucru rar între ai noștri) iubirea și înțelegerea artei antice. Este perioada în care Eminescu compune tabloul dramatic *Andrei Mureșanu*.*

În **iunie** se desfășoară farsa lui Hasdeu cu o poezie apocrifă trimisă și publicată în

Convorbiri literare. Eminescu este cel care depistează capcana, dar poezia era deja tipărită chiar în *Convorbiri literare*.

Iunie 5 Se naște la Botoșani istoricul, omul de știință, Nicolae Iorga.

Iunie 12 Un nou comitet de organizare a Serbării de la Putna va face trei Apeluri: *Către junimea română, Către junele române și Către onoratul public român*. Alecsandri face munca de selectare a viitoarelor cuvântări scrise și participante la concurs în vederea susținerii lor în cadrul festiv. Este perioada când *La întâlniri, Eminescu saluta cu formula: «Trăiască nația !», iar dacă era el salutat cu această formulă, răspundea cu cuvintele: «Sus cu dânsa !»*

Iunie 15 Lui Eminescu îi apar tipărite în *Convorbiri...* poeziile *Înger și demon* și *Floare albastră*, iar *Columna lui Traian* îi reproduce poezia *Noaptea*. În *Jurnalul Junimii* se menționează în procesul verbal din ședința II, 7 septembrie: *D. Eminescu cetește două poezii: Înger și demon și Floare albastră, care se primesc pentru a se tipări. Tot în această ședință se discută Subvențiunea de acordat lui Eminescu. (Jurnalul Junimii)*

Iunie Eminescu este la Ipotești, de unde urmărește îndeaproape organizarea serbării de la Putna. Din această perioadă datează mărturiile lui Matei, fratele poetului: *Când venea vara de vacanțe de la Wiana, mergeam amândoi la vânătoare de rațe selbatice la un iaz de pe moșia Cucoreni, proprietatea unui boier autohton tot de I-a ordine ca și Balș, Hatamnul Anastasie Bașotă (cel cu institutul de la Pomârla), el cu pușca adusă lui Iurașcă de Jeltuhin, și pe care o luase tata la moartea lui Iurașcă și o transformase la un armurier din Iași din cu cremene în cu capse, și eu una mică pe care o avea tot de la Balș. – Dar tot gânditor, vorbea el, spunea, râdea, dar iar rămânea gânditor. Grozav iubea pe țărani, mare simpatie avea pe Ardeleni...*

Iulie 10 Se naște prozatorul Marcel Proust, la Auteuil, în Franța.

August 6 De la Ipotești Eminescu îi scrie lui Maiorescu explicându-i lucruri de culise din societatea studenților români, în legătură cu niște cuvântări pentru serbarea de la Putna: *De nu mă înșel, se pare cumcă nu V-ar fi supărat într-atâta împrejurarea că Vi s-a prezentat o singură cuvântare, pe cât aceea, cumcă Comitetul ar fi anticipat asupra opiniunilor d-voastră.// Nu a fost însă Comitetul acela, care-a anticipat opinării D-voastră, ci numai membrii aceia, cari lucrase și ei cuvântări și cari citind pe a D-lui Xenopol și convingându-se cumcă într-adevăr ar fi cea mai bună din toate, și-au retras din bună voie pe-a lor, nevoind a le expune la o comparare, de care ei erau siguri, cumcă ar eși în desfavoroarea lor.*

August 11 Hasdeu descoperă manuscrisul dicționarului *Anonymus Lugosiensis*.

August 15 Eminescu publică articolul *Naționalii și cosmopoliții*, iar pe 17 august Consiliul municipal București votează un ajutor întru susținerea serbării de la Putna. Cu câteva zile înainte sosesc organizatorii și se construiesc porticul festiv, cuptoarele pentru copt pâine și gătit mâncarea (se aduseseră douăzeci de vite pentru tăiere, 200 de steaguri, 5.000 de candelă 500 lampioane 100 știubeie de rășină!), iar pictorul Epaminonda Bucevschi, prieten cu Eminescu, pictează și aranjează decorurile. Totul în ritm febril. La serbare vor sosi din țară și Mihail Kogălniceanu, Alexandru Xenopol, Ghedem Teodorescu, Grigore Tocilescu. Cât despre prepararea mâncării, Ștefanelli spune că *Acolo se frigea un întreg bou pe o uriașă frigare de lemn, așezată pe două furci înțepente în pământ. Câte patru oameni o învârteau de ambele părți, iar jarul de sub frigare era așa de mare, de nu te puteai mai că apropia. Cu deosebită plăcere se uita Eminescu la acest pitoresc tablou și-mi zise întâiași dată că vede un bou întreg în frigare...* Slavici spune și el că *Pe când unii purtau socotelile ori scriau în biroul comitatului, alții făceau muncă de salahori, iar alții cutreierau satele, ca să adune velințe, cearceafuri și perini pentru așternuturi, farfurii, tacâmuri și fețe de masă pentru banchetul festiv, și până în ziua de astăzi mi-a rămas inexplicabilă*

lă încrederea, cu care Românii din Bucovina ni-au încredințat avutul lor.

August 27, spre seară începe desfășurarea serbărilor de la Putna, la care vor participa peste 3000 de reprezentanți din toate provinciile românești. Organizatorii au avut sprijinul a numeroase personalități culturale din țară. Același Ștefanelli spune: *De-o parte și de alta a mormântului sta Comitatul, iar lui Eminescu și mie ne succese să stăm în fața mormântului la o depărtare cam de doi pași. Moment înălțător, care ne transporta și ne umplea de tainice fioruri, nesimțite până atunci. Spre seară Eminescu împarte poezia *La mormântul lui Ștefan cel Mare* semnată de Dimitrie Gusti, poezie care se va publica în ziarul *Telegraful* din 15-27 august 1971. Tot seara, în trapeza mănăstirii s-a desfășurat Congresul studențimii române de pretutindeni, la organizarea și desfășurarea căruia Eminescu fusese inițiatorul cu gândul la Unire. Umbla vorba printre săteni că scopul era cel al unirii Bucovinei cu țara. N-a fost să fie așa. Pe 30 august organizatorii părăsesc Putna. Familia notează: *Serbarea de la Putna precum aflăm chiar la încheierea foii noastre a reușit foarte splendid. Numărul celor prezenți se urcă la mii. În trapeza mănăstirii, Unii șezând împrejurul mesei, alții stând în picioare, iar alții urcați pe scaune au discutat în mijlocul fumului de țigări cu mult avânt, spune Slavici. Un ecou al Serbării acesteia mărețe se află într-un articol al gazetarului, în care se spune că *La Putna un călugăr bătrân mi-a arătat locul înlăuntrul bisericii, în care stetea odată aninat portretul original al lui Ștefan-Vodă. După original el a fost mic de stat, dar cu umere largi, cu fața mare și lungăreață, cu fruntea lată și ochii mari plecați în jos. Smad și îngălbenit la față, părul capului lung și negru acoperea umerii și cădea pe spate. Căutătura era tristă și adâncă ca și când ar fi fost cuprins de o stranie gândire...* Coroana lui avea deasupra, în mijloc, crucea de aur, împodobită cu cinci petre nestimate. Sub crucea coroanei urmau Duhul sfânt, apoi Dumnezeu tatăl, cu dreapta binecuvântând, cu stânga fiind globul pământului, pe cercul de margine al coroanei un rând de petre scumpe de jur împrejur. Îmbrăcat era Vodă într-un strai mohorât cu guler de aur, iar pe gât**

îi atârna un egolpion de pietre și mărgăritare. Câmpul portretului era albastru, în dreapta și în stânga chipului perdele roșii. Urmează povestea portretului.

August 30 În *Albumul Junimii*, despre care s-a mai vorbit, la numărul 49, se află și Mihai Eminescu, unde se specifică intrarea lui în Junimea, în 1871, dar unde notează el însuși data și locul nașterii: 1849 decembr. 20, Botoșani.

Octombrie Eminescu se întoarce la Viena pentru continuarea studiilor universitare, studiindu-l pe Bürke.

În această perioadă se poate localiza relația lui Ștefanelli în legătură cu disputa dintre el și un alt coleg român: *La o întrunire a studenților se iscase între Eminescu și Bumbac iarăși o discuție violentă cu privire la «Direcția nouă» și cearta a urmat și după întrunire... [...] La această discuție la cafenea, prinsese Bumbac cuvântul și vorbea repede și așa de tare, că Eminescu nu era în stare să ajungă și el la cuvânt. Cercase Eminescu de mai multe ori să replice, dar glasul său era întrecut de vocea lui Bumbac și numai mișcările buzelor lui Eminescu arătau că vorbește și el. După un timp Eminescu își pierdu răbdarea, își scoase căciula sa miștoasă din cap, o trânti pe masă și-i zise iritat lui Bumbac: – Na! vorbește-i acu căciulii mele!*

Pe **4 noiembrie** Eminescu este reales bibliotecar al Societății România Jună. Sunt urmate, cu regularitate, până la sfârșitul anului, ședințele *Junimii* ieșene.

Anul în care apar câteva periodice, toate cunoscute de Eminescu: *Românul* (C.A. Rosetti), *Trompeta Carpaților* (Cezar Bolliac), *Presa, Reforma, Ziua, Viitorul, Le journal de Boucharest* (Ullisse de Martillac), *Telegraful și Dracul*.

1872

Anul scrierii poemului *Memento mori* – *Panorama deșertăciunilor*. Este de la sine înțeles că scopul pentru care publici aci, chiar cu erori și fără aparat critic, acest poem, nu este pentru a-l abandona în această formă, ci spre a trezi cu

un ceas mai devreme o conștiință mai clară despre marele nostru poet, a cărui operă numai în ediția critică, oricât de modestă, își poate găsi o configurație. (G. Călinescu)

În **15 ianuarie**, la rubrica *Varietăți*, «*Sionul românesc*» scrie: *Dora d-Istria, născută principesa Elena Ghica, una din cele mai erudite femei ale lumii, vorbește perfect cincisprezece limbi, și este membră a zece societăți literar-științifice din diferite țări.* (Apud Petru Vintilă)

Ianuarie 21 La *Junimea* se stabilește calendarul prelecțiilor cu tematica: *Elemente de educațiune* și se discută contribuția membrilor societății în favoarea nenorocitului filosof Feuerbach.

În **24 ianuarie** Eminescu și Slavici îi scriu egumenului Arcadie Ciupercovici, responsabilizându-l pentru darurile aduse la mormântul și mănăstirea unde este înmormântat voievodul Ștefan cel Mare: *Prea cucernice Părinte, Închinând Comitetul darurile aduse la monumentul lui Ștefan cel Mare sfintei Mănăstiri Putna spre a împodobi biserica și Mănăstirea și îndeosebi monumentul Măritului Erou, care zace într-acea biserică, le pune totodată sub părinteasca îngrijire a Sănției Vostre și Vă roagă ca să primiți aceste daruri de avlavoșii români, cât protectoratul, ce prin aceasta Vi se oferă. Ianuarie 1872/Viena în 12/24/Ioan Slaviciu președinte/Pentru Comitetu M. Eminescu secretariu.* La Iași continuă cu rod ședințele *Junimii*.

Februarie 10 Eminescu scrie acasă: *Doctorul mi-a spus că principala cauză a boalei mele a fost izolarea deplină în care trăiesc și înconjurarea societății și a oamenilor, dar el se simte așa în largul lui și i se pare normală starea de singurătate, întrucât era creativă, așa încât continuă: Eu nu cred să fie asta. E drept că nu mă duc decât foarte rar în adunări, însă totuși mă duc câteodată. Și considera că îi erau suficiente ieșirile acelea rare. Restul era cititul și scrisul, modul lui natural de a se manifesta și de a trăi.*

Martie Aflată la Viena pentru o perioadă mai lungă de timp, Veronica Micle îl cu-

noaște pe Eminescu în cercul studenților români. *Cunoscându-te la Viena, modestia ta, și mai ales darul de a povesti unele întâmplări din viața marilor gânditori, m-a făcut să-ți port respect... Șase luni cât am stat în capitala Austriei mi s-a părut șase zile. [...] Erai timid și vecinic priveai în pământ. Laudele mele pentru frumosa-sele tale poezii păreau că te măgulesc, și atunci ai îndreptat priviri întrebătoare spre mine... Am rămas prieteni...* La Viena, marea problemă erau banii și iar banii: *Vă spun drept, că trăiesc cu mare greutate, scrie părinților. În momentul în care vă scriu aceste știri mă aflu în lipsă deplină de bani, așa încât voi trebui ca mâni să împrumut de la cineva, deși și împrumutarea e grea, căci cunoscuții mei, studenți ca mine, n-au nici ei de unde. Pe manuscrisul în care scria Panorama deșertăciunilor avea să-și noteze și cheltuielile care nu erau deloc puține.*

În **31 martie** se ține un bal la Viena în vederea strângerii de fonduri pentru Cabinetul de lectură. Nu se știe dacă Eminescu a participat.

Aprilie 8 Poetul cere din nou să i se trimită bani de acasă: *Vă rog pentru suma obișnuită de 8 galbeni, care-mi trebuiesc la începutul fiecărui semestru pentru plata banilor colegiali, dar se gândește că vremea îi impune și cumpărarea unui pardessus.*

Aprilie 27 Moare scriitorul Ion Heliade-Rădulescu (n. 1802). Eminescu scrie o odă funebă intitulată *La moartea lui Eliade*. Nu-i scăpa nici un eveniment, nici o pierdere a culturii mari și le marca fie într-un necrolog fie printr-o creație originală. În cenaclul *Junimii* ieșene începe obiceiul rezumatelor ziarelor care apăreau în țară. Despre poet, G. Panu își amintește în legătură cu înțelesul unei poezii următoarele: *O poezie nu trebuie înțeleasă în totul, continuu, căci dacă toți bucherii de la școală o înțeleg, atunci nu mai este poezie.*

Pe **8 mai** Eminescu și Slavici sunt aleși membrii în Societatea *România Jună*, secția literară.

Mai 15 În *Convorbiri literare* este publicat studiul lui Titu Maiorescu *Direcția nouă în*

poezia și în proza română. Menționându-l pe Eminescu imediat după Alecsandri, criticul îl consideră pe noul colaborator al *Junimii* poet în toată puterea cuvântului.

Mai-iunie Din cauza dificultăților materiale, poetul este nevoit să părăsească Viena pentru a reveni în țară; până în toamnă se află la Ipotești.

Pe **28 iunie** Eminescu se întâlnește cu Titu Maiorescu la Botoșani, ocazie cu care îi va relata criticului isprava lui Scipione Bădescu, gazetar și poet botoșănean, prin care, pentru a obține bani în vederea tipăririi volumului său de poezii, dedică mai întâi volumul unui Ioanovici de la Curtea de cașă, apoi lui Mocioni apoi lui Principelui Carol. Întrebat, acesta răspunde simplu: *Ce, nu sunt poeziile mele?* fapt ce se vede că l-a distrat teribil pe Eminescu, ca atunci când a povestit taică-său întâlnirea cu Domnitorul.

La **1 iulie** este destituit și din învățământ institutorul Ion Creangă *pentru faptele sale incorijibile și incompatibile cu caracterul său de cleric.*

Pe **17 iulie** junimistul Nicu Gane este ales primar al Iașilor.

În **august**, Eminescu petrece la Botoșani, cum relatează Andronic Țăranu, împreună cu Toma Micheru și sora sa Natalița, apoi scrie o scrisoare de recomandare lui Maiorescu pentru violonistul Micheru, numindu-l un *geniu armonic*. Poetul, bine dispus, a recitat mai întâi din poeziile sale, apoi, dovadă că era deja în cunoștință de cauză în legătură cu folclorul de mahala, a recitat, după ce s-a mai încălzit atmosfera și poezii mai deocheate, iar Natalița l-a impulsat să continue.

Septembrie 1 În cursul șederii sale la Iași, Eminescu participă la câteva dintre sedințele *Junimii*, unde citește *Sărmanul Dionis, Egiptul* (**1 septembrie**), precum și *Înger și demon, Floare albastră*, pe **7 septembrie**, când se votează încă pe 2 luni subvenția pentru Slavici (20 galb.) pentru a-și putea depu-

ne examenul și subvențiunea de acordat lui Eminescu.

În **septembrie**, pe data de **14** moare poetul Dimitrie Bolintineanu (n. 1819), grav bolnav de tuberculoză, caracterizat în Epigonii astfel:

Pe-un pat alb ca un lînțoliu zace lebăda
murindă,
Zace palida vergină cu lungi gene, voce
blândă –
Viața-i fu o primăvară, moartea o părere
de rău;
Iar poetul ei cel tânăr o privea cu îmbăta-
re,
Și din liră curgeau note și din ochi
lacrimi amare
Și astfel Bolintineanu începu cântecul
său.

Iorgu Eminovici se întoarce la Ipotești
pentru a fi îngrijit de familie.

Pe **10 septembrie** moare și Avram Iancu
într-o nejustificată mizerie, la Baia-de-Criș.

Septembrie 22 În cadrul ședinței societă-
ții *Junimea* se hotărăște acordarea unei sub-
venții lui Mihai Eminescu pentru a-și conti-
nua studiile la Berlin, și prelungirea sub-
venției acordate lui Slavici pentru a-și
încheia studiile la Viena. Poetul va trece mai
întâi pe la Ipotești și Botoșani.

Octombrie 1 Este publicată în *Convorbiri
literare* poezia *Egiptul*. Este rodul cursurilor
lui Lepsius, marele egiptolog, cursuri pe
care Eminescu le frecventa cu mare curiozi-
tate și din care își lua notițe, așa cum ne rele-
vă manuscrisele.

Pe data de **20 octombrie** Matei Eminescu,
fratele poetului, elev al Școlii militare din
Iași, este cu gradul de soldat.

Octombrie 22 Moare poetul francez

Théophile Gautier, iar pe **26 noiembrie** moare și generalul Pavel Kisselev.

Decembrie 1 Apare în *Convorbiri literare* partea întâi din proza *Sărmanul Dionis*. În Jurnalul Junimii se regăsește mențiunea următoare, scrisă de mâna lui Xenopol: *D. Eminescu cetește fragmente din «Diorama» și anume «Egiptul» și începutul evului de mijloc. Apoi cetește novela sa «Sermanul Dionisie». Asupra acesteia D. Pogor și Maiorescu observă că sfârșitul și modul deslegării nu corespunde cu caracterul întregii scrieri. Se primește pentru a se tipări.*

Decembrie 3 Șerban, aflat la Berlin, îi scrie lui Mihai că tatăl lor nu-i va trimite bani, așa încât îl sfătuiește să se adreseze *Junimii* pentru a-l ajuta, specificând faptul că tatăl era supărat pe el întrucât nu se înscrisese încă în noul an universitar. *Trebuie să-ți observ însă, cum că tata, după cum s-a exprimat ieri, nu ți poate trimite banii, înainte de 10 dechemvrie stil vechi (22 stil nou) și chiar putând nu va voi. Asta este așa desigur, încât nici trebuie să mai aștepti, de aceea ar fi bine să te adresezi la Junime unde e posibil ca să ai mai multă trecere. Eu voi face împreună cu Iorgu tot ce ne va sta în putere pentru a-l îndupleca...*

Decembrie 16 Sosit la Berlin din luna octombrie, Eminescu se înscrie ca student ordinar la Universitatea din Berlin, Facultatea de Filosofie. Frecventează cursuri de filosofie, filosofia științei și de istoria antică.

Apare *Prima verba*, volumul de debut al poetului Al. Macedonski, poetul îngâmfat și agresiv verbal.

Apar *Scrierile* lui C. Negruzzi, 3 volume, la București.

1873

Ianuarie 1 Maiorescu și Xenopol petrec revelionul la Alecsandri, la Mircești. În primăvara acestui an, Șerban Eminovici sosește și el la Berlin pentru continuarea studiilor, iar Eminescu începe audierea cursurilor lui Zeller (filosofie), Du Bois Reymond (științele naturii), Lepsius (egiptologie).

Ianuarie 22 Apare în *Convorbiri literare* partea a doua din nuvela *Sărmanul Dionis*.

Aprilie 1 Apar în *Convorbiri literare* poeziile *Înger și demon* și *Floare albastră* citite mai înainte la cenaclu. Tot în luna aceasta Maiorescu citește *Beția de cuvinte*, într-o atmosferă pe deplin junimistă: *Mi-aduc aminte când dl. Maiorescu a citit «Beția de cuvinte» la «Junimea»; era în primăvara anului 1873; Junimea se ținea la dl. Pogor. Nu transpirase nimic asupra acestui articol, noi eram cu toții dispuși, făceam glume, râdeam, era o atmosferă minunată. Iată că dl. Maiorescu scoate un manuscript și-i citește titlul «Beția de cuvinte». Deja titlul era atrăgător și sugestiv; noi ne prăpădeam de râs, căci de la cele întâi rânduri cu teoria lui Darwin se vedea bine unde autorul nostru voiește să ajungă. Și atunci timp de trei sferturi de ceas, cât timp dl. Maiorescu a citit, n-a fost decât un continuu hohot de râs. Rar am văzut la Junimea un succes mai mare și o vervă mai drăcească.* (Gh. Panu)

Mai 2 Moare la Heidelberg prințul, Al. Ioan Cuza, în urma unei afecțiuni cardiace, iar Eminescu, la Berlin audiază cursurile lui Althaus despre filosofia lui Hegel. Continuă apoi cu audierea lui Dühring, în legătură cu optimismul filosofic și pesimismul poetic, precum și un nou curs interesant și atractiv pentru poet, *Moravurile și obiceiurile egiptenilor*, a lui Lepsius.

Acum, când poetul face excursii, probabil în urma învățămintelor trase din perioada precedentă, a singurătății, dar și a aducerii aminte de pădurea Baisei de la Ipotești, prin împrejurimile Berlinului, Eminescu notează versuri ușurele de genul:

Din Berlin la Potsdam merge
Drum-de-fier precum se știe.
Dară nu se știe încă
C-am luat bilet de-a treia.
C-am plecat de dimineață
Cu un taler și doi groși
Și de gât cu blonda Milly
C-ochi albaștri, buze roși...

N-are rost a căuta în Milly, spune Petru Vintilă, ceva mai mult decât o aventură erotică

și acest lucru nu e de căutat nici în alte nume feminine exercitate grafic pe hârtie, cum ar fi de exemplu cele din ms. 2259: Clarisse Vernetz, Clara Brommer.

Iunie 1 *Revista contemporană* începe atacuri nejustificate și tendențioase împotriva *Beției de cuvinte* a lui Maiorescu, acuzându-i pe junimiști că se dedau la umor între mai multe pahare de bere în «Borta rece», iar împotriva lui Eminescu se spune de-a dreptul că greșelile din «Egiptul» nu sunt tolerate nici unui școlar din clasa a III-a gimnazială, și D. Eminescu este în fruntea noii direcțiuni. Ziarul *Românul* atacă și el pe aceleași teme; reacțiile junimiștilor sunt diverse: Maiorescu și ceilalți mimează că nu le pasă, iar lui Eminescu chiar nu-i păsa, căci G. Panu spune că râdea cu indiferență, auzise că în «Contemporanul» este atacat dar nu-și dăduse osteneala nu numai ca să citească, dar nici măcar să se intereseze ceva mai aproape.

Acum poetul scrie părinților că *Pe Șerban îl văd rar, căci șede foarte departe de mine. Dacă vorbesc cu el despre afacerile lui, el nu mă clarifică niciodată într-atâta, ca să știu ce are de gând să facă.* Cu alte cuvinte, Șerban își vedea de studiul său și nu voia să discute propriile atitudini, cum n-o va face nici Eminescu, de altfel.

Iunie Dificultățile financiare ale poetului sunt tot mai mari, familia reușind cu greu să-i trimită banii necesari șederii la Berlin. Pentru ca Eminescu să nu renunțe la studii, junimistul Th. Rosetti, agent diplomatic al României la Berlin, îi suplimentează poetului retribuția ce o primea ca secretar la agenția diplomatică română din Berlin.

Iunie 28 Moare Andrei Șaguna.

Iulie 14 Eminescu cere un certificat de absolvire a celor două semestre (probabil să justifice părinților că a frecventat cursurile), pe care-l obține, iar pe **17 iulie** i se eliberează o dovadă că a restituit cărțile împrumutate de la Biblioteca regală. În **26 iulie** i se eliberează un alt certificat de la rectoratul și senatul Universității, din care reiese că a

studiat filosofia și nu i se reproșează nimic moral sau material. În țară continuă atacurile *Revistei contemporane*, dar și a altor publicații, dar junimiștii se ocupă de creațiile lor.

Pe **21 septembrie**, la vârsta de 29 de ani moare **Iorgu**, fratele poetului și este înhumat la Ipotești, după ce părinții tăinuiesc sinuciderea acestuia, pentru a putea fi înmormântat creștinește. *Studiase Academia prusiană la Berlin și, la moarte, avea gradul de locotenent. Era frumos, blând și ciudat. Actul de deces vorbește în acest sens, căci în el se scrie: S-a înmormântat de preut fără autorizarea Primăriei. Preutu se va înainta Parchetului pentru cutezare.* (Petru Vintilă)

Octombrie 27 Are loc aniversarea *Junimii*, ocazie cu care se pierde *Dosarul aniversărilor*. Nu este de mirare, căci și anunțul vorbește în acest sens: *Sâmbătă în 27 Oct. Fiind aniversarea «Ortalei», mare beție la «Burtă Rece», toți membrii sunt poftiți la bere și chiftele.* (Apud Petru Vintilă)

Decembrie Eminescu se înscrie cu întârziere din nou la cursuri, prins probabil de cine știe ce lecturi ori de propriile creații.

Pe **12 decembrie**, spre mâhnirea lui Eminescu, este rechemat în țară agentul diplomatic Teodor Rosetti și înlocuit cu N. Krețulescu, despre care poetul scrie că este *o antichitate rară, din vremea lui Papură-Vodă. Îi va reduce și salariul poetului, funcționar la Agenție la 30 de talgeri, cu parigoria că o să-mi dea o bursă. O bursă pe care n-o va primi niciodată. Fin observator de oameni, scriindu-i lui Rosetti, Eminescu îl ironizează pe noul diplomat fără har și lingușitor: Găsește excelența sa că taxa de birjă e prea mare; depeșă cifrată; îl salută pe excelența sa pe stradă un ovrei care cumpără haine vechi; scrisoare către măriasa despre popularitatea câștigată în neamul lui Israel. Fericit muncitor eu, care duc nu numai scrisorile acestea la poștă, nefericit măriasa, care trebuie să le citească pe toate...*

Apare volumul de poezii intitulat *Une saison en enfer* a lui Artuhur Rimbaud.

Este anul în care Ion Luca Caragiale debutează cu *Ghimpele*.

1874

În scrisorile ce i le adresează, Titu Maiorescu îl îndeamnă pe Eminescu să-și susțină doctoratul în filosofie, pentru ca la întoarcerea în țară să poată fi numit profesor la Universitatea din Iași. Eminescu va face toate diligențele necesare în acest sens, dar în final va renunța. Acum este timpul când în manuscris (2278, f. 14) poetul notează: *Când eram încă la universitate, aveam o ciudată petrecere... adesea ziua pe uliți, stând numai pe ici, pe colo, la câte-un anticar și răscolindu-i vechiturile, luam din cărțile lui tot ce-mi părea mai bizar și mai fantastic și veneam apoi acasă, citeam și însemnam într-un caiet numit fragmentarium toate... câte-mi plăcea. Ajungând acasă, noaptea, după ce astupam soba, citeam și traduceam spre propria mea plăcere ceea ce am spus mai sus...*

Ianuarie 29 Știind că va avea un post important în guvern, Titu Maiorescu îl chestionează pe Eminescu într-o scrisoare, cu destulă delicatețe: *Cum stai cu doctoratul de filosofie ? Îl faci la Berlin ?* Apoi acesta se explică: *În orice caz însă te rog să vezi și în această întrebare un semn de atențiune și considerare, ce o avem toți din cercul nostru pentru D-ta; asemenea cuvinte ar fi de prisos pentru alții, căci ei ar simți de la sine ceea ce se cuprinde în ele; dar pesimiștii de felul D-tale trebuie, poate, să fie din când în când deșteptați din visul concentrat al microcosmosului lor interior.*

Februarie 10 Moare Eudoxiu Hurmuzachi, autorul celor cinci tomuri de *Fragmente zur Geschdichte der Rumänien*, al căror prim volum îl va traduce în românește Mihai Eminescu în timpul cât a stat la Florești (Dolj), la conacul lui Zoe Mandrea, soția junimistului Nicolae Mandrea. Colecția acestui mare cărturar și patriot număra la 1899 un număr de 23 de volume.

Februarie 13 Eminescu este deja citat (chiar în particular) de către apropiați. Ioan Slavici, într-un moment greu al vieții sale, în pericol de a i se amputa o mână, îi scrie lui

Iacob Negruzzi: *O – azi nu combat mai mult pe Eminescu. Instinctiv îmi pun întrebarea, dacă o viață precum este a mea, merită să fie susținută. Da ! – «Cine nu este, nu simte dureri, – și multe dureri sunt puține plăceri».* Își știau unul altuia nu numai suferințele cotidiene, dar citeau și citau din scrierile celuilalt/celorlalți.

Februarie 26 Pentru că Maiorescu îl întrebase odată despre oferta doctoratului, cât timp și ce mijloace îi trebuie, Eminescu răspunde: *Întorc mai degrabă întrebarea și spun: cât timp și mijloace mi s-ar putea pune la dispoziție, eu declarând de mai înainte că sunt gata să rambursez totul, când mă voi vedea ajuns cu titlul meu academic la un liman sigur. Căci e mai bine să iau după aceasta și să-mi măsur timpul și locul cu măsura realităților.* Apoi se explică mai adâncit, în funcție de firea sa: *Când e vorba să vă spun ceva (da ori ba) atunci nu spun de obicei nimic și adevărata mea fire primordială se arată fără șovăire: – devin ticăit.*

Martie 20 Eminescu va nota în manuscrisul 2286, f. 90, după o corespondență de șase săptămâni cu Maiorescu, următoarele: *prelegerile mele vor începe într-al 20 Mart.* Obiecte: *Introducerea în filosofie de 4 ori pe săptămână,* dovadă că luase în serios doctoratul, dar împrăjările l-au contrazis.

Aprilie 7 Titu Maiorescu este numit Ministru al Cultelor și Instrucțiunii în cabinetul Lascăr Catargi, post din care va dispune trimiterea subvențiilor de studii către Eminescu și Slavici. Din acest an, Titu Maiorescu se stabilește definitiv la București. În aceeași zi a numirii sale pe post, va pleca la Cernăuți, de unde va expedia lăzile cu documente din istoria românilor copiate de Eudoxiu Hurmuzachi din Arhiva imperială vieneză, lucru ce denotă o responsabilitate aparte asupra documentelor ce țin direct de istoria noastră națională și cât de prețioase erau.

Aprilie 26 Maiorescu aprobă acordarea bursei pentru susținerea doctoratului lui Eminescu, în calitatea sa de ministru: 100 de

galbeni, mai întâi, pentru depunerea doctoratului și teză, cu condiție ca în urmă să înapoieze ministerului acești una sută galbeni.

Mai 7 Eminescu optează pentru susținerea doctoratului la Iena. Maiorescu îi scrisese apăsător la **1 mai** că Numirile pe care le fac trebuie să fie perfect corecte, adăugând la final: nu «ticăit», ci răspunde clar: de ce sumă ai nevoie și pe când doctoratul. Eminescu va răspunde de această dată limpede: Voi pleca deci cât se poate de curând la Iena, și sper că deja la începutul lui August să-mi pot da doctoratul.

Iulie 3 Șerban, fratele lui Eminescu, se scuză într-o scrisoare către un anume domn Betzhold că amână plățirea datoriei: Aș fi împlinit această obligație fără greutate dacă nu m-ar fi împiedicat la lucru boala mea, peste care s-au adăugat cheltuielile de îngrijire, care mi-au secătuit toate mijloacele.

Mai 18 Ion Creangă depune cerere pentru reintegrarea lui în învățământ.

Pe **30 iulie** Eminescu încheie cursurile universității berlineze, unde a audiat marii profesori ai timpului: Dühring, Nitsch, Munk, Poggenдорf.

August 14 Gheorghe Eminovici este nevoit să pornească pe urmele fiicelor sale Aglaia și Harieta care, fiind plecate la băi în străinătate, se îmbolnăvesc de tifos. Călătoria îl obligă pe căminar la un important efort financiar. În acest timp, Eminescu se întoarce în țară, unde i se pregătise postul de bibliotecar la Iași, dar nu înainte de a face o excursie de studii în vederea doctoratului, cu gândul că-l va putea pregăti, la biblioteca ieșeană, în liniște, unde urma să lucreze. Va trece prin arhivele din Königsberg, Cracovia și Lemberg. Acasă află de boala celor două surori, apoi de la Ipotești va pleca la Iași, unde își ia în serios munca de organizare a bibliotecii, muncă care-i va răpi timpul, distrăgându-l de la pregătirea doctoratului. Numai luarea în primire a 15000 de opuri, aproximativ 30000 volume îi va lua timp îndelungat. Iată și o presupusă explicație a plecării poetului din Berlin,

adusă de Iacob Negruzzi în Amintirile sale: ...zadarnic l-am trimis pe Eminescu la Berlin. Fie că el nu se putea hotărî să se pregătească pentru examenul de doctorat, fie că pasiunea pentru Veronica îl rechemă înapoi la Iași, el părăsi Berlinul, fără chiar a ne preveni, și într-o bună dimineață ne pomenirăm cu dânsul întors definitiv...

August 24 Acum, Eminescu scriindu-i lui Al. Samurcaș, îi va spune că nu abandonează doctoratul și este de crezut, dar ca oriunde s-a dus, poetul și-a luat munca în serios, căci așa era el construit: postul de la bibliotecă este, după propria mărturisire, singurul care nu e în stare de-a-mi întrerupe întru nimic preparațiile mele pentru doctorat, nici ocupațiunea mea, care întotdeauna va rămâne științifică și literară. Dar ca la toate, spune mai departe, începutul și-aici e greu și numai luarea-n seamă și numărarea a 15.000 opuri (peste 30.000 volume) e un lucru, de nu greu, totuși răpitor de vreme.

August 25 Ion Ghica este ales membru al Academiei Române.

Pe **23 august** Eminescu, doctorand în filosofie, este numit provizoriu în postul de bibliotecar al Bibliotecii Centrale din Iași..., apoi în **30 august**, acesta va depune jurământul la preluarea funcției de director al Bibliotecii din Iași, în fața rectorului universității, Ștefan Micle. Avea dreptate Ghimpele să improvizeze versuri pe seama acestei numiri, în felul acestora:

Și pe junele Eminachi,
Din Berlin abia sosit,
În locul lui Botnarachi
Peste Biblii l-a numit.

Pe **14 septembrie**, poetul se destăinuie Veronicăi: Sunt fericit că mi-am ales un loc potrivit cu firea mea singuratică și dornică de cercetare. Ferit de ziua de mâine, mă voi cufunda ca un budist în trecut mai ales în trecutul nostru atât de măreț în fapte și oameni... Numai că destinul i-a jucat feste în acest sens... Eminescu devine, alături de Xenopol, Lambrior, Vârgolici, om de bază al discuțiilor

lor din cenacul junimist ieșean. În ceea ce privește munca sa la bibliotecă, Eminescu se preocupă de achiziționarea de cărți vechi și manuscrite pentru completarea fondului de carte al acesteia. În paralel, studiază în vederea doctoratului în filosofie, proiect la care nu renunțase decât temporar. Acum este timpul când Slavici îi face poetului un portret pe cât de succint, pe atât de veridic: *a nimăruî limbă nu-mi place ca a lui Eminescu și să cunoști pe Eminescu, și vei afla un om de felul, în care natura nu produce decât în momentele sale de preocupățiune.*

În data de **19 septembrie**, Eminescu încă este preocupat de doctoratul său. Îi scrie lui Ioan Al. Samurçaș: că în Königsberg a stat de vorbă cu directorul arhivei din oraș, culegând notițe asupra țărilor învecinate Poloniei, dându-și seama că *E altceva a face cercetări pentru sine însuși, cari, greșite chiar fiind, nu au nici un caracter oficial, și altceva când ca reprezentant al unui guvern, cercetezi cu toată responsabilitatea morală documente vechi...* În Cracovia a aflat că deja se publică documentele arhivei (așadar le-ar fi avut la îndemână fără cheltuiala deplasărilor și relativa bâjbâială din arhive), iar la Lemberg a vrut să fotografieze biserica Movileștilor și portretele din ea, (*familia lui Ieremia Movilă și portretul unui Armaș din țara-românească, care cu vremea a fost mare-cancelar al Poloniei*), dar l-a oprit lipsa mijloacelor de a plăti un fotograf.

În **octombrie** Lambrior îi scria lui Maiorescu că Eminescu nu poate pleca în străinătate pentru susținerea doctoratului, căci sunt oare care întâmplări grave în familia sa... În adevăr, Samurçaș îi telegrafiază lui Eminescu în felul următor: *Boala lui Șerban înrăutățită, complicată cu nebunie, silit internat spital, de urgență luați măsuri bănești, iar direcțiunea spitalului anunță și ea Agenția Română că fratele acesta al poetului se află într-o stare atât de agitată încât medicii, pe mai multă vreme, nu pot îngădui nici o vizită a rudelor sau a prietenilor la el.*

Octombrie 14 La Facultatea de litere din București, Hasdeu inaugurează cursul de filologie comparată.

Octombrie Eminescu suplinește cursul de *Logică* la catedra lui A.D. Xenopol de la Universitatea ieșeană.

Convins că un doctorat l-ar pune în acord cu lumea și societatea, dar nu cu el însuși, poetul renunță la acest grad universitar și academic, iar celorlalți, în schimb, le spune că dacă nu sunt preocupați de marile probleme ale evoluției omenești, atunci musai că ei nu au capul tăiat pentru asemenea probleme. El le avea, dar cu toate astea renunță la titlu. Nu-l interesa: *Căci direcția noastră se caracterizează printr-o conștiințiozitate care nu se mulțumește cu îndeplinirea doar exterioară a ceea ce se cere să reprezinti. Un titlu de doctor m-ar aranja într-adevăr cu lumea și cu ordinea ei legală, nu și cu mine însumi, care deocamdată nu mă mulțumește, nu. Tocmai această împrejurare concretă mi-a arătat limpede seriozitatea sarcinii mele, iar ideea foloaselor ce mi s-ar putea oferi pe această cale nu e mai puternică decât conștiința datoriei. Iată de ce aș cere timp. Cât, depinde iarăși de mijloacele mele.*

Octombrie 25 Are loc banchetul Junimii, iar Eminescu este surprins jonglând în glumă cu un proaspăt junimist, tot pe teme... poetice, chiar dacă animat de un pahar. Altfel de natura lui era tăcut, adaugă G. Panu, cel care relatează faptil.

Noiembrie 1 Eminescu publică în *Convorbiri literare* un articol despre Constantin Bălăcescu, în care spune cum nu se poate mai frumos și mai adevărat că, *Dacă cineva ar împărți oamenii în două, adică în mulțimea ce se mișcă plină de intenții și interese iară de pe alta cei ce o privesc pe ea sau pe sine însuși prin ochelarii liniștei sufletești, atunci și acest scriitor ar trebui așezat în numărul celor din urmă.*

Noiembrie Poetul este invitat la seratele literare ale Veronicăi Micle. Pe **8 noiembrie** îi scrie acesteia: *Cronicile și cântecele populare formează, în clipa de față, un material din care culeg fondul inspirațiunilor. Cred că voi putea citi în salonul Dv. O poezie, având un subiect cules din acest material.*

Originalitatea preocupărilor lui Eminescu la Bibliotecă se desprinde și din propunerile

nu mai puțin originale și realiste pe care le face: *Bibliotecarul a pus în vedere subscrișilor mai multe cărți și manuscrise vechi*. Continuând, totodată, și preocuparea proprie în achiziționarea a astfel de materiale, având deci experiența proprie în astfel de situații, omul responsabil pentru munca sa de bibliotecar propune ca în ședința respectivă să fie prezent și d-l decan al Facultății de litere spre a judeca despre valoarea lor. Fiindcă unele [pe care le citează mai sus n.n.], anticarul le propune și în schimb cu alte cărți, pe care biblioteca le posedă în exemplare mai multe, dorim ca în ședința viitoare să se designeze acela care-ar fi să se câștige prin schimb.

Noiembrie Bolnav de tuberculoză și alienat mintal, Șerban Eminovici (33 ani) moare la Berlin, lăsând în urma sa datorii, care vor fi pasate de la unul la altul, căci Eminovici bătrânul încearcă să eludeze plata lor cât mai mult timp.

În luna aceasta îl va aduce Eminescu pe Creangă să citească la *Junimea*, după ce între cei doi se leagă o mare și susținută prietenie. Tot acum Slavici mărturisește că *Eram, ce-i drept, toți patru oameni foarte cu minte, dar nu ni se potriveau ceasornicile și nu puteai niciodată să știi când se culcă unul și când se scoală celălalt, când să-i găsești pe toți îmbrăcați și care când e gata să stea la masă*. Aceasta era atmosfera de grup în care trăiau și munceau prietenii poetului, implicându-l în aceasta și pe cel care povestește (pe Slavici) că *Petrecându-și viața ca dânsul [cu Eminescu n.n.], cei mai mulți oameni s-ar fi prăpădit în scurt timp. Pe el nu-mi aduc aminte să-l fi văzut vreodată bolnav, nici posomorât*. Era deci în 1874, când poetul era în deplinătatea puterilor sale fizice și creatoare.

Decembrie 1 Revista *Convorbiri literare* publică poemul *Împărat și proletar*, purtând în manuscrise titlu *Proletarul, Ideile unui proletar sau Umbre pe pânza vremii*. Izbucnise revoluția franceză, iar imaginea surprinsă a proletarului perorând pe lângă mese lunge în fața plebei, dar atacând pe baricade atunci când este nevoie, nu sunt altceva decât imaginile Comunei din Paris.

La Berlin, pe **2 decembrie**, este înmormântat fratele lui Eminescu, Șerban. Eminescu telegrafiază la Berlin, lui Samurcaș, dar scrie imediat și acasă: *Vă rog a-mi răspunde grabnic, ce puteți face și dacă-i puteți trimite cel puțin pe două luni deocamdată*. Are grijă să se intereseze și de situația din familie, dar mai ales să fie delicat și discret în legătură cu mama sa. *Să-mi spuneți și cum stau toate acasă și să tăinuți mamei cuprinsul scrisorii mele*. Ministrul Cultelor a fost în Iași. El știa deja despre Șerban, dar neavând nici o sumă disponibilă din buget, nu poate veni în ajutorul său.

Matei, fratele mai mic al poetului îl caracteriza astfel: *Oacheș ca un Țigan, constituție debilă, statură mai sus de mijloc – vindictiv*.

Pe **3 decembrie** Krețulescu anunță Ministerul de Externe din București că a încetat din viață la spitalul Charité și ieri 20 Nov./2 Dec. A fost înmormântat la cimitirul ce poartă același nume cu spitalul; am îngrijit ca ceremonia funebră să se facă după buna cuviință, invitând pentru aceasta preotul de la capela rusească.

Prietenia dintre Creangă și Eminescu se maifesta în fel și chip: fie stăteau de vorbă ceasuri și nopți întregi la bojdeuca din Țicău, unde Creangă îi citea povești și povestiri, când poetul îi spunea *Lasă Creangă, ai să citești la «Junimea», tu n-ai nevoie să fii corectat de nimeni; fie îl asculta povestind, ceea ce-i făcea o mare plăcere, iarna, la gura sobei, cu câte un pahar de vin vechi roșu, fiert cu scorțișoară și măr domnesc, după cum spune Emil Gârleanu, fie dăruindu-și în semn de prețuire cărți vechi și valoroase, fie plimbându-se pe dealurile Cricului*.

Apare eseul lui A.I. Odobescu, *Pseudo-Kynegetikos*. În publicistica sa, Eminescu nu trece cu vederea scrierea aceasta: *stilul deci e cel epistolar – al scrierilor intime*. *Scrisoarea intimă înlocuiește graiul viu, conversația, de aceea lipsesc din ea grămădirile de abstracții, perioadele încărcate cu propoziții subordonate; ca și în conversații, vorbirea se mișcă în scurte propoziții principale și relațiile logice ale cugetă-*

rilor se cunosc mai mult din cuprinsul propozițiilor decât din forma gramaticală a combinării lor.

Lui Titu Maiorescu îi apar tipărite volumul de *Critice*, la Editura Soccec, București.

P. Ispirescu publică *Snoave sau povești populare*, în 2 volume, la București.

Iacob Negruzzi publică și el *Copii de pe natură*, tot la București.

Tot în acest an apare volumul lui Paul Verlaine, *Romances sans paroles*.

1875

Încă din ianuarie Eminescu face în continuare demersuri pentru achiziționarea de cărți și manuscrise, care-l interesau, probabil, și pe el și pe care, cu siguranță le parcurgea.

Ianuarie 15 Apare o nouă revistă cu titlul *Revista Junimei* condusă de Demetriu G. Ionescu, cel care va deveni mai târziu, lăsându-se de politică, Take Ionescu. Ea proclamă de la început: *Neapărat că toți suntem pentru această «nouă direcție» așa cum o dezvoltă D. Maiorescu, în principiu, în teorie; dar nimineia nu va suferi să i se impună ca modele searbădele și misticele producțiuni ale Dd. Naum, Bodnărescu, Pogor, Beldiceanu, Vârgolici, Eminescu et compania (Petru Vintilă).*

Ianuarie 17 Corect până la ultimul ban, Eminescu anunță Ministerul de Instrucție faptul că din suma destinată achizițiilor de cărți și manuscrise i-a rămas, economisind, 185 de lei și propune să-i rămână în continuare în vederea unei noi oferte (cea a lui Iancu Codrescu, redactorul revistei *Buciumul român*), care îi propusese vinderea unui manuscris vechi. Numai că el scrie ministerului: *...în critica limbei slave și a semnelor grafice de pe acea vreme și neputând susține cu siguranță vechimea manuscriptumului, am onoarea a vi-l trimite cu aceasta d-voastre, pentru a-l pune în vederea unui cunoscător al limbei noastre din epocele ei anterioare de dez-*

voltare și al limbei slave bisericești. Era vorba de acatistul lui Dosoftei.

Februarie 1 *Convorbirile literare* publică poezia eminesciană *Făt-Frumos din tei*. În legătură cu această creație, Victor Eminescu susține că geneza poeziei ar fi plecat de la un fapt adevărat: o nemțoaică blondă, de un blond ideal, zglobie ca primăvara și iubitoare ca orice toate germanele s-a îndrăgostit de un țigan a lui Hodoroabă și dându-se în dragoste, au plecat călare, trezindu-se la granița cu Bucovina, de unde au fugit în lume. De aici și strofa scrisă de Eminescu pe poarta castelului:

La castel în poartă calu-i
Stă a doua zi în spume
Dar frumoasa lui stăpână
A rămas pierdută-n lume.

Matei Eminescu întărește și el spusele lui Victor, într-o scrisoare către Corneliu Botez, în 1909: *Pe când Balș stăpânea Dumbrăvenii, a luat în căsătorie pe o cântăreață germană de la teatrul imperial din Viena. Aceasta a adus la Dumbrăveni pe o nepoată a sa, domnișoară, spre a-i ține de urât Nepoata, o fire zvăpăiată, se îndrăgi nebunește de un țăran, chelar și velnițer din Dumbrăveni, care era de o rară frumusețe, fiul lui Gheorghe Hodoroabă din Verești de pe Domeniul Dumbrăvenilor. Nemțoiaca fură de la mătușa sa, Bălușoia, suma de 300 de galbeni și se înțelese cu frumosul flăcău ca să fugă împreună. Cum dânsa cunoștea bine călăria, într-o zi foarte de dimineață a poruncit să-i pună șeaua pe cal – un armăsar arab și negru la păr – și prefăcându-se că pleacă în cavalcadă, s-a dus la Verești. Acolo aștepta Hodoroabă lângă apa Sucevei, la graniță. Dădu drumul calului ca să se ducă unde vrea, iar ea împreună cu Hodoroabă, râul fiind în acel timp scăzut, trecu granița cu învoirea grănicerilor, care nu le făcuseră nici o împotrivire.// Calul, după ce a gonit cât a gonit, așa că din negru se făcuse alb de spume, s-a întors acasă singur și a început să necheze la poarta castelului, să-i dea drumul la grajd.// Bătrânul Eminovici, tatăl poetului, cum îl văzu, își închipui că a trântit jos pe stăpâna lui și îndată împănă în toate părțile oamenii curții ca să o caute. El însuși apucă spre Verești; dar acolo*

îl întâmpină un țăran, care îi zise să n-o mai caute degeaba, pentru că nemțoaica a trecut cordunul (granița) cu feciorul lui Hodoroabă. Poetul auzind de la tatăl său narațiunea acestei întâmplări, și venind cu acesta și fratele său, căpitanul Matei Eminescu, la Dumbrăveni, prin 1864, a făcut versul:

*La castel în poartă calul
Sta a doua zi în spume,
Dar frumoasa lui stăpână
A rămas pierdută-n lume*

Plecând din Dumbrăveni la Ipotești, poetul scrie cu cretă acest vers pe poarta castelului; dar tatăl său a pus de l-a șters, să nu se supere Bălușoia...

Martie Eminescu continuă corespondența cu Ministerul în vederea aprobării sumelor necesare achiziționării de noi volume și manuscrise vechi. *Lista bibliografică*, spune Petru Vintilă, *extrem de minuțioasă este precedată de considerații profunde și deosebit de interesante privind însemnătatea literaturii vechi mai ales din punct de vedere stilistic și lexical.*

Martie 27 Moare Edgar Quinet.

Eminescu predă limba germană la Institutul Academic din Iași, când îi cunoaște pe elevii săi, C. Mille și V. G. Morțun, dar și când are loc faimoasa grevă a elevilor împotriva profesorului lor mult prea sever. După aceea, direcțiunea școlii a renunțat la Eminescu și l-a înlocuit cu Pavel Paicu.

Aprilie 1 Poetul gazetar publică în *Convorbiri literare* un articol despre lucrarea lui Odobescu, *Pseudo-Kynegetikos*, caracterizând-o astfel: *Epistolă menită a fi precuvântarea cărții «Manualul vânătorului» ea a crescut sub mâinile autorului ei într-un volum de observații, aluziuni, descrieri, ironii și pagine de erudiție.*

Iunie Eminescu este demis din postul de director al bibliotecii, fiind înlocuit cu D. Petrino. Petrino, răzbunător și ranchiunos, neuitând răspunsul imbatibil al lui Eminescu din articolul *O scriere critică*, îl va da pe poet în judecată pentru însușirea unor nimicuri din bibliotecă.

Iunie 6 Se naște romancierul Thomas Mann, în orașelul Lübeck.

Iunie 18 Poetul acceptă propunerea lui Maiorescu de a fi numit revizor școlar pentru județele Iași și Vaslui. Totodată, va fi numit membru în comisia pentru examinarea manualelor didactice. În răstimpul cât a fost revizor (iunie 1876-iunie 1877), poetul și-a îndeplinit exemplar îndatoririle, propunând ministerului modalități concrete de îmbunătățire a situației învățământului rural. Înainte de toate, însă, îi scrie lui Maiorescu: *Punctul meu de vedere este, că se intră în contact cu populația rurală, singura care mă interesează în deosebi. Cred a fi în stare de a Vă da relații fidele asupra stării și traiului ei, precum și asupra marginilor, între cari ar fi cu putință a se lărgi sau a se adânci învățământul primar. Și s-a ținut de cuvânt.*

Este perioada când, intuindu-i talentul literar, Eminescu îl determină pe Creangă să-și înceapă a scrie povestirile.

Iulie 1 Ministerul îl anunță oficial pe Eminescu de numirea sa în postul de revizor școlar pentru județele Iași și Vaslui. Iacob Negruzzi, în amintirile sale va spune: *...după stăruința noastră el fu numit revizor școlar în județele Iași și Vaslui. În această calitate el călătorea din sat în sat, avea raporturi continue cu învățătorii, cu primarii, cu țăranii, și se întări tot mai mult în dragostea sa pentru poporul de jos. De pe atunci datează începuturile sale de poezii în formă populară, pe care mai târziu le-a perfecționat așa de mult. Sâmbăta seara, venea obișnuit cu câteva poezii de acestea, cărora Junimea le dădu epitetul de cantabile fiindcă adeseori le intonam în cor spre înveselirea tuturor și a autorului însuși, care, când era bine dispus, lua și el parte la cântarea comună. Apoi Negruzzi continuă: Când poezii ale acestui autor de declarau a fi cantabile, ele se puneau imediat în muzică de Junimea. Câțiva membri compuneau orchestrul, alții formau corul și cântarea generală urma cu vuiet, adesea spre necazul lui Eminescu, dar totdeauna spre marea veselie a Junimii.*

Pe 5 iulie apare decretul de numire a lui Eminescu în funcția de membru onorific în

Comisia pentru examinarea cărților didactice, semn de prețuire reală a cunoștințelor poetului în mai toate domeniile.

Acum face poetul deplasări la Ipotești, unde, la îndemnul său, surorile mamei, în cin la mănăstirea Agafton, de lângă Ipotești, organizează clăci unde se povesteau basme din popor și unde poetul a auzit de la maica Zenaida povestea lui Călin. A notat-o apoi a versificat-o cu atâta talent. *Pe când Eminescu era slujbaş la Iași [...] a venit la familia sa în Ipotești. Cu această ocaziune s-a dus și la schitul Agafton din județul Botoșani, unde era călugărită mătușa sa, maica Fevronia Iurașcu. Aceasta, într-o seară, a făcut șezătoare de tors lână, la care au venit mai multe călugărițe. Una din ele, maica Zenaida, a spus povestea lui Călin. Poetul a ascultat-o, a luat notițe și apoi a versificat-o. Pe de altă parte, la Iași, Eminescu începuse să petreacă ceasuri întregi la cenaclul Veronicăi, dar și numai singuri, împreună.*

Iulie 19 Eminescu înaintea un tablou complet al reorganizării școlilor rurale din județul Iași, iar în **august**, la îndemnul poetului, Creangă scrie *Soacra cu trei nurori*. Continuă lupta pentru scoaterea școlilor rurale din nenumărate lipsuri, făcând rapoarte către minister în acest sens.

În **iulie** și **august** revizorul școlar își vede cu asiduitate de responsabilitățile profesiei, inspectând 54 de școli și dând rapoarte amănunțite Ministerului despre starea acestora, dar și despre lipsurile din toate acestea. Sigur că nu erau uitate pregătirea profesională a învățătorului ori știința de carte a elevilor, așa cum nu erau uitate nici relațiile școlii cu Primăriile de care aparțineau. Cu alte cuvinte, Eminescu, așa cum promisese ministrului Maiorescu, făcea un adevărat tur de forță în vederea inspectării a cât mai multe școli, dovedind interes pentru traiul populației rurale, culegând din gura acestora folclor. *Inspekțiile școlare de țară l-au făcut pe Eminescu să cunoască mai de aproape starea socială a țăranului, abuzurile arendașilor și funcționarilor administrativi, infiltrarea ciocoilor capitaliști în chip de cârciumari, un material sociologic, care, în alte condițiuni de viață, ar fi*

fost punctul de plecare al unei întinse opere de sociologie națională, iar așa a fost numai informația unor admirabile articole de gazetă și a unei conferințe. (G. Călinescu)

Septembrie Poetul face o călătorie la Cernăuți și duce ascunse în bagajul său, broșura *Răpirea Bucovinei*, în ciuda faptului că habsburgii pregăteau Centenarul anexării provinciei la Imperiu. A fost o palmă dură dată autorităților habsburgice, căci broșura s-a răspândit fulgerător peste tot, ajungând și la Paris. Stând la taifas cu Stefanelli și bând vin [...], glumind și fierbând cafele negre într-un ibricăș, aud în stradă un cor de voci bărbătești cântând *Deșteapă-te române*, la care Eminescu a exclamat: *Niciodată nu mi-a plăcut cântecul acesta mai mult ca acum. Când un avocat vru să invite pe tinerii judecători români de la masa lui Eminescu la petrecerea comună, acesta dădu semne de iritație și se prefăcu că ia pe numitul avocat, din cauza fracului, drept chelner. (G. Călinescu)*

Septembrie 5 Adus de Eminescu în grupul *Junimii*, Creangă citește la prima sa participare la ședințele societății povestirea *Soacra cu trei nurori*, care va fi publicată la **1 octombrie** în *Convorbiri literare*. Oameni și ei, după discuții îndelungate și prinzând curajul câtorva pahare, iată și evocarea lui Negruzzi: *Eminescu veni cu el într-o sâmbătă seară la mine acasă, dar la intrarea lor în «Junimea» un zâmbet a zburat pe buzele tuturoara. Și Creangă și Eminescu erau roși la față, aveau ochii turburi, și râdeau liniștiți cu fericirea omului beat...* Așa l-a ademenit poetul pe prietenul său a avea curajul intrării în societatea literară ieșeană.

Noiembrie 16 Veronica Micle trimite câteva poezii lui Iacob Negruzzi în vederea publicării lor în revista ieșeană. *În casa bătrânului Micle, Eminescu petrecea ceasuri întregi pe fiecare zi; acolo își declama poeziile cu acea cadență plângătoare care făcea farmecul lecturii sale. Acolo și Veronica i-o fi citit încercările sale poetice, care pe ici, pe colo, poate or fi fost îndreptate după sfaturile lui Eminescu. (Iacob Negruzzi)*

Noiembrie 18 Acum apare tipărit la Viena *Raportul anual al Societății academice social-literare «România Jună» 1874-1875*. Societatea îi numește drept membrii emerițați pe Eminescu, Slavici, V. Bumbac și V. Morariu.

Noiembrie 21 La ora unu după amiezi se naște nepotul lui Eminescu la Ipotești, Ioan Drogli.

Revizorul școlar își continuă munca cu asiduitate și plănuiește o carte de lecturi pentru uzul școlilor, atât de necesară elevilor pe care-i inspecta. Astfel, *Ca un adevărat Pestalozzi rătăcitor, Eminescu străbătu furtunos drumurile județene, aspru și nemulțumit, asemănător într-aceasta mult lui Gh. Eminovici...* (G. Călinescu)

Decembrie 1 Apare *Capra cu trei iezi* de Ion Creangă, în revista *Convorbiri literare*. În același număr al revistei apare tipărită și poezia Veronicăi intitulată *Fugi îți zic*. Acum Eminescu scrie proza *La curtea cuconului Vasile Creangă*, de unde răzbate atmosfera stereotipică a unui sat din Moldova de Sus, dar și cea a familiei proprii, în toată orânduiala sa: *Pe câte-un plan mai ridicat se văd curți văruițe cu îngrijire, cu arătarea plăcută și liniștită. Fereștile dreptunghiulare strălucesc în soare, în cerdacul nalt duc scări curate, în fața*

curții se-ntinde o ogradă mare în semicerc, înconjurată cu zaplaz șindrilit, umbrat de plop, salcâmi sau nuci. În dreapta curții, care se numește «sus», sunt în genere grajduri și hambare, în stânga – acarete pentru bucătărie și servitori, numită «jos», iar din dosul curții se întinde-n patrat, cu șanț, pomățul, florăriile, via și prisaca. Aceasta este arătarea stereotipă a satorilor și curților, fără privire la modifi cațiunile întâmplătoare cari individualizează pe fiecare din ele. Atmosfera satului ipoteștean merită și ea a fi redată, căci este atât de bine surprinsă, încât pare a fi unică în literatura română: Caracterul vieții de sat este liniștea și tăcerea. Ziua, oamenii fiind la lucru, numai copiii se joacă în colbul drumului, babele de tot bătrâne șed torcând la umbră pe prispă și moșnegii adunați la crâșmă își petrec restul vieții lor bând și povestind. Abia sara, când satul devine centrul vieții pământului ce-l înconjură, se începe acea duioasă armonie câmpenească, idilică și împăciuitoare. Stele izvorăsc umede și aurite pe jumalțul cel adânc și albastru al cerului, buci umul s-aude pe dealuri, un fum de un miros adormitor împl e satul, carili vin cu boi osteniți, scârțâind din lanuri, oamenii vin cu coasele de-a umăr, vorbind tare în tăcerea sărei, talangele turmelor, apa fântânelor, cumpelele sună, scrânciobul scârțâie-n vânt, câinii încep a lătra și prin armonia amestecată s-aude plin și lânguros sunetul clopotului, care împl e inima cu pace.

